

МІНІСТЕРСТВО ОБОРОНИ УКРАЇНИ
Національний університет оборони України

На правах рукопису

Толок Ігор Вікторович

УДК 371.2:355.233

**РОЗВИТОК
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МАЙБУТНІХ МАГІСТРІВ ВІЙСЬКОВОГО УПРАВЛІННЯ
В СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Дисертація
на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Науковий керівник:
Стасюк Василь Васильович,
доктор психологічних наук, професор

Київ – 2013

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ МАГІСТРІВ ВІЙСЬКОВОГО УПРАВЛІННЯ В СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ	11
1.1 Аналіз теоретичних підходів до дослідження процесу розвитку психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти	11
1.2 Досвід розвитку психолого-педагогічної компетентності військових фахівців у арміях провідних країн світу	29
1.3 Сучасний стан розвитку психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти	40
Висновки до розділу	54
РОЗДІЛ 2 МЕТОДИКА РОЗВИТКУ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ МАГІСТРІВ ВІЙСЬКОВОГО УПРАВЛІННЯ В СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ	56
2.1 Професіографічний аналіз діяльності військових фахівців оперативного-тактичної ланки управління.....	56
2.2 Методика розвитку психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти	69
2.3 Критерії оцінювання розвиненості психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти	105
Висновки до розділу	119
РОЗДІЛ 3 ОРГАНІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ ТА ЙОГО РЕЗУЛЬТАТИ	121
3.1 Методика експериментального дослідження	121
3.2 Інтерпретація результатів формувального експерименту	133
3.3 Практичні рекомендації науково-педагогічним працівникам, командирам навчальних підрозділів щодо впровадження методики розвитку психолого-педагогічної компетентності офіцерів в умовах магістратури	146
Висновки до розділу	153
	155
ВИСНОВКИ	158
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	175
ДОДАТКИ	175
Додаток А Тестові завдання з педагогіки та психології	176

Додаток Б Перелік психолого-педагогічних завдань для оцінки вмінь та навичок педагогічної діяльності	185
Додаток В Методики діагностування мотивації особистості до успіху та мотивації особистості щодо запобігання невдач (за Т. Елерсом)	194
Додаток Д Анкета експертної оцінки розвиненості психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління	199
Додаток Е Функціональні обов'язки командира полку	205
Додаток Ж Програма спецкурсу «Психолого-педагогічна компетентність військового керівника»	210
Додаток З Результати розвиненості психолого-педагогічної компетентності експериментальної та контрольної груп слухачів-випускників	224
Додаток К Акти реалізації	227

ВСТУП

Актуальність теми. Перехід до професійної армії потребує нових підходів до підготовки майбутніх магістрів військового управління з метою підвищення рівня їхньої психолого-педагогічної компетентності, практичної підготовленості до вирішення складних військово-професійних завдань.

Результати аналізу відгуків із військ про проходження служби офіцерами з оперативно-тактичним рівнем підготовки протягом першого року після випуску засвідчують недостатню психолого-педагогічну підготовленість до навчання та виховання підлеглих. Усе це змушує звернути особливу увагу на розвиток психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти.

Одним зі шляхів вирішення цієї проблеми є вдосконалення навчально-виховного процесу в напрямку цілеспрямованого розвитку у майбутніх магістрів військового управління не тільки бойової (військово-професійної) та функціональної компетентностей, а й психолого-педагогічної компетентності як базової, що забезпечує реалізацію основних видів їхніх компетенцій.

Магістри військового управління – це офіцери, які безпосередньо здійснюють управління військовими частинами (з'єднаннями) та навчально-виховним процесом підлеглого особового складу.

Різні аспекти пошуку ефективних форм навчальної діяльності тих, хто навчається, відображено у працях зарубіжних і вітчизняних педагогів (Ш. О. Амонашвілі, Ю. К. Бабанський, О. В. Барабаншиков, В. П. Беспалько, С. У. Гончаренко, І. А. Зязюн, А. С. Макаренко, В. О. Сухомлинський, К. Д. Ушинський та ін.).

Актуальні проблеми військової освіти та розвитку професійно важливих рис особистості офіцерів стали центром уваги дослідників таких як В.

О. Балашов, Д. В. Іщенко, М. М. Литвин, Б. М. Олексієнко, В. В. Ягупов та ін.

Важливими для нашого дослідження є положення про розвиток та формування професійної, психолого-педагогічної, управлінської, предметної та інших видів компетентності фахівців (В. А. Адольф, В. І. Байденко, О. І. Гура, І. А. Зязюн, Н. В. Кузьміна, М. І. Лук'янова, А. К. Маркова, І. Б. Міщенко, В. І. Свистун, С. О. Сисоєва, В. Ю. Стрельников, Л. З. Тархан, Ю. Г. Татур та ін.); теоретичні питання реалізації компетентнісного підходу при підготовці військових фахівців із вищою освітою (А. В. Галімов, В. М. Дружин, О. Ф. Євсюков, П. А. Корчемний, Ю. С. Красильник, Є. Ю. Литвиновський, Л. В. Олійник, О. В. Торічний, І. П. Чистовська, В. В. Ягупов та ін.).

Водночас проблема розвитку психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти не була предметом спеціального дослідження. Результати аналізу наукових праць і педагогічної практики дали змогу виявити суперечності в цій проблемі:

між спрямованістю підготовки майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти до виконання обов'язків у підрозділі оперативно-тактичного рівня та обмеженою можливістю досягнення

поставленої мети шляхом використання традиційних засобів їх військово-професійної підготовки;

між станом розвиненості психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти і сучасними вимогами до рівня зазначеної компетентності;

між зростаючими потребами розвитку психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти і недостатньою готовністю науково-педагогічних працівників до цього.

Результати аналізу змісту професійної практики майбутніх магістрів військового управління показали, що причинами недостатньої розвиненості психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти є:

недостатня відображеність існуючих стандартів професійної підготовки в системі післядипломної освіти майбутніх магістрів військового управління сучасним вимогам до їхньої психолого-педагогічної діяльності в оперативно-тактичній ланці управління;

низький рівень розвиненості психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління щодо керування підпорядкованим особовим складом у нестандартних ситуаціях;

недостатня увага науково-педагогічних працівників під час викладання навчальних дисциплін розвитку у слухачів психолого-педагогічної компетентності, практичних навичок, умінь і здатностей психолого-педагогічної діяльності в оперативно-тактичній ланці управління.

Актуальність означеної проблеми, необхідність удосконалення психолого-педагогічної діяльності майбутніх магістрів військового управління, недостатній рівень теоретичної і практичної розробленості проблеми розвитку їхньої психолого-педагогічної компетентності зумовили вибір теми дослідження – «Розвиток психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконано відповідно до плану наукової та науково-технічної діяльності Національного університету оборони України у межах науково-дослідної роботи «Розроблення науково-дослідних підходів щодо розвитку фахової компетентності посадових осіб кадрових органів Збройних Сил України», шифр «Компетентність», номер державної реєстрації 0101U001377. Роль здобувача під час виконання цієї роботи полягає в узагальненні теоретичних і методичних аспектів розвитку психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти, розробці пропозицій щодо удосконалення розвитку психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління та впровадження їх в навчально-виховний процес.

Тема дисертації затверджена вченою радою Національного університету оборони України (протокол № 3 від 26.04.2010 р.) та узгоджена в Міжвідомчій

раді з координації наукових досліджень з педагогічних та психологічних наук в Україні НАПН України (протокол № 8 від 30.10.2012 р.).

Мета дослідження – розробити, теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити методику розвитку психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти.

Відповідно до мети визначено такі **задачі дослідження**:

1. Проаналізувати теоретичні аспекти розвитку психолого-педагогічної компетентності в майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти

2. Уточнити поняття «психолого-педагогічна компетентність майбутніх магістрів військового управління» з урахуванням особливостей підготовки офіцерів оперативно-тактичного рівня.

3. Розробити методику розвитку психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти, визначити критерії та показники досліджуваної компетентності.

4. Експериментально перевірити методику розвитку психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти та розробити практичні рекомендації для науково-педагогічних працівників щодо їх упровадження.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка майбутніх магістрів військового управління.

Предмет дослідження – методика розвитку психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти.

Для вирішення поставлених задач використано комплекс **методів дослідження**, зокрема *теоретичних* – аналіз, синтез, порівняння, узагальнення і систематизація наукової літератури, навчально-методичної документації та досвіду професійної підготовки майбутніх магістрів військового управління у Національному університеті оборони України, з'ясування стану проблеми дослідження та шляхів її вирішення, визначення критеріїв і рівнів розвиненості психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління, а також обґрунтування методики експериментального дослідження; *емпіричних* – спостереження, анкетування, тестування, експертна оцінка, констатувальний експеримент – для визначення рівня розвиненості психолого-педагогічної компетентності, формувальний експеримент – для перевірки ефективності розвитку психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління згідно з розробленою методикою, визначеними критеріями та рівнями розвиненості психолого-педагогічної компетентності; *методи математичної статистики* – дисперсійний аналіз, який дозволить узагальнити отримані результати, обробити експериментальні дані та оцінити їх достовірність.

Наукова новизна одержаних результатів:

вперше розроблено, теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено методику розвитку психолого-педагогічної компетентності

майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти;
уточнено критерії, показники і рівні психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти;

удосконалено організаційні форми і методи розвитку психолого-педагогічної педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти;

подальшого розвитку набули наукові уявлення щодо сутності поняття «психолого-педагогічна компетентність майбутніх магістрів військового управління», необхідного для оволодіння основами знань і вмінь щодо професійного виконання посадових обов'язків за спеціальністю «Бойове застосування та управління діями підрозділів (частин, з'єднань) Сухопутних військ», спеціалізацією «Бойове застосування та управління діями військових частин механізованих і танкових військ».

Практичне значення одержаних результатів. Результати дослідження можуть бути використані: офіцерами – слухачами вищих військово-навчальних закладів Міністерства оборони України та інших силових структур під час викладання навчальної дисципліни «Психолого-педагогічні аспекти діяльності військового керівника», «Морально-психологічне забезпечення діяльності військ»; офіцерами органів військового управління для підвищення рівня психолого-педагогічної компетентності у процесі професійної та індивідуальної підготовки; науково-педагогічним працівникам під час вивчення практичних рекомендацій щодо впровадження методики розвитку психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління та вивчення навчально-методичного посібника «Розвиток психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління: професійно-методичні кейси»; під час розроблення нормативно-методичних документів із підготовки військових фахівців та офіцерів інших силових структур.

Основні концептуальні положення щодо розвитку психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти **впроваджено** у навчально-виховний процес Національного університету оборони України (акт від 18.10.2012 р.), Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького (акт № 26/1/224 від 10.10.2012 р.).

Особистий внесок здобувача. У науковій статті «Психолого-педагогічна компетентність як основа професіоналізму військових фахівців оперативно-тактичного рівня підготовки», що написана у співавторстві з В. Стасюком, особистий внесок здобувача полягає у визначенні сутності психолого-педагогічної компетентності як основи професіоналізму військових фахівців оперативно-тактичного рівня підготовки.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження обговорювались й отримали схвалення на міжнародних науково-практичних конференціях – «Europejska nauka XXI rowieka – 2011» (Przemysl, 2011 р.), «Международное сотрудничество в образовании в условиях глобализации» (Алушта – Форос, 2012 р.), «Військова

освіта та наука: сьогодні та майбутнє» (Київ, 2012 р.); *всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю – «Сучасні педагогічні стратегії та технології у викладанні дисциплін гуманітарного циклу в технічному ВНЗ»* (Севастополь, 2012 р.).

Публікації. Основні результати дослідження надруковані у 13 наукових працях, із них 1 навчально-методичний посібник, 8 наукових статей – у виданнях, що включені до переліку фахових у галузі педагогіки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ МАГІСТРІВ ВІЙСЬКОВОГО УПРАВЛІННЯ В СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ

Сьогодення вимагає загальної орієнтації програм та педагогічних технологій на компетентнісний підхід, який потребує приведення до відповідності навчальних програм потребам набувати необхідні компетентності, створення завдань для оцінювання навчальних досягнень та є важливою умовою для розвитку освіти України.

1.1 Аналіз теоретичних підходів до дослідження процесу розвитку психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти

Соціальні зміни в суспільстві викликали зміну парадигми військового навчання та виховання. У сучасних умовах вона передбачає перш за все самостійність, творчість, ініціативу, відповідальність, уміння прийняти правильне рішення в складних, екстремальних умовах. Тому педагогічний процес вищого військового навчального закладу (далі – ВВНЗ) потребує удосконалення організації навчально-виховного процесу і як результат розвиненості психолого-педагогічної компетентності випускника ВВНЗ.

Одним із оптимальних шляхів одночасного задоволення потреб як випускників військової магістратури, так і їхніх замовників є застосування компетентнісно-орієнтованого підходу до їхньої підготовки у вищій військовій школі. Вимоги до офіцера Збройних Сил України визначені і у низці документів і законів. У них передбачено, що офіцером має бути особа, яка отримала відповідну освіту, належний рівень психолого-педагогічної компетентності і здійснює військову діяльність по захисту Вітчизни.

На сучасному етапі розвитку військової педагогіки дослідженню проблем навчання й виховання військових фахівців в умовах розвитку Збройних Сил України приділена значна увага В. С. Маслова, М. І. Нещадима, В. В. Ягупова [69; 70; 77; 78; 141; 142], в яких розкриваються теоретичні та методичні основи різних аспектів військового навчання й виховання.

Методологічною основою організації навчально-виховного процесу у Збройних Силах України є надбання теорії і практики навчання та виховання (Ш. А. Амонашвілі, А. С. Макаренко, С. О. Сухомлинський, К. Д. Ушинський та ін.) [3; 65; 66; 111; 129].

Інтерес для нашого дослідження представляють праці російських військових педагогів і психологів, а саме: О. В. Барабанщикова, М. І. Д'яченка, [5; 31] – з проблем обґрунтування концептуальних засад професійної підготовки офіцерів; відомих педагогів й психологів; І. М. Богданової, О. М.

Пехоти, С. О. Сисоєвої, М. А. Чошанова та ін. [14; 86; 103; 138] – з проблематики обґрунтування сучасних методик та технологій навчально-виховного процесу; Є. М. Бачинська, О. А. Дубасенюк, О. Е. Коваленко, В. А. Козаков, Л. О. Хомич [7; 29; 43; 44; 132] – з проблематики професійно-методичної та психолого-педагогічної підготовки; Є. М. Бачинська, Н. І. Лісова, В. Ю. Стрельніков, Л. І. Шемчук [6; 62; 110; 140] – з проблематики розвитку професійної та психолого-педагогічної видів компетентності викладачів в системі післядипломної освіти.

Аналіз дисертаційних досліджень з проблематики підготовки військових фахівців за останні десять років свідчить, що вони присвячені розв'язанню наукових завдань визначення педагогічної оцінки ефективності управлінської діяльності офіцерів органів виховної роботи (М. В. Руденко) [94]; удосконалення організаційних форм і методів навчання та його оцінки (Р. В. Ваврик) [17]; оцінювання ефективності професійної підготовки майбутніх офіцерів та їх готовності до професійної діяльності (С. О. Кубіцький) [50]; оцінювання готовності до управлінської діяльності магістрів військово-соціального управління (О. В. Бойко) [15]; формування в офіцерів вмінь проектування виховного процесу (Є. Ю. Литвиновський) [59]; особистісно-орієнтованого виховання майбутніх офіцерів у вищому військовому навчальному закладі (С. М. Левченко) [56]; естетичного виховання курсантів вищих військових закладів освіти (Ю. М. Семенов) [96]; педагогічних умов вдосконалення військово-педагогічної підготовки командирів підрозділів (Ю. І. Сердюк) [99]; педагогічних умов формування професійної компетентності майбутніх офіцерів (О. Ф. Євсюков) [32]; питанням формування педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління (І. П. Чистовська) [137]; формування морально-бойових якостей у воїнів Збройних Сил України (І. С. Колодій) [45]; формування професійних умінь майбутніх офіцерів-психологів у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін (В. В. Кострач) [48], формування творчих якостей майбутніх офіцерів у процесі професійної підготовки (А. М. Машталір) [71]; формування педагогічних умінь майбутніх офіцерів-радіоінженерів у процесі підготовки до професійної діяльності (Д. В. Миценко) [72]; педагогічних умов формування у майбутніх офіцерів МВС України умінь командира підрозділу (С. Т. Полторак) [89]; формування професійних якостей майбутніх фахівців сухопутних військ в умовах реформування вищої військової освіти (В. О. Ройлян) [93].

Аналіз наукових досліджень свідчить, що більша їх частина присвячена професійній підготовці військових фахівців до розвитку окремих умінь (компетентностей) офіцерів. Незначна частка досліджень присвячена визначенню провідних видів діяльності офіцера та її проектування в комплексі завдань навчально-виховного процесу.

Крім того, в дослідженнях недостатньо уваги приділяється практичному спрямуванню. У слухачів розвиваються теоретичні знання з різних предметів підготовки, а в комплексі виконувати завдання вони не навчені, дуже часто освітньо-виховне середовище не вважається за фактор підвищення ефективності підготовки, а завантаженість слухачів різними дисциплінами не

залишає часу на позааудиторну роботу з ними, яка стає суто формальною.

Ресурсний підхід до застосування Збройних Сил України свідчить, що велика частка в його ефективності залежить від людського фактора. Одним із завдань Збройних Сил України є необхідність забезпечення подальшої гуманізації військової освіти шляхом оптимізації кількості навчального часу на вивчення науково-природничих, гуманітарних та соціально-економічних дисциплін, спрямування тематичних планів на оволодіння військовими фахівцями сучасними методиками та практичними навичками навчання та виховання особового складу тому, що саме з цим ресурсом пов'язана велика частка проблем сьогодення в життєдіяльності Збройних Сил України.

Виходячи з цього потребою сучасності є зростання вимог до моральних, психологічних і професійних якостей військовослужбовців та їх елітної частини – офіцерів, до професійної освіти офіцерів, які виконують завдання щодо навчання та виховання підлеглих. Від рівня підготовки офіцера, його моральних та ділових якостей в повній мірі залежать боєготовність і боєздатність підрозділів та військових частин. З педагогічної точки зору офіцерський склад являє собою найбільш підготовлену і досвідчену категорію військових педагогів, яким належить керівна роль у навчально-виховному процесі.

Магістр військового управління зустрічається з труднощами у службовій діяльності, які пов'язані головним чином з недоліками щодо недостатності досвіду у навчанні та вихованні особового складу.

Основними недоліками, як показав аналіз службових відгуків на випускників, є:

- недостатня розвиненість психолого-педагогічних умінь, необхідних для організації військового навчання та виховання особового складу;

- поспішність у вирішенні складних виховних завдань, в оцінці дій та вчинків підлеглих;

- невміння встановити гармонійні взаємовідносини на основі статутних вимог з військовослужбовцями, знаходити правильні шляхи зміцнення дисципліни в підрозділі;

- відсутність витримки у конфліктних ситуаціях;

- відсутність необхідної цілеспрямованості, вміння застосовувати знання в плануванні та організації дій підлеглих;

- недостатнє вміння аналізувати підсумки своєї діяльності та діяльності військового колективу;

- нерозвиненість стилю діяльності, який забезпечує досягнення поставленої мети.

Підготовка майбутніх магістрів військового управління у системі післядипломної освіти спрямована на створення умов для творчого розвитку обдарованої особистості і підготовку військових фахівців за функціональними напрямками діяльності: науково-дослідним (творчим), науково-педагогічним, управлінським. Магістр військового управління повинен володіти поглибленими знаннями з обраної спеціальності, вміннями інноваційного характеру, навичками науково-дослідної, науково-педагогічної та управлінської

діяльності, має набути певного досвіду використання одержаних знань у відповідній сфері професійної діяльності.

Компетентісний підхід пов'язаний зі створенням у свідомості образу ідеального професіонала в сфері оборони, який досконало здійснює свою професійну діяльність. Вона знаходить своє відображення в освітніх кваліфікаційних характеристиках, моделях спеціаліста, професіограмах тощо. Під поняттям «компетентісний підхід» необхідно розуміти спрямованість освітнього процесу на розвиток ключових та предметних компетентностей особистості. Результатом такого процесу є розвинена загальна компетентність, що є сукупністю ключових та предметних компетентностей, інтегрованою характеристикою особистості військовослужбовця. Така характеристика повинна бути розвинута у процесі навчання та виховання і має містити знання, вміння, досвід діяльності та поведінку військовослужбовця.

Аналіз змісту підготовки майбутніх магістрів військового управління у системі післядипломної освіти свідчить, що випускник – це професіонал у сфері оборони з фундаментальною науковою підготовкою, який володіє сучасними інформаційними технологіями, підготовлений до участі в психолого-педагогічній діяльності.

Збройним Силам України необхідний професіонал в сфері оборони, який має розвинений творчий, морально-особистісний досвід. Виходячи з цього проблема розвитку психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління в умовах НУОУ постає як одна з найвагоміших, розв'язання якої, багато в чому забезпечить сталий розвиток Збройних Сил України.

Педагогіка має свій понятійний апарат – систему педагогічних понять, які виражають наукові узагальнення та відбивають найзагальніші закономірні зв'язки й відношення, що існують у реальній дійсності. Ці поняття називають категоріями педагогіки [18, с. 420]. Серед них чільне місце займає категорія психолого-педагогічної компетентності.

З'ясуємо сутність поняття «психолого-педагогічна компетентність». Складне слово «психолого-педагогічна» визначає наявність двох аспектів компетентності – педагогічного і психологічного.

О. А. Дубасенюк розглядає професійно-педагогічну компетентність як сукупність умінь майбутнього педагога особливим способом структурувати наукові та практичні знання з метою ефективного вирішення професійних завдань [30, с. 71], компонентами якої є: компетентність у галузі теорії та методики виховного процесу, його мети, завдань, принципів, закономірностей, змісту, способів, форм методів; компетентність у сфері фахових предметів та знання того, як зробити сам процес виховання та зміст предмету провідними способами виховання учнів; соціально-психологічна компетентність у галузі спілкування; диференціально-психологічна компетентність у сфері мотивів, здібностей, спрямованості; аутопсихологічна компетентність у сфері переваг та недоліків професійної діяльності та особистості [30].

Аналіз психолого-педагогічних досліджень дозволяє стверджувати, що професійно-педагогічна компетентність є комплексною характеристикою

здатності майбутнього магістра військового управління як педагога бути суб'єктом службової діяльності. Вона включає: сукупність знань, які дозволяють кваліфіковано судити про питання сфери професійної діяльності, висловлювати авторитетну думку в різних проблемних ситуаціях.

На необхідність поглиблення психологічних знань, розвитку психологічної компетентності як сукупності психологічних якостей, що впливають на результативність діяльності, вказує А. К. Маркова [68] у своїй психологічній концепції. Н. В. Кузьміна під психологічною компетентністю педагога розуміє сукупність психологічних знань, умінь, навичок, необхідних для успішного здійснення його функцій щодо виховання, навчання і розвитку особистості [51].

На думку В. А. Семиченко [97, с. 35], психологія, що викладається у вищих навчальних закладах, орієнтована швидше на логіку науки, а не на логіку практичних потреб людини. Пряме декларування її значущості для життя та професійної діяльності не може орієнтувати студентів на підвищення своєї психологічної грамотності, або, ширше, психологічної компетентності. Компетентність взагалі – атрибут особистісного рівня, система тих засвоєних засобів, за допомогою яких людина розв'язує ті чи інші завдання. Будь-які знання, окремі навички або вміння лише тоді стають дієвими, коли інтегруються у цю загальну систему засобів, вступають у зв'язки з іншими структурними елементами, творчо модифікуються, гнучко використовуються відповідно до цілей і умов діяльності або міжособистісної взаємодії. Зрозуміло, що психологічна компетентність не може розвинути на сприйнятті психології як рецептурного довідника, котрий визначає, як треба поводитися в тих чи інших ситуаціях.

Феномен психологічної компетентності дав нам підстави для розуміння її як багатоаспектного структурованого утворення, що складається з певного відносно константного набору психологічних характеристик. Відповідно до цього адекватним щодо визначення змісту зазначених характеристик був визнаний комплекс психодіагностичних прийомів, який дає змогу отримати позитивну відповідь стосовно змісту особливостей взаємозв'язку зазначених складових, а також можливість визначити шляхи і конкретні засоби оптимізації психолого-педагогічної компетентності майбутнього магістра військового управління у системі післядипломної освіти як одного з вагомих чинників здійснення ним психолого-педагогічних впливів, спрямованих на підвищення якості організації навчально-виховного процесу.

Н. І. Лісова визначила психолого-педагогічну компетентність педагога як сукупність теоретичних психолого-педагогічних знань, практичних умінь і навичок, здатностей до спілкування й розвитку особистісних характеристик, що дозволяють творчо здійснювати професійно-педагогічну діяльність, змінювати її відповідно до педагогічної ситуації, досягаючи якісних результатів у навчанні, вихованні та розвитку учнів [62, с. 17].

Л. Г. Карпова [39] стверджує про частковість висвітлення у літературі питання про формування психолого-педагогічної компетентності вчителя. Пріоритетом у цьому плані вважає здійснення нових підходів через розвиток

психічних пізнавальних процесів або базового просторового досвіду в межах нових освітніх галузей, з урахуванням пізнавальної і професійної активності тих, яких навчають. Психолого-педагогічна компетентність учителя припускає професійну спрямованість мотивації його діяльності, стійкість і глибину пізнавальних інтересів, гуманістичну особистісну позицію, систему ціннісних орієнтацій й переконань, а також нове педагогічне мислення [38, с. 48].

О. І. Гура визначив психолого-педагогічну компетентність викладача вищого навчального закладу як складну особистісно-професійну системну якість, яка забезпечує на особистісному рівні його самоорганізацію відповідно до вимог професійної діяльності у вищому навчальному закладі і виявляється в актуальному стані у формі професійної компетентності [26, с. 304]

У військовій сфері І. П. Чистовська визначила педагогічну компетентність майбутніх магістрів військового управління як інтегративну властивість особистості, яка включає сукупність знань, навичок, умінь у психолого-педагогічній галузі, здатність впливати на процес розвитку й саморозвитку соціально-ціннісних характеристик особистості військовослужбовців, дозволяє виконувати соціально-ціннісні функції у військовому колективі, попереджувати й усувати прояви негативної поведінки підлеглих [137, с. 149].

У структурі професійної компетентності командира В. М. Дружин визначив поняття психологічної компетентності як сукупність знань, умінь і особистісних якостей, необхідних для успішного науково-обґрунтованого здійснення взаємодії, спілкування і взаємовідносин командира з особовим складом. Він визначив, що психологічний компонент відповідає всім видам і функціям командирської діяльності, особливо через спілкування з підлеглими в реалізації функцій їх виховання [28, с. 79].

Є. Ю. Литвиновський на основі дослідження професійних якостей офіцера структури виховної роботи визначив, що психолого-педагогічна компетентність передбачає наявність у менеджерів виховного процесу педагогічного передбачення, педагогічної техніки, які поряд з іншими особистісними якостями складають поняття «педагогічна майстерність» офіцера структури виховної роботи [58, с. 32].

На думку В. В. Ягупова [143, с. 60], через специфіку військово-професійної діяльності та функціональних обов'язків кожен офіцер водночас є вчителем, вихователем й організатором усього військово-педагогічного процесу, який за наявності певної військово-професійної підготовленості, психолого-педагогічної компетентності, розвинутих особистісних властивостей може досягти позитивних результатів у навчанні, вихованні та психологічній підготовці військовослужбовців.

Розгляд сутності понять педагогічної і психологічної компетентностей підводить до з'ясування категорії «психолого-педагогічна компетентність». Ця категорія у поглядах учених постає: як пропорційна сукупність професійних, комунікативних, особистісних рис офіцера, який виконує функцію військового педагога, що допомагають йому досягати якісних результатів у процесі навчання та виховання; як сукупність взаємопов'язаних професійно-

теоретичних знань, практичних умінь, комунікативної діяльності, що дозволяють здійснювати діяльність, адекватну своїм здібностям, досягати якісних результатів у процесі навчання і виховання; як інтегративна професійно-особистісна характеристика, що виражається в готовності офіцера-випускника до самостійної побудови педагогічної діяльності.

Аналіз досліджень дає можливість стверджувати, що психолого-педагогічна компетентність – це комплексна властивість особистості, яка складається з поінформованості в спеціальній, методичній та психологічній галузях [53, с. 89], здатність майбутніх магістрів військового управління у системі післядипломної освіти вирішувати психолого-педагогічні, методичні та виховні завдання. Підґрунтям психолого-педагогічної компетентності є педагогічні здібності, під якими розуміють комплекс психічних властивостей та якостей особистості, які є умовою досягнення високих результатів у навчанні та вихованні [4, с. 223–224].

Отже, необхідно зробити висновок, що психолого-педагогічна компетентність розглядається як система психолого-педагогічних знань, умінь і навичок, оволодіння якими дозволить забезпечити виконання головної мети професійної діяльності офіцера оперативно-тактичної ланки управління: по-перше, забезпечення професіоналізму та високого морально-психологічного стану особового складу, по-друге, особистісне професійне зростання упродовж службової діяльності.

Психолого-педагогічна компетентність майбутніх магістрів військового управління включає: основні психологічні характеристики особистості та методи їх діагностування; психологічні закономірності міжособистісної взаємодії і, зокрема, спілкування; соціально-психологічні механізми регуляції групової творчої діяльності; розвиток ефективних творчих та управлінських «команд»; психологію військових колективів; психологічні аспекти поведінки тощо.

Психолого-педагогічна компетентність як категорія педагогічної науки займає місце у системі педагогічних категорій: вона є складовою професійної компетентності, що входить до структури професійної майстерності.

За визначенням академіка АПН України І. А. Зязюна «Підвалиною професійної майстерності є професійна компетентність (спрямованість і професійні знання становлять той кістяк високого професіоналізму в діяльності, який забезпечує цілісність системи, що самоорганізується)» [85, с. 31].

Професіоналізм – це сукупність, набір особистісних характеристик людини, необхідних для успішного виконання завдань. Коли стверджують про професійне виконання праці, завжди мають на увазі її здійснення на високому рівні. Професіоналізм розкривається через компетентність, поєднання психологічних якостей, що дозволяють діяти самостійно і володіти здатністю виконувати певні функції, та включає:

професіоналізм знань на основі комплексності, особистісної забарвленості та одночасне їх формування на теоретичному та технологічному рівнях;

професіоналізм спілкування як суб'єкт-суб'єктну взаємодію у стосунках з вихованцями;

професіоналізм самовдосконалення через самоосвіту та самовиховання.

Професіоналізм майбутніх магістрів військового управління – результат індивідуальної самореалізації особистості. Реалізаційна спрямованість відбивається в ієрархічній структурі мотиваційної сфери особистості, виявляється у цілеспрямованих вчинках і поведінці, переживається на емоційному рівні як інтерес, захоплення, відчуття перспективи.

Реформування військової освіти висуває такі основні вимоги до психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління:

бути носієм ґрунтовних та всебічних знань, систематично поновлювати та поповнювати їх;

акцентувати увагу та надавати перевагу педагогічній творчості та креативності у вирішенні педагогічних проблем;

підвищувати світоглядну й гуманітарну спрямованість педагогічного процесу, прищеплювати вихованцям уміння творчо застосовувати свої знання у професійній діяльності та повсякденному житті;

головну мету вбачати в розвитку та професіоналізації особистості тих, хто навчається, а не в передачі їм знань, навичок та умінь;

удосконалювати організацію та всебічне методичне й дидактичне забезпечення тих, хто навчається;

забезпечити неупереджене оцінювання рівня підготовленості суб'єктів навчання, постійно розвивати у них аналітичне та творче мислення;

забезпечити підготовку військових фахівців, які б раціонально поєднували в собі ґрунтовні теоретичні знання та високий рівень практичної підготовленості.

Психолого-педагогічна компетентність майбутнього магістра військового управління – це система психолого-педагогічних знань, умінь і навичок, оволодіння якими дозволить забезпечити виконання головної мети професійної діяльності офіцера оперативно-тактичної ланки управління: по-перше, забезпечення професіоналізму та високого морально-психологічного стану особового складу, по-друге, особистісне професійне зростання упродовж службової діяльності.

Отже, для майбутнього магістра військового управління розвинена психолого-педагогічна компетентність визначає зміст діяльності. Детермінанти змісту психолого-педагогічної компетентності найбільш високого рівня пов'язані з розвитком творчих якостей, умінням самостійно діяти в нестандартних та складних умовах, передбачають самовизначення, самореалізацію та самовдосконалення особистості в освітньому процесі. Важливим при цьому є прагнення особистості виробити духовні, моральні, вольові, психологічні та фізичні якості через самовиховання й самоосвіту в період навчання у Національному університеті оборони України.

Питання розвитку психолого-педагогічної компетентності майбутнього магістра військового управління у системі післядипломної освіти у сучасних

умовах стоїть дуже актуально. Це обумовлено новими завданнями реалізації кадрової політики, пов'язаними з переходом Збройних Сил України до комплектування військовослужбовцями, які проходять військову службу за контрактом, а також загальним підвищенням освітньо-кваліфікаційних вимог до військових фахівців та рівня їх компетентності.

Проблема розвитку психолого-педагогічної компетентності майбутнього магістра військового управління викликає теоретичний і практичний інтерес наукових та науково-педагогічних працівників, військових керівників усіх рівнів, що обумовлено кардинальними змінами в концепції функціонування освіти в сучасному суспільстві, яка висуває нові, підвищені вимоги до особистості як суб'єкта діяльності, до його професійної культури та особистісних якостей, передбачає його готовність оволодівати інноваційними технологіями та здатність творчо їх упроваджувати у педагогічний процес.

Для офіцера-випускника НУОУ розвинута психолого-педагогічна компетентність визначає зміст діяльності. Детермінанти змісту психолого-педагогічної компетентності найбільш високого рівня пов'язані з розвитком творчих якостей, умінням самостійно діяти в нестандартних та складних умовах, передбачають самовизначення, самореалізацію та самовдосконалення особистості в освітньому процесі. Важливим при цьому є прагнення особистості виробити духовні, моральні, вольові, психологічні та фізичні якості через самовиховання й самоосвіту в період навчання у вищому військовому навчальному закладі та постійного вдосконалення своїх якостей у процесі подальшої діяльності.

Орієнтованість навчально-виховного процесу на особистість слухача потребує нових підходів до його організації та функціонування, суттєвими ознаками яких є інтегративно-гуманітарні засади організації і змісту розвитку психолого-педагогічної компетентності, посилення функціональності змісту навчання, варіативність і різноплановість методик розвитку психолого-педагогічної компетентності, її різнорівневість, диференціація (за змістом, рівнями, темпом) з оптимальним поєднанням комплексної, інтеграційної та дидактичної мети, максимальним урахуванням структури пізнавального процесу, цілісне психолого-дидактичне проектування навчально-виховного процесу, моделювання освітнього середовища.

Аналіз сучасної психолого-педагогічної літератури дозволив нам визначитись з вибором ефективної концепції розвитку психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління у системі післядипломної освіти – це впровадження у навчально-виховний процес особистісно-орієнтованої методики. Її підґрунтям, на думку В. В. Серікова [100, с. 272], є такий спосіб засвоєння змісту освіти суб'єктом, при якому відбувається визначення об'єктивного значення навчального матеріалу і виявлення у ньому суб'єктивного смислу, особистісно-стверджуючих цінностей.

Принципи розвитку психолого-педагогічної компетентності визначені на основі аналізу наукових праць О. І. Гури, М. І. Лук'янової, І. Б. Міщенко, Л. В. Олійника [27; 63; 64; 73; 81–83] – з проблем розвитку психолого-педагогічної

компетентності фахівців. У їхніх працях визначаються принципи розвитку психолого-педагогічної компетентності:

принцип суб'єктивності, який орієнтує процес розвитку психолого-педагогічної компетентності слухача на становлення його особистості як суб'єкта власної життєдіяльності;

принцип рефлексивності у процесі розвитку психолого-педагогічної компетентності, який дозволяє стверджувати, що більш корисною є не сама психолого-педагогічна дія, а її осмислення слухачем та аналіз військового педагога, одним зі стрижневих завдань процесу розвитку психолого-педагогічної компетентності виховання є прищеплення майбутньому магістру військового управління потреби в рефлексії, здатності аналізувати та оцінювати власні дії та життєві ситуації;

принцип творчості який показує, що процес розвитку психолого-педагогічної компетентності не повинен обмежуватися навчально-виховними штампами, ефективність процесу розвитку психолого-педагогічної компетентності залежить від здатності майбутнього магістра військового управління знайти нестандартне, творче розв'язання психолого-педагогічної ситуації, поза творчістю складно примножити творчий потенціал слухача;

принцип результативності передбачає процес розвитку психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти і повинен приводити до конкретних результатів;

принцип проектування та конструювання освітнього середовища – основним чинником розвитку психолого-педагогічної компетентності особистості слухача є не окремі навчально-виховні впливи, а освітнє середовище вищого військового навчального закладу в цілому.

В основу розвитку психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти засобами особистісно-орієнтовної методики нами покладено наукові підходи, які становлять методологічну основу дослідження:

по-перше, компетентнісний підхід, який пов'язаний зі створенням у свідомості образу ідеального фахівця, який виконує досконало виконує професійну діяльність.

Під поняттям компетентнісний підхід необхідно розуміти спрямованість освітнього процесу на розвиток ключових і предметних компетентностей фахівця [33; 34; 95; 144].

Результатом такого процесу є розвинена психолого-педагогічна компетентність, що є інтегрованою характеристикою особистості військовослужбовця. Така характеристика має бути розвинута у процесі навчання та виховання і містити знання, вміння та досвід службової діяльності.

За визначенням І. А. Зязюна [37, с. 329], компетентнісний підхід висуває на перше місце не інформованість, а вміння людини вирішувати проблеми, що виникають:

у пізнанні і поясненні явищ дійсності (орієнтуватися, розуміти, оцінювати) при освоєнні сучасної техніки і технології, інформаційної культури;

у стосунках людей, в етичних нормах, в індивідуальній і груповій психології, у питаннях вибору партнерів, оцінці власних діянь;

у практичному житті при виконанні соціальних ролей громадянина; при орієнтуванні в середовищі проживання, у правових нормах і адміністративних структурах, у споживчих і естетичних цінностях;

по-друге, комунікативний підхід як інтегративний розвиток професійної діяльності у взаємодії на рівні співробітництва науково-педагогічного працівника та слухача, яке зорієнтоване на його індивідуальні та психологічні особливості, інтереси й захоплення, можливості та здібності;

по-третє, аспектно-ситуаційний підхід, який полягає у розгляді реальних практичних ситуацій та передбачає застосування найбільш ефективних шляхів їх вирішення [19 с. 20];

по-четверте, з метою розвитку майбутніх магістрів військового управління як різнобічно та гармонійно розвинених особистостей, здатних до саморозвитку та самовдосконалення, необхідно використовувати особистісно-орієнтований підхід. В українському педагогічному словнику особистісний підхід визначено як послідовне ставлення педагога до вихованця як до особистості, як до самосвідомого відповідального суб'єкта власного розвитку і як до суб'єкта виховної взаємодії [25, с. 243]. Необхідно розглядати особистісно-орієнтовану спрямованість як одну з головних вимог, якою слід керуватися при створенні навчальних програм, розробленні нових педагогічних методик, спрямованих на розгляд завдань та шляхів удосконалення професіоналізації та розвиток психолого-педагогічної компетентності офіцерів. Слушною є думка з цього приводу К. Д. Ушинського: «У вихованні все повинно ґрунтуватися на особистості вихователя, тому що виховна сила впливає тільки з живого джерела людської особистості. Ніякі статuti та програми, ніякий штучний організм, як би він добре не був осмислений, не може заступити особистість у вихованні. ... Без особистого безпосереднього впливу вихователя на вихованця істинне виховання, яке проникає в характер, неможливе. Тільки особистість може впливати на розвиток і визначення особистості, тільки характером можна формувати характер» [129, с. 63–64].

по-п'яте, проблемно-діяльнісний підхід у розвитку психолого-педагогічної компетентності полягає у послідовній і цілеспрямованій постановці перед майбутнім магістром військового управління в системі післядипломної освіти пізнавальних проблем, які розв'язуються за допомогою суб'єкт-суб'єктної взаємодії та забезпечують розвиток творчого мислення, єдність та послідовність пізнавальної діяльності. Він пов'язаний з активною діяльністю особистості у сфері реальних професійних ситуацій.

Таким чином, у структурі методологічних засад цього дослідження виділено філософський, загальнонауковий, конкретно-науковий та технологічний рівні, що утворюють складну систему, в рамках якої існує відповідне підпорядкування. Опрацьовані методологічні підходи дозволяють означити дійсні проблеми процесу розвитку психолого-педагогічної компетентності і тим самим визначити стратегію та основні способи вирішення його ефективного проходження.

Сутність навчально-виховного процесу у ВВНЗ Збройних Сил України, враховуючи сучасні тенденції гуманістичного спрямування навчання та виховання, полягає, на нашу думку, в якісній організації та стимулюванні психологічно і педагогічно обґрунтованої діяльності навчальних підрозділів в гармонійному та всебічному розвитку особистості як вихователів (військово-педагогічний колектив), так і вихованців (особовий склад ВВНЗ Збройних Сил України) в їх комунікативній взаємодії, у розвитку мотивації постійного творчого їх самовдосконалення.

Поняття «особистість» характеризує суспільну сутність людини, пов'язану із засвоєнням різноманітного виробничого і духовного досвіду суспільства. Особистість – соціально зумовлена система психічних якостей індивіда, що визначається залученістю людини до конкретних суспільних, історичних, культурних відносин. Особистість розвивається в процесі свідомої діяльності і спілкування. Найхарактернішими компонентами особистості є:

- скерованість (вибіркове ставлення до дійсності);
- можливості (сукупність здібностей, яка забезпечує успіх діяльності);
- характер (комплекс сталих психологічних властивостей, що виявляються в поведінці та діяльності, у ставленні до себе та до суспільства);
- самоуправління (утвердження самосвідомості особистості, що здійснює саморегуляцію).

Розвиток особистості характеризується збільшенням:

- інтелекту;
- відповідальності;
- свободи;
- особистої гідності;
- індивідуальності.

Взагалі розвиток особистості починається з її формування. Формування особистості – процес соціального розвитку військовослужбовця, становлення його як суб'єкта діяльності, члена суспільства, громадянина. Воно відбувається завдяки засвоєнню гуманітарних дисциплін, виховному впливу сім'ї, суспільства, Збройних Сил України, взаємодії з мистецькими явищами та участі у громадському житті.

Процес розвитку психолого-педагогічної компетентності майбутнього магістра військового управління в системі післядипломної освіти неможливий без найголовнішого – врахування можливостей та потреб особистості. Процес розвитку психолого-педагогічної компетентності майбутнього магістра військового управління в системі післядипломної освіти здійснюється у процесі навчання і виховної роботи у вищому військовому навчальному закладі. Процес розвитку психолого-педагогічної компетентності майбутнього магістра військового управління в системі післядипломної освіти є цілісним процесом, у якому органічно поєднані змістовна (сукупність навчально-виховних цілей) і процесуальна (самокерований процес педагогічної взаємодії науково-педагогічних працівників й слухачів, що передбачає організацію і функціонування системи навчально-виховної діяльності та самовиховання офіцерів) сторони.

Розглянувши та проаналізувавши принципи та основні теоретико-методологічні підходи в дослідженні процесу розвитку психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти, необхідно зробити такі висновки:

процес розвитку психолого-педагогічної компетентності являє собою складне динамічне утворення, що має розгорнуті часові рамки;

розвиток психолого-педагогічної компетентності особистості необхідно розглядати і як процес, і як «відкриту» систему;

розвиток українського суспільства потребує змін пріоритетів вищої освіти в Україні, їхнього узгодження з актуальними потребами випускників.

Таким чином, розвиток психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти – багаторівневий, динамічний процес, метою якого є, з одного боку, використання професійного потенціалу (систему психолого-педагогічних знань, умінь та навичок) слухачів на основі проведення особистісно-орієнтованої методики, з іншого – створення сприятливого освітнього середовища вищого військового навчального закладу.

1.2 Досвід розвитку психолого-педагогічної компетентності військових фахівців у арміях провідних країн світу

Ефективність діяльності офіцерів значною мірою визначається їх умінням творчо використовувати як вітчизняний, так і світовий досвід підготовки військ. Особливої актуальності ця проблема набуває в умовах розвитку Збройних Сил України на сучасному етапі.

Аналіз закордонного досвіду підготовки військових фахівців свідчить про наявність спільних тенденцій розвитку військової освіти. Світова практика чітко орієнтується на системну закономірність розвитку військової освіти, основою якої є захист національних інтересів і забезпечення національної безпеки держави. Саме національні інтереси і забезпечення національної безпеки держави є джерелом виникнення і розвитку військової освіти. Така позиція розвинутих держав світу дозволяє відійти від традиційного підходу до військової освіти, який був пов'язаний, в основному, з військовими й військово-технічними аспектами застосування озброєння та військової техніки.

Система військової освіти в арміях провідних країн світу зіткнулася з проблемами, які притаманні і становленню військової освіти Збройних Сил України.

Перш за все – це необхідність інтенсифікації навчання при зменшенні термінів навчання. Сьогодення вимагає інтенсифікації підготовки офіцера, оскільки зміни у військовій справі відбуваються настільки інтенсивно, що знання, які були отримані у ВВНЗ, через кілька років стають морально застарілими.

Наступною проблемою є надання військовій освіті статусу міжнародного значення. Участь у спільних операціях НАТО та миротворчих операціях ООН

викликає необхідність вивчати спільні процедури (особливо в роботі штабів) та засвоювати спільні стандарти.

Третьою проблемою є питання інтеграції військової освіти у загальну вищу освіту та проблема зв'язків між ними.

Незважаючи на специфічні особливості військової освіти в різних країнах, можна виділити такі спільні риси:

1. Західні країни стандартизували термін навчання у коледжах до одного року. Але при цьому у програму навчання коледжу внесені лише предмети, які формують керівника-менеджера військового колективу. Більшість предметів, що дають конкретні професійні знання, винесені до системи курсової підготовки. Так, слухачі Загальновійськового коледжу Збройних сил Франції, вихідці з Сухопутних військ, перед вступом до коледжу закінчують Вищі однорічні штабні курси, на яких викладається більшість професійно спрямованих предметів.

2. Концепцією навчання у західних коледжах не передбачається вивчення будь-яких статутів, положень, настанов тощо. Більшість занять, включаючи лекції, мають практичне спрямування з урахуванням особистого досвіду педагогів. Вивчення ж статутних, нормативних положень здійснюється самостійно в період підготовки до вступу у коледж та впродовж навчання. Електронні версії більшості статутів і настанов видаються слухачам; їх також можна знайти в Інтернеті.

На думку В. М. Телелима, останнім часом підвищена увага до проблем військової освіти простежується майже у всіх провідних державах світу. Практична діяльність вищих органів управління оборонних структур, повсякденної та бойової діяльності військ у більшості країн свідчить про певне зниження рівня професійної підготовленості випускників ВВНЗ, насамперед у сфері отримання практичних навичок у процесі виконання завдань з управління військами [115, с. 17].

Базою військової освіти провідних країн світу є «концепція самореалізації особистості» [147–153] у процесі підготовки офіцерських кадрів. Безпосереднім її втіленням є практика підготовки військових фахівців за індивідуалізованими навчальними планами (у межах певних освітніх стандартів).

Головними умовами ефективної підготовки офіцерів є її націленість на розвиток творчого мислення. «У нинішній час, – відзначає військовий теоретик У. Р. Річардсон, – професорсько-викладацький склад прагне підтримувати таку атмосферу, що сприяє тому, щоб слухачі постійно думали, висловлювали свої думки, вільно викладали свої ідеї та застосовували встановлені принципи і концепції під час спеціальних навчань» [149, с. 41].

Як така дефініція «психолого-педагогічна компетентність» в інших країнах не використовується. А під готовністю до управління, навчання й виховання розуміють: у США – високий рівень лідерських якостей та цінностей; у Німеччині – внутрішнє керівництво; у Росії – акме-педагогічну підготовку.

Розвиток психолого-педагогічної компетентності проходить у загальній системі розвитку військово-професійних якостей офіцера. Вимоги до них закріплені в системі показників військової кваліфікації, що розглядається

військовим командуванням як інструмент, сприяючий зростанню професійної майстерності офіцерів.

На думку фахівців міністерства оборони США, військові дисципліни у вищих військових навчальних закладах (далі ВВНЗ) не повинні перевищувати 15 % від загального обсягу навчальних годин. Вважається, що випускник ВВНЗ повинен бути, в першу чергу, високоінтелектуальним, високоосвіченим офіцером, за багатьма параметрами переважати випускника будь-якого з престижних цивільних університетів. Такий офіцер здатний швидко освоїти обрану військово-облікову спеціальність після прибуття до військ. Тому на гуманітарні дисципліни у ВВНЗ США відводиться до 50 % навчального часу на першому курсі і до 60 % – на другому. Офіцери поглиблено вивчають політику, історію, психологію, правознавство, соціологію, світову культуру, основи військового керівництва, політекономію, логіку, філософію, расову теорію, теорію лідерства, літературу, теологію, мистецтво, іноземні мови та ін. Вивчення широкого кола питань суспільно-гуманітарних дисциплін передбачає статус офіцера професійної армії як основного «вихователя і організатора».

У ВВНЗ армій провідних країн світу навчальні дисципліни гуманітарного напрямку відносяться до основних навчальних дисциплін, вивчення яких дозволяє оволодіти необхідними знаннями й уміннями діяти, що підвищують рівень психолого-педагогічної компетентності командного складу.

Досвід розвитку психолого-педагогічної компетентності військових фахівців в армії США ґрунтується на індивідуалізації навчання слухачів. Основними формами індивідуальної професійної підготовки у Збройних Силах США виступають:

вивчення альтернативних (вибраних за бажанням) предметів. Їхній обсяг складає 30–40 % від обов'язкових дисциплін;

виконання індивідуальних завдань, проекти;

т'юторський засіб – за невеликою групою тих, хто навчається, закріплюється т'ютор-наставник, у ролі якого може бути викладач, аспірант старшокурсник. На т'ютора покладається надання допомоги тим, хто навчається, в засвоєнні матеріалу і розвитку індивідуального стилю мислення [148, с. 27];

упровадження в педагогічний процес активних методів навчання, що дозволяють забезпечити перехід від монологу викладача до діалогу. Аналіз наукових праць показує, що основу педагогічного процесу у ВВНЗ зарубіжних країн становлять практичні види занять, що спираються на їх діалогічність: аналіз конкретних ситуацій, ділові ігри, симпозіуми [148, с. 25];

періодичне перекомплектування груп. І це невипадково, оскільки сучасна концепція підготовки офіцерів США, Великої Британії, Німеччини, Росії та інших країн ґрунтується на навчанні слухачів (курсантів) в малих групах. Оптимальною вважається навчальна група по 10–12 чол. Критерії її підбору – здібності тих, хто навчається. Залежно від цього вони постійно переміщуються з однієї групи в іншу з метою збереження однорідного навчального показника. На думку фахівців, це надає більше можливостей для підвищення рівня знань курсантів і слухачів та дострокового закінчення ВВНЗ тим, хто входить у

найбільш сильні за успішністю навчальні групи. У той же час вони відзначають, що такий підхід до організації педагогічного процесу часто формує у тих, хто навчається, індивідуалізм та завдає певної шкоди корпоративному духу [148, с. 25];

активне використання у ВВНЗ США рейтингової системи оцінювання знань, навичок і вмінь тих, хто навчається. Кожній військово-обліковій спеціальності за допомогою методів хронометражу та експертної оцінки виділені базові навички, які складають дві основні групи: 1) суспільні навички; 2) навички по спеціальності. В середині груп навички поділяються по «рівнях кваліфікації» [151, с. 10].

Чітким за змістом є блок, спрямований на розвиток психолого-педагогічної компетентності. У ВВНЗ США вивчаються: «Поведінка офіцера», «Військовий професіоналізм та етика», «Офіцерські традиції та державні цінності», «Загальнолюдський етикет». На думку експертів, близько 18–20 % навчального часу приділяється в тому чи іншому вигляді спрямованості безпосередньо на розвиток лідерських якостей та цінностей. Це значно вище, ніж у ВВНЗ Збройних Сил України.

Офіційні документи вимагають від командирів та науково-педагогічних працівників, щоб зміст підготовки офіцерів забезпечував розвиток офіцера-лідера, який був би здатний своїми знаннями й уміннями спонукати й направляти підлеглих на виконання поставлених перед ними завдань. У процесі навчання слухачів ВВНЗ особлива увага приділяється вивченню ораторського мистецтва, набуття навичок чітко, впевнено й коротко висловлювати свої думки.

У системі освіти головним вважається надати готові знання, перевірити, наскільки добре вони засвоєні і зрозумілі офіцерам. У сучасних умовах цього недостатньо, тому що необхідні навички критичного мислення, щоб ефективно використовувати інформацію. Незважаючи на деякі протиріччя в підходах, науковці США визначають три основні компоненти в компетентнісній освіті: це знання, вміння і цінності.

Досвід підготовки офіцерських кадрів у ВВНЗ Німеччини до професійної діяльності спрямований на набуття досвіду, який би сприяв формуванню у слухачів умінь аналізувати сам процес навчання і усвідомлювати власну поведінку згідно з концепцією «внутрішнього керівництва».

У ВВНЗ Німеччини існує певна практика організації професійної підготовки:

ключові проблеми професійної діяльності офіцерів у військах і підготовки до неї у ВВНЗ закріплені в спеціальній концепції «внутрішнього керівництва»;

навчання і виховання військовослужбовців, а також підготовка офіцерського корпусу до виконання цих функцій визначені як пріоритетні цілі; належна увага надається вивченню поведінкових і суспільних дисциплін, зокрема професійному навчанню і психології, причому вони тісно пов'язані з військовою практикою.

Крім того, теорія і практика виховної роботи офіцерів і військово-професійна підготовка у ВВНЗ має тенденцію постійного наукового осмислення у зв'язку з новими реаліями [150].

У подальшому в ряді ВВНЗ Бундесверу як експеримент були введені новітні досягнення у вивченні поведінкових і суспільних навчальних дисциплін. Так, на першому році навчання створювалися такі педагогічні ситуації, коли слухачі повинні були виступати то в ролі тих, хто навчає, то в ролі тих, кого навчають, щоб у процесі служби вироблялось вміння аналізувати своє положення як начальника і керівника з позиції командира, а також контролювати свою поведінку.

У сучасних умовах у ВВНЗ Бундесверу організатори навчально-виховного процесу однакові у тому, що об'єктом професійної підготовки офіцера повинно бути його майбутнє поле діяльності, а поведінкові і суспільні дисципліни, зокрема професійне навчання й психологія, мають здійснювати при цьому вирішальну професійну мотивацію на користь служби в збройних силах. Тому вивченню предметів психолого-педагогічного спрямування приділяється досить значне місце. Вони відносяться до фундаментальних навчальних дисциплін, вивчення яких дозволяє оволодіти необхідними знаннями і вміннями діяти, що підвищують рівень професійної компетентності. Після попередньої фази навчання слухачів (знайомства з основами цих дисциплін) відбувається їх спеціалізація за такими курсами: соціальна підготовка, професійне навчання. Таким чином, програми підготовки кадрових офіцерів у ВВНЗ спрямовані на те, щоб їх випускники могли виконувати посадові обов'язки командира, вихователя і наставника.

У Російській Федерації в ході реформування військової освіти перед збройними силами постали нові завдання, пов'язані з їх майбутнім переведенням на контрактну систему комплектування та необхідністю забезпечення підготовки відповідного кадрового потенціалу. Підвищення рівня професійної підготовки у збройних силах Російської Федерації має випереджальний характер стосовно проведеної у країні військової реформи. Вважається, що структура, чисельність і завдання збройних сил, що змінюються, повинні бути вчасно забезпечені відповідним кадровим потенціалом, науковими дослідженнями й відповідними експериментами, на підставі яких має бути сформована інноваційна система військової освіти [90].

Метою реформування чинної системи військової освіти в Російській Федерації є приведення її кількісних і якісних параметрів відповідно до структури, чисельності й завдань збройних силах Російської Федерації, інших військ, військових формувань та органів, підвищення якості військової освіти, приведення рівня професійної підготовленості офіцерів відповідно до вимог військово-професійної діяльності, яка визначається стандартами компетентностей.

Слід зазначити, що вищим рівнем підготовки офіцерів є акме-педагогічна, яка визначає рівень стандарту психолого-педагогічної компетентності. Вона характеризує готовність і здатність вирішувати завдання військової служби, спираючись на принципи педагогіки і психології, а також безпосередньо брати

участь у навчально-виховному процесі і надавати педагогічну спрямованість всім сторонам військової праці. Акме-педагогічна підготовленість поруч з такими характеристиками, як знання проблеми що вирішується, розвиненість позицій відрізняється здатністю військового керівника творчо підходити до моделювання, алгоритмізації (системності), а також уміло використовувати психолого-педагогічні технології в практичній діяльності [47].

Отже, діяльнісна акме-педагогічна підготовленість офіцера включає такі розвинуті й успішно реалізовані особливості, як цілісно-концептуальний підхід до військової служби, аксіологія в керівництві підлеглими (визнання їх цінності), оптимальна технологічність при виконанні посадових функцій, службова етичність, володіння прийомами психофізіологічної саморегуляції, самоорганізації, самокорекції і саморозвитку.

У збройних силах Великобританії за оцінками фахівців сучасна система підготовки професійної британської армії достатньо ефективна. Ефективність її досягається за рахунок комплексного рішення декількох завдань:

проведення ретельного й професійного поетапного відбору військовослужбовців, зокрема офіцерів, для служби в армії з урахуванням їх загальноосвітньої підготовленості, рівня початкової військової підготовки, морально-психологічних якостей та інших характеристик, система «відсіву» у процесі навчання непридатних до військової служби;

єдина схема організації навчання – початкова військова підготовка, підготовка за фахом, періодичне вдосконалення підготовки та перепідготовка (у військах, військових школах, коледжах тощо);

навчання британських офіцерів у військових коледжах країн НАТО;

навчання у військових навчальних закладах Великобританії військовослужбовців країн НАТО;

продумана і добре спланована педагогічна підготовка військових кадрів, здійснювана у ВВНЗ. У програму загальної підготовки офіцерського складу включене вивчення курсу військового адміністрування, що передбачає засвоєння системи військової дисципліни і конкретних обов'язків офіцерів відносно підлеглих. У цей же розділ включений курс лідерства як основи управління й керівництва особовим складом, який підкріплюється практикою керівництва і суспільними дисциплінами [131].

Фахівці з дослідження системи професійної підготовки особового складу збройних сил Великобританії відзначають, що така побудова програм підготовки офіцерського складу забезпечує, по-перше, практичну спрямованість, по-друге, достатньо високий рівень військово-професійної підготовленості в сучасних галузях знань. Воно відображає й професійну спрямованість підготовки командних кадрів як суб'єктів дії на особовий склад, їх навчання та виховання.

Отже, зміст психолого-педагогічної компетентності в арміях провідних країн орієнтований на оптимальне співвідношення гуманітарної, професійно-орієнтованої та спеціальної складових у підготовці військових фахівців.

За оцінками фахівців, результат зазначеного змісту досягається за рахунок комплексного рішення декількох завдань:

по-перше, проведення ретельного й професійного поетапного добору військовослужбовців, у тому числі офіцерів, для служби в армії з урахуванням їхньої загальноосвітньої підготовленості, рівня початкової військової підготовки, морально-психологічних якостей та інших характеристик;

по-друге, планування психолого-педагогічної підготовки військових кадрів, яка здійснюється безпосередньо у ВВНЗ;

по-третє, перепідготовка військовослужбовців на основі курсу морального лідерства офіцерів;

по-четверте, вплив всієї системи навчання і виховання в сполученні з результативними заходами матеріального стимулювання психолого-педагогічної діяльності й підготовки до неї.

Проведений аналіз підготовки військових фахівців у військових навчальних закладах окремо взятих країн дозволяє зробити висновок, що, незважаючи на потужний розвиток інформаційних технологій, тотальну комп'ютеризацію, головним елементом усієї системи залишається людина. Відповідно найбільш важливою складовою підготовки військових фахівців є розвиток психолого-педагогічної компетентності, а ефективна реалізація функціонального призначення збройних сил неможлива без урахування психолого-педагогічних аспектів управління.

Результати вивчення досвіду розвитку психолого-педагогічної компетентності офіцерів у ВВНЗ зарубіжних армій дозволяють виділити деякі найзагальніші тенденції. До них, зокрема, відносяться:

закріплення в керівних документах (статутах, інструкціях, концепціях, програмах й ін.) нормативних вимог до цілей і задач педагогічної діяльності офіцерських кадрів у військах, а також необхідності і значущості підготовки офіцерів до успішного навчання, виховання й керівництва військовослужбовцями;

зосередження основної уваги науково-практичних працівників ВВНЗ у методиці навчання на індивідуалізацію навчання, педагогічній роботі з невеликими групами офіцерів, на широкому використанні методів індивідуальних завдань тим, хто навчається, самостійного пошуку інформації, вирішенню проблемних ситуацій;

організація військово-педагогічної підготовки офіцерів передбачає як навчально-планові аудиторні форми й види занять, так і стажування на командних посадах, самостійну діяльність по розвитку педагогічних умінь та навиків вже під час навчання у вищій військовій школі;

прагнення командування і професорсько-викладацького складу створювати у ВВНЗ таку атмосферу, яка б найбільшою мірою сприяла розвитку активності, самостійності й відповідальності слухачів за свою підготовку до навчання і виховання підлеглих, а також за розвиток у офіцерів творчого мислення;

включення до змісту психолого-педагогічної підготовки офіцерських кадрів у ВВНЗ складових, які спрямовані на оволодіння уміннями й навичками по навчанню й вихованню особового складу, шляхом вивчення психолого-педагогічної теорії, розуміння внутрішніх психологічних закономірностей

педагогічних явищ і процесів, рішення реальних проблем керівництва військовослужбовцями;

застосування в процесі військово-педагогічної підготовки сучасних інформаційних і педагогічних технологій, технічних засобів навчання і виховання, оцінки результатів і контролю.

1.3 Сучасний стан розвитку психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти

Сучасний стан Збройних Сил України та реалії XXI століття вимагають якісно нових підходів до підготовки офіцерського складу, організації навчально-виховного процесу, налагодження й впровадження організаційних, навчально-виховних технологій, які могли б забезпечувати не тільки виконання завдань трансформації і розвитку Збройних Сил України, а й сприяти всебічному розвитку особистості та її успішній самореалізації в соціальному та військово-професійному середовищі. Підвищення ефективності системи військової освіти вимагає дослідження низки психолого-педагогічних завдань, серед яких важливе місце займає завдання розвитку психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти.

До сьогодні у військовій педагогічній літературі не склалося єдиного підходу до процесу розвитку психолого-педагогічної компетентності, трактування її основних понять, складових. Розробка процесу розвитку психолого-педагогічної компетентності військових спеціалістів має частковий характер, їй ще не притаманна усвідомленість власної стратегії і тактики, не розроблена методологія й методика.

Вирішення завдань розвитку психолого-педагогічної компетентності викликає теоретичний і практичний інтерес науковців та науково-педагогічних працівників, що обумовлено кардинальними змінами в концепції функціонування освіти в сучасному суспільстві, яка висуває нові вимоги до особистості як суб'єкта діяльності, до його професійної культури та особистісних якостей, передбачає його готовність оволодівати інноваційними технологіями та здатність творчо їх упроваджувати у педагогічний процес.

Сучасний стан розвиненості психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління визначається тією ситуацією, у якій вона перебуває та яка характеризується певними умовами, обставинами (факторами). У сучасній педагогічній літературі під факторами підготовки спеціалістів розуміються різні чинники (зовнішні, внутрішні, прямі, опосередковані тощо), що впливають на її ефективність [75]. «Ефективність підготовки військових фахівців, – наголошує І. О. Хорєв, – це не тільки реальне досягнення ними результату в оволодінні програм навчання; ступінь відповідності цього результату об'єктивно існуючій та соціально значущій меті підготовки військового фахівця, рівню розвитку та сформованості світогляду,

військово-професійних, моральних якостей – вимогам до офіцера Збройних Сил України» [133, с. 10].

Основним завданням НУОУ є розвиток активної, високоморальної, соціально зрілої, психолого-педагогічно підготовленої особистості українського офіцера, який відзначається високим професіоналізмом.

Випускник вищого військового навчального закладу зустрічається з труднощами у службовій діяльності, які пов'язані головним чином із недостатністю досвіду в організації військової діяльності, у навчанні та вихованні особового складу; не менш важливою є також психолого-педагогічна компетентність особового складу. Тому метою будівництва сучасних Збройних Сил України є підготовка офіцерських кадрів, розвиток психолого-педагогічної компетентності, для яких характерні розвинений інтелект, досконалий професіоналізм, непохитність духу, патріотизм, дисциплінованість, вірність кращим бойовим традиціям, психологічна стійкість.

Порівняльний аналіз кількості навчальних годин циклу гуманітарної і соціально-економічної підготовки навчальних планів підготовки слухачів НУОУ від загального переліку навчальних дисциплін, які плануються зменшити до 10 %, на противагу 25–35 % в арміях провідних країн світу. На розвиток психолого-педагогічної компетентності згідно з навчальним навантаженням виділено 54 години протягом 2 років в системі викладання навчальної дисципліни «Психолого-педагогічні аспекти діяльності військового керівника» та навчальної дисципліни «Морально-психологічне забезпечення діяльності військ» – 81 година.

Отже, частина навчального навантаження на розвиток психолого-педагогічної компетентності менше 10 %, що стає результатом вкрай низького рівня психолого-педагогічної підготовки випускника ВВНЗ та недостатнім рівнем готовності до виконання обов'язків за призначенням – керування підпорядкованим військовим підрозділом.

Причинами низької військово-педагогічної підготовки офіцерів, на думку В. В. Ягупова, є:

- недостатня психолого-педагогічна підготовка у ВВНЗ;
- відсутність необхідної сучасної військово-педагогічної літератури, ефективних методичних розробок щодо навчання та виховання військовослужбовців у військах;

- складна соціально-економічна ситуація в суспільстві взагалі, і в армії зокрема, що не сприяє формуванню й розвитку змістовних мотивів військово-професійної та педагогічної діяльності офіцерів [145].

Сучасний стан розбудови військової освіти вимагає нагальну потребу у втручанні й оптимізації системи навчання та виховання слухачів у контексті розвитку в них відповідної психолого-педагогічної компетентності.

У вищому військовому навчальному закладі, спостерігаючи за роботою всіх служб та відповідальних осіб, аналізуючи плани навчальної та виховної роботи, ми дійшли висновку, що навчально-виховна робота ВВНЗ має великий потенціал, але ведеться безсистемно, поверхнево та має в деякій мірі формальний характер – службова діяльність відповідальних осіб зводиться до

доповідей, звітів начальників про проведення заходів, вивчення керівних документів, інструктажу, читання наказів.

Проведений нами аналіз навчально-виховної документації у командно-штабному інституті застосування військ (сил) Національного університеті оборони України свідчить, про те, що головні зусилля щодо розвитку психолого-педагогічної компетентності зосереджені на проведенні масових заходів у складі групи, курсу, інституту. Аналізуючи плани роботи цих підрозділів на 2010–2011 навчальний рік, ми зробили висновок, що навчально-виховні заходи в більшості зведені до інструктажів, бесід. Розділ особистісно-орієнтованої психолого-педагогічної підготовки слухача в цих планах зведений до загальних фраз, а в трьох слухачьких групах він протягом трьох місяців навчального року відсутній. Доцільними й ефективними, на нашу думку, є ті заходи, які мають конкретну мету, ґрунтовно підготовлені відповідно до неї, мають Особистісно орієнтований напрямок, спрямовані на вирішення проблемних ситуацій згідно з посадовими обов'язками та функціями командира військової частини.

Аналіз відгуків із військ про проходження військової служби офіцерами з оперативно-тактичним рівнем підготовки протягом першого року після закінчення навчання констатує недостатню психолого-педагогічну підготовленість до навчання та виховання підлеглих. Практика свідчить, що значна частина офіцерів після закінчення навчальних закладів не підготовлені до самостійної роботи з людьми, особливо в питаннях психолого-педагогічного впливу на їх особистість.

Вважаємо, що причини порушень військової дисципліни необхідно шукати, перш за все, у недостатній психолого-педагогічній підготовленості випускників ВВНЗ, у їх невмінні виховувати та навчати підлеглих, підтримувати статутний порядок у військовому підрозділі. Наприклад, приблизно третина порушень порядку підпорядкованості відбуваються через серйозні недоліки у навчальній та виховній роботі, ще третина – через невірні дії військових керівників, у першу чергу, офіцерів – випускників військових фахівців оперативно-тактичного рівня підготовки.

Головними причинами невдач при проведенні психолого-педагогічних впливів майбутні магістри військового управління назвали невміння втілити задумане, допомогти військовослужбовцю стати суб'єктом навчання та виховання, стрункої логічної структури і композиції навчально-виховного заходу, неприйняття військовослужбовцями інформаційного матеріалу через відсутність емоційності в його організації, перевантаження довідковим матеріалом, формалізм у підготовці і проведенні навчально-виховної роботи.

Сучасний стан навчально-виховного процесу характеризується низкою проблем, які пов'язані зі станом справ у суспільстві та його Збройних Силах України, управлінською діяльністю його організаторів, їх рівнем компетентності, який вимагає його покращання.

Низький рівень психолого-педагогічної компетентності впливає на зниження професійної компетентності офіцерів-випускників. Виходом з цієї ситуації є проведення практичної психолого-педагогічної підготовки на основі

особистісно-орієнтованої методики зі слухачами в позааудиторний час на основі факультативних занять спецкурсу та практикуму, втілення у практику роботи ВВНЗ комплексної програми прищеплення слухачам навичок управління військовими колективами, організації виховної роботи, зміцнення військової дисципліни, використовуючи весь комплекс освітнього середовища по професійному становленню військового керівника.

Отже, аналіз відповідної психолого-педагогічної літератури, а також власний педагогічний досвід свідчать про недостатній рівень розвиненості психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти, що уповільнює їх адаптацію до умов виконання службових обов'язків. Відповідно у Збройних Силах України існує нагальна потреба у висококваліфікованих магістрах військового управління, в той час як виявляється недостатній рівень розвиненості психолого-педагогічної компетентності офіцерів випускників, які поповнюють лави Збройних Сил України з НУОУ.

Отже, аж ніяк не може задовольняти ситуація з розвитком психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти. Причинами такого стану, на наш погляд, є те, що у системі військової освіти все ще переважає суб'єктивний підхід до їх підготовки, не в достатній мірі об'єднаний ідеєю підготовки творчої особистості з широким гуманістичним світосприйняттям і світоглядом. На жаль, продовжує існувати той стереотип, який ґрунтується, на думку І. А. Зязюна, на переконанні, що «кінцевим результатом освіти слід визначати рівень засвоєння знань, умінь, навичок без урахування рівня розвитку індивідуальних інтелектуальних можливостей слухачів» [35, с. 20].

На нашу думку, неефективність процесу розвитку психолого-педагогічної компетентності полягає в такому:

навчальні плани, робочі навчальні програми, освітньо-професійні програми підготовки, які розроблені відповідно до вимог освітньо-кваліфікаційних характеристик без обговорення й проведення моніторингу, визначення таксономії цілей підготовки і які майже щорічно змінюються, недосконалі, не зважаючи, що зазначені нормативні документи є основою, на якій ґрунтується навчально-виховний процес, зумовлюються не тільки його зміст, а й значною мірою методика;

низька практична спрямованість процесу розвитку психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти, перевага описово-пояснювальних і констатуючих підходів, дозволяє розвивати у слухача бачення лише зовнішньої сторони своєї діяльності, не допомагаючи йому зрозуміти й осмислити внутрішні механізми;

слухачі сприймаються пасивними об'єктами, відзначається їх слабка спрямованість до власної емоційно-почуттєвої та мотиваційної сфери психіки, практично відсутні діалог між науково-педагогічним працівником і слухачом;

недостатня психолого-педагогічна компетентність науково-педагогічних працівників, яка визначається низькою спроможністю впроваджувати у

навчально-виховний процес інноваційних методик.

Завдяки неефективності процесу розвитку психолого-педагогічної компетентності виникає низка суперечностей:

між наявними передумовами здійснення особистісно-орієнтованого розвитку психолого-педагогічної компетентності у вищому військовому навчальному закладі і відсутністю науково обґрунтованого процесу та системи засобів його практичного забезпечення;

між проголошеною метою підготовки висококваліфікованого офіцера і не досить ефективними у своїй більшості змістом і організацією реалізації цієї мети. Авторитарні методи сприяють розвитку безініціативності, породжують небажання виходити за рамки загальноприйнятого;

між змістом, формами і методами організації процесу розвитку психолого-педагогічної компетентності слухача у військовому навчальному закладі і недостатнім урахуванням його особистісних потреб;

між зовнішньою і внутрішньою мотивацією.

Постає гостра необхідність покращання професійної компетентності взагалі та психолого-педагогічної компетентності зокрема магістра військового управління Збройних Сил України, особливо щодо покращання практичного аспекту. Більш продуктивною мусить бути діяльність усіх ланок армійського механізму. У цій роботі, як показує наш досвід і свідчать результати дослідження, є ряд суттєвих недоліків:

відсутня єдина вимога психолого-педагогічного аналізу особистості слухачів. На жаль, ще не викорінена думка, що всі питання можна вирішити лише адміністративно-командним методом, без копіткої, цілеспрямованої роботи з особовим складом;

недостатня обґрунтованість сучасної методики особистісно-орієнтованого розвитку психолого-педагогічної компетентності, які б сприяли гуманізації та демократизації педагогічного процесу;

не вдалося подолати дистанцію відчуження і авторитарного стилю спілкування науково-педагогічного працівника зі слухачем;

бракує аргументованості та мистецтва переконувати.

Гальмує особистісно орієнтований розвиток психолого-педагогічної компетентності, недостатня у навчально-виховному процесі педагогічно доцільна взаємодія науково-педагогічного працівника і слухача. Вони ще не стали суб'єктами педагогічної діяльності, обидва ставлять перед собою різні, іноді навіть протилежні цілі діяльності.

Не сприяють переходу до особистісно-орієнтованого розвитку психолого-педагогічної компетентності також:

професійний дефіцит часу;

повне або часткове ігнорування деяких духовних і культурних потреб;

примусовий характер спілкування, обмеження соціальних контактів;

створення емоційної напруги, тривожність, агресивність.

Ефективність роботи науково-педагогічного працівника з особистісно-орієнтованою психолого-педагогічною підготовкою залежить також від уміння вивчати конкретний стан колективу, стадію його розвитку, оцінити його

психолого-педагогічний вплив на кожную особистість. Лише окремі науково-педагогічні працівники у сфері спостереження виходять за межі навчально-виховної роботи. Вони вивчають інтереси, психолого-педагогічну підготовленість, нахили, ціннісні орієнтації, характер особистісних взаємовідносин слухача, ведуть фронтальну роботу з питань моралі, естетики, дисциплінованості, зовнішнього вигляду, обов'язку, військової честі та ін. Деякі з досвідчених науково-педагогічних працівників проводять комплексне, поглиблене вивчення особистості кожного слухача на основі біографічного матеріалу, що доповнюється сучасними даними про поведінку, взаємовідносини з товаришами, про результати діяльності (успішність, ведення конспектів, уміння провести заняття та ін.).

На думку науково-педагогічних працівників, до умінь, що забезпечують оптимальні результати з розвитку психолого-педагогічної компетентності слухачів, слід віднести:

- глибокі знання та вміння організовувати психолого-педагогічну підготовку;
- ділові якості, висока кваліфікація, професійна ерудиція;
- організаторські здібності, що забезпечують формування колективу підрозділу;
- уміння захопити слухача майбутніми перспективами;
- здатність відчувати внутрішній стан слухача, здійснювати індивідуальний підхід, ефективно впливати на розвиток його характеру;
- уміння володіти собою, мати почуття такту, міри;
- виявляти довіру, знаходити рішення в будь-якій ситуації.

Психолого-педагогічна компетентність реалізується через функції психолого-педагогічної діяльності майбутніх магістрів військового управління.

Для визначення функцій психолого-педагогічної діяльності майбутніх магістрів військового управління звернемося до розгляду функцій, близьких за значенням понять: акмеолого-педагогічна культура військового керівника.

До функцій акмеолого-педагогічної культури належать: пізнавально-гносеологічна, регулятивна, інваріантна, інтегративна. Їх зміст полягає у виявленні, розвитку і залученні творчого потенціалу військового керівника. Реалізація визначених функцій забезпечує ефективне виконання ним обов'язків у процесі військово-професійної діяльності при оптимальному залученні творчого потенціалу.

Пізнавально-гносеологічна функція акмеолого-педагогічної культури військового керівника вирішує одночасно два завдання: дозволяє досліджувати, системно описувати і пояснювати проблеми, що виникають, з позицій сучасної науки; забезпечує залучення сучасного знання для ефективного розвитку та реалізації творчого потенціалу військового керівника в інтересах військово-професійної діяльності.

Регулятивна функція акмеолого-педагогічної культури виконує роль внутрішньої детермінанти суб'єкта, що зумовлює системний, упорядкований і цілеспрямований характер розвитку й оптимального залучення його потенціалу. Її реалізація дозволяє надати оптимальну технологічність військово-

професійної діяльності, з урахуванням впливу соціально-психологічного фактора. Вона найбільш яскраво виявляється в управлінській діяльності, організації військово-педагогічного процесу, самовдосконаленні.

Інваріантна функція акмеолого-педагогічної культури детермінує просування людини до власних вершин розвитку і самореалізації. Головною сферою прояву її феноменальних можливостей є професія. Отже, пріоритетною сферою для реалізації інваріантної функції виступає творча професіоналізація військового керівника. При цьому особливе місце в ній займає розвиток акмеологічних інваріант. Вони є основними внутрішніми спонуканнями до творчого розвитку і самореалізації. До числа ефективних збудників дій військового керівника до власних вершин, які визначаються як АКМЕ, є мотивація досягнення.

Інтегративна функція забезпечує цілісність процесу розвитку і реалізації акмеолого-педагогічної культури людини. Головне її призначення полягає в тому, щоб дана культура мала продуктивний характер. Інтегративне призначення акмеолого-педагогічної культури виявляється в досягненні єдності пізнання і соціально-ціннісної практичної дії відповідно до стратегії життя конкретної людини. Єдність пізнання і соціально-ціннісної практичної дії досягається шляхом реалізації всіх зазначених функцій. Це дозволяє синтезувати знання, продуктивний досвід та інноваційні дії відповідно до концепції життя й обраного виду професійної діяльності [47, с. 189–191].

На основі викладеного вище ми виділяємо такі функції психолого-педагогічної діяльності майбутніх магістрів військового управління:

аналітико-конструктивну – забезпечує оволодіння знаннями, необхідними для психолого-педагогічної діяльності, навичками та вміннями організації педагогічного процесу, здатність до оцінки обстановки, прийняття рішень, аналізу педагогічної діяльності та її результатів, здатність до планування педагогічної діяльності та її результатів, складає основу системності всіх проведених заходів;

діяльнісно-регулятивну – включає організацію виконання управлінських рішень, забезпечує коригування педагогічної діяльності, складається зі створення соціально-психологічних і педагогічних умов, що спонукають до продуктивного виконання обов'язків і соціально-ціннісних функцій у військовому колективі;

формульовально-розвивальну – складається з впливу на процес розвитку і саморозвитку у військовослужбовців соціально-ціннісних характеристик, а також продуктивної реалізації їх творчого потенціалу у військово-професійній діяльності;

профілактично-виховну – полягає в прогнозуванні, попередженні й ліквідації небажаних проявів поведінки, педагогічному попередженні поведінки, що відхиляється, подоланні та ліквідації негативних якостей і рис особистостей військовослужбовців;

взаємодії – пов'язана зі створенням необхідного інформаційного потоку в процесі взаємовідносин, зумовлює розвиток соціально значущих зв'язків у військовому колективі, включає вміння чітко і ясно віддавати накази,

підтримувати бесіду, передавати раціональну й емоційну інформацію. Вказані вище функції дозволили виділити адекватні критерії.

У процесі розвитку психолого-педагогічної компетентності у слухача поступово складається загальний стиль якостей, що притаманні професійному військовослужбовцю, які поступово формуються в логічні форми мислення. Першорядне місце у розвитку психолого-педагогічної компетентності слухача посідають її критерії.

Психолого-педагогічна компетентність майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти визначається в єдності чотирьох критеріїв: мотиваційно-ціннісного, когнітивного, особистісного та інтегративного.

Мотиваційно-ціннісний критерій сприяє реалізації формувально-розвивальної та діяльнісно-регулятивної функції; когнітивний критерій спрямовано на реалізацію аналітико-конструктивної та профілактично-виховної функцій; інтегративний критерій сприяє реалізації діяльнісно-регулятивної та формувально-розвивальної функцій; розвиток особистісного критерію спрямовано на реалізацію формувально-розвивальної, профілактично-виховної функцій та функції взаємодії.

Розвиток кожного критерію пов'язано з розвиненістю його характеристик і властивостей як частини цілісної системи.

Мотиваційно-ціннісний критерій являє собою сукупність здатностей до морального контролю (наявність моральних принципів), ініціативності, готовності до дій та усвідомлення наслідків своїх дій і вчинків.

Когнітивний критерій – це сукупність науково-теоретичних знань про психолого-педагогічну діяльність взагалі і про роль психолого-педагогічної взаємодії в ній. Рівень розвитку когнітивного критерію визначається повнотою, глибиною, системністю знань, навичок та вмінь.

Інтегративним критерієм називається сукупність здатностей синтезувати знання, продуктивний досвід та інноваційні дії, встановлювати міжособистісні зв'язки, планувати та організовувати спілкування, погоджувати свої дії з діями підлеглих, вибирати оптимальний стиль спілкування в різних ситуаціях, опановувати засоби вербального і невербального спілкування.

Особистісним критерієм є сукупність індивідуальних характеристик майбутніх магістрів військового управління в системі емоційно-соціальних стосунків.

Отже, розглянуті критерії тісно взаємопов'язані між собою та складають у цілому психолого-педагогічну компетентність майбутнього магістра військового управління:

Головною метою констатувального експерименту було виявлення вихідного рівня розвиненості психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти. Для цього нами застосовувалися методи спостереження, анкетування, тестування.

Для виявлення показників рівня розвиненості психолого-педагогічної компетентності у слухачів ми застосовували оцінку навчальних психолого-

педагогічних тестів, завдань, проблемних ситуацій та діагностичних методик. Тому для кожного показника психолого-педагогічної компетентності ми обрали або адаптували, у разі відсутності або невідповідності нашому дослідженню, окремі діагностичні методи, які подані в табл. 1.1.

Таблиця 1.1 – Методи виявлення показників психолого-педагогічної компетентності у майбутніх магістрів військового управління

Критерії	Показники	Методи виявлення
Мотиваційно-ціннісний критерій	Сформованість потреб до психолого-педагогічної діяльності. Ініціативність, готовність до дій. Принциповість. Чесність.	Методики діагностування мотивації особистості до успіху та мотивації особистості щодо запобігання невдачам (за Т. Елерсом). Експертна оцінка розвиненості мотиваційно-ціннісного критерію психолого-педагогічної компетентності слухача.
Когнітивний критерій	Психолого-педагогічні знання. Психолого-педагогічні вміння та навички. Стиль.	Тестові завдання з психології і педагогіки. Експертна оцінка розвиненості когнітивного критерію психолого-педагогічної компетентності слухача.
Інтегративний критерій	Здатність до накопичення, поновлення і творчого застосування психолого-педагогічного досвіду. Здатність до лідерства. Здатність до формулювання власної думки (усно, письмово). Здатність до переговорів. Здатність до самооцінки.	Перелік психолого-педагогічних завдань для оцінки вмінь та навичок педагогічної діяльності. Експертна оцінка розвиненості інтегративного критерію психолого-педагогічної компетентності слухача.
Особистісний критерій	Співробітництво. Відповідальність Оперативність мислення. Авторитетність. Працездатність та витривалість. Самостійність.	Експертна оцінка розвиненості особистісного критерію психолого-педагогічної компетентності слухача.

Показники мотиваційно-ціннісного критерію визначалися методиками діагностування мотивації особистості до успіху та мотивації особистості щодо запобігання невдачам (За Т. Елерсом), подано в додатку В, експертною оцінкою розвиненості мотиваційно-ціннісного критерію психолого-педагогічної компетентності слухача яка визначена в додатку Д.

Визначення когнітивного критерію проходило шляхом вирішення тестів з психолого-педагогічних дисциплін визначено в додатку А та експертної оцінки розвиненості когнітивного критерію психолого-педагогічної компетентності аток

Для визначення рівнів розвиненості показників інтегративного критерію психолого-педагогічної компетентності слухача ми використовували перелік психолого-педагогічних завдань для оцінки вмінь та навичок педагогічної діяльності, які подані в додатку Б та експертну оцінку розвиненості інтегративного критерію психолого-педагогічної компетентності майбутнього

магістра військового управління, яка визначена в додатку Д.

Показники особистісного критерію психолого-педагогічної компетентності визначалися експертною оцінкою розвиненості особистісного критерію психолого-педагогічної компетентності слухача подана в додатку Д.

Визначення рівня розвиненості психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти, яке подано в табл. 1.2. дало нам можливість визначити її початковий рівень.

Таблиця 1.2 – Початковий рівень психолого-педагогічної компетентності слухачів (n= 38)

Групи		Рівні, у %		
		Високий	Середній	Низький
Навчальн і групи слухачів НУОУ	A-1 (n = 14)	21,4	42,9	35,7
	A-2 (n = 13)	23	38,5	38,5
	A-3 (n = 11)	18,2	54,5	27,3
Разом	(n = 38)	21,1	44,7	34,2

Аналіз стану розвитку психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти у сучасній практиці дозволив зафіксувати суперечність між рівнем знань і вмінь слухачів та необхідністю вирішувати сучасні навчально-виховні завдання. Аналіз отриманої інформації свідчить про те, що 34,2 % слухачів демонстрували психолого-педагогічну компетентність на низькому рівні, 44,7 % – на середньому і тільки 21,1 % – на високому рівні, що недостатньою мірою відповідає вимогам до підготовки майбутніх магістрів військового управління. Цей факт пояснюється тим, що було недостатньо приділено уваги процесу розвитку психолого-педагогічної компетентності майбутнього магістра військового управління в системі післядипломної освіти.

Отже, аналіз організації навчально-виховного процесу НУОУ дозволяє зробити висновок, що в освітньому середовищі, де розвиток психолого-педагогічної компетентності проходить стихійно, визначається яскраво виражений комплекс психолого-педагогічної невідповідності, який призводить до порушень професійного становлення: потреби самовизначення, реалізації особистісних ціннісних орієнтацій та невміння здійснювати операційну психолого-педагогічну діяльність.

Висновки до розділу

У розділі проаналізовано наукові дослідження психологів та педагогів, що дало змогу обґрунтувати поняття «компетентність», «компетенція»,

«психологічна компетентність», «педагогічна компетентність», «психолого-педагогічна компетентність».

Аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми розвитку психолого-педагогічної компетентності показав, що зміст і методика розвитку психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти не мають відповідного теоретичного обґрунтування. Тому виникла потреба в обґрунтуванні та конкретизації її змісту, а також науковому пошуку шляхів, які б забезпечували необхідний рівень її розвитку.

Узагальнення теоретичних підходів до дослідження розвитку психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти дало змогу встановити, що їх психолого-педагогічна компетентність – це система психолого-педагогічних знань, умінь і навичок, оволодіння якими дозволить забезпечити виконання головної мети професійної діяльності офіцера оперативно-тактичної ланки управління: по-перше, забезпечення професіоналізму та високого морально-психологічного стану особового складу, по-друге, особистісне професійне зростання упродовж службової діяльності.

Вивчаючи досвід армій провідних країн світу, ми визначили, що як така дефініція «психолого-педагогічна компетентність» у різних країнах не використовується. А під готовністю до управління, навчання й виховання розуміють: у США – високий рівень лідерських якостей та цінностей, у Німеччині – внутрішнє керівництво, в Російській федерації – акме-педагогічну підготовку.

Аналіз стану розвитку психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти у сучасній практиці дозволив визначити суперечність між рівнем знань і вмінь слухачів та необхідністю вирішувати сучасні навчально-виховні завдання. Аналіз отриманої інформації свідчить про те, що 34,2 % слухачів демонстрували психолого-педагогічну компетентність на низькому рівні, 44,7 % – на середньому і тільки 21,1 % – на високому рівні, що недостатньою мірою відповідає вимогам до підготовки майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти. Цей факт пояснюється тим, що було недостатньо приділено уваги процесу розвитку психолого-педагогічної компетентності майбутнього магістра військового управління в системі післядипломної освіти.

Основні результати даного розділу опубліковані у працях автора [117; 118; 122; 123; 125; 127; 128].:

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИКА РОЗВИТКУ

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

МАЙБУТНІХ МАГІСТРІВ ВІЙСЬКОВОГО УПРАВЛІННЯ

В СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ

Кожний ВВНЗ створений для виконання своєї специфічної ролі в загальній діяльності суспільства по підготовці військових кваліфікованих фахівців, покликаний забезпечити задоволення особистості в поглибленні і розширенні свого освітнього рівня. Пошук шляхів удосконалення якості підготовки військових фахівців диктує ВВНЗ необхідність створення передових форм організації процесу розвитку психолого-педагогічної компетентності.

При якісній розвиненості психолого-педагогічної компетентності у майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти на основі особистісно-орієнтованої методики розкривається нове педагогічне мислення, чіткість дидактичних цілей, структурність та ясність навчально-методичного матеріалу, обґрунтованість у керуванні пізнавальною діяльністю слухачів.

Усвідомлення військовими освітянами необхідності корекції традиційної навчально-виховної моделі освіти, що має обмежені можливості щодо розвитку взаємопов'язаних системних знань у слухачів, відкриває нові можливості для застосування методик розвитку психолого-педагогічної компетентності, що забезпечує гарантоване досягнення результату.

2.1 Професіографічний аналіз діяльності військових фахівців оперативно-тактичної ланки управління

Офіцер зобов'язаний виконувати службові обов'язки, що визначають обсяг виконання завдань, доручених йому за посадою (професією).

Професія (від лат. *professio* – офіційно визначає заняття, фах) – вид трудової діяльності людини, яка володіє комплексом спеціальних теоретичних знань та практичних навичок, набутих у результаті фахової підготовки, досвіду роботи [25, с. 276].

Професія офіцера виступає, передусім, як складне структурне утворення, в якому подано декілька самостійних видів діяльності: управління підрозділом в бою; керівництво підрозділом; психологічна робота; навчання військовослужбовців; виховна робота в підрозділі; управління своєю психікою в інтересах служби [92, с. 5-6].

Збройним Силам України нині потрібен професійно підготовлений, морально надійний військовий керівник, котрий піклується про духовне самовдосконалення. Це означає, що предметом його особливої уваги мають бути людинознавчі знання. Підвищення гуманітарної культури військового керівника – важлива умова прояву творчого потенціалу управління.

Завданнями професіографічного аналізу діяльності офіцера як військового фахівця оперативно-тактичної ланки управління є визначення її загальної структури з метою обґрунтування базових компетентностей, які впливають на її ефективність.

Концептуальними засадами професіографічного аналізу діяльності магістра військового управління та її моделювання стали положення про те, що:

по-перше, загальною характеристикою окремого компонента діяльності є діяльнісна функція, яка містить цілі, засоби й результат певного її виду, який, на думку О. Е. Смірної, «може бути описаний як дещо існуюче незалежно від суб'єкта, що обумовлене вимогами технології і структури виробництва та суспільства як певна форма, яка необхідна для функціонування суспільних систем» [107, с. 26]. Це дає можливість визначити вимоги професійної діяльності до військового керівника, окреслити коло його повноважень (компетенцій);

по-друге, вимоги діяльності, її характеристики й умови виконання не окремо співвідносяться з тими чи іншими соціально-психічними якостями особистості, а опосередковано, через особистість, яка і надає їм цілісності. «З однієї сторони, людина напрацьовує комплекс соціально-психологічних режимів діяльності залежно від свого стану, здібностей, ставлення до поставлених завдань; з другої – визначає стратегію та тактику; з третьої – виявляє динаміку вимог та фрагментів діяльності». Це співвідношення втілюється у моделі особистості військового фахівця як умовному уявленні «... структури, змісту професійних знань і вмінь, соціально-психологічних властивостей спеціаліста, що відповідають потребам суспільства, принципам системи даної професійної галузі та вимогам сучасної науки» [87, с. 40];

по-третьє, конкретна модель особистості офіцера як військового фахівця оперативно-тактичного рівня підготовки, спираючись на думку В.П. Беспалька, має являти собою «...мету для побудови процесу підготовки спеціаліста та критерії для оцінки якості його підготовки» [10, с. 25]. Така модель дозволяє перейти від емпіричного навчально-методичного комплексу кваліфікаційної характеристики спеціаліста типу «знати і уміти», до теоретичного рівня цілісного визначення таксономії цілей підготовки військового фахівця оперативно-тактичного рівня;

по-четверте, відповідно до тенденції у розвитку наукової думки, яка полягає у переході від концепції класичного розуміння розвитку людських ресурсів до концепції компетентності людини як спроможності здійснювати певну діяльність, формою моделі особистості професіонала військового управління в сфері оборони, як квінтесенції його професійних та людських якостей.

Крім того, методологічним підґрунтям моделювання професійної діяльності військового фахівця оперативно-тактичної ланки управління є розроблена на основі досліджень В. С. Безрукової [8], В. П. Беспалька [9; 10], А. О. Лігоцького [60; 61], М. М. Нечаєва [175], В. Ф. Ковалевського [42] – структура моделі спеціаліста; І. А. Зязюна, Н. В. Кузьміної, В. А. Семиченко [36; 51; 52; 98] – особистісно-мотиваційний, комплексно-цільовий та структурно

-функціональний аналіз діяльності; Є. О. Климов П. А. Корчемного, В. В. Ягупова [40; 41; 46; 145] – визначення компонентів професійної діяльності спеціалістів та їх професійно-значущих якостей, які забезпечують ефективність професійної діяльності.

Сьогодні ми дійшли до усвідомлення, що прогностичну модель розвитку психолого-педагогічної компетентності військового керівника можна побудувати через системно-функціональний аналіз завдань професійної діяльності.

Тому з різноманітних підходів до створення професіограм (інформаційного, орієнтаційно-діагностичного, конструктивного, методологічного, діагностичного, психологічно-орієнтованого [68, с. 23] нами був вибраний «особистісно-задачний підхід» А. К. Маркової [68, с. 23–24] і багаторівневий аналіз «індивідуального стилю діяльності» В. Д. Шадрікова [139, с. 131–168], які розглядають професійну діяльність як систему, відокремлює наступні рівні її аналізу: особистісно-мотиваційний рівень – суспільна значущість професії, особистісна значущість; компонентно-цільовий аналіз професійної діяльності, в якій виділяються: дана професійна діяльність у цілому й окремі операції (технологічні операції і виконавчі дії); інформаційна основа кожної дії (ознаки, на які орієнтується людина при виконанні професійних дій); правила обробки цієї інформації (правила алгоритму прийняття рішення); якості індивіда, що впливають на ефективність професійної діяльності (професійно важливі якості).

Загальна схема завданнево-особистісного професіографування передбачає аналіз професії на підґрунті визначення професійних завдань. При цьому визначаються: пріоритетні, стрижневі професійні завдання; похідні, допоміжні завдання.

Модель військового фахівця оперативно-тактичної ланки управління за своєю структурою має відповідати змісту професійної діяльності. Під професійною діяльністю військовослужбовця ми розуміємо процес досягнення необхідних результатів відповідно до поставлених цілей (у межах професійних обов'язків) шляхом застосування засобів, специфічних для неї.

Військово-професійна діяльність відрізняється специфікою цілей, мотивів здійснення, засобів і результатів. Структуру військово-професійної діяльності можна подати як цілісну єдність предметних, педагогічних, психологічних, фізіологічних компонентів та їхніх всебічних зв'язків, що реалізують цю діяльність.

Методологічною основою, що забезпечує всебічність вивчення професійної діяльності військового фахівця оперативно-тактичної ланки управління, є єдність особистісного та соціально-діяльнісного підходів до професіографічного опису цієї діяльності. Ця єдність реалізується за допомогою визначених М. І. Нещадимом принципів: єдності особистості й діяльності; системності, що дає змогу виділити порівняно самостійні рівні, які відображають своєрідну картину професії на даному її «зрізі»; розвитку професії, що враховує її динаміку та визначає перспективу; цілеспрямованості, що визначає конкретні цілі розробки професіограми і зумовлює її варіативність

щодо змісту та обсягу; адекватності, що впливає з вимог достатньої повноти опису професійної діяльності; надійності, що вимагає врахування екстремальних умов діяльності військового фахівця та ін. [76, с. 481].

Визначення ступеня вимог до показників професійно важливих якостей і можливості їхньої компенсації за рахунок вироблення індивідуального стилю діяльності має велике значення для практики. Знання цих показників дозволяє, з одного боку, прийняти рішення про необхідність професійного відбору і визначити критерії професійної придатності людини, з іншого боку, виробити психолого-педагогічні обґрунтовані практичні рекомендації з керування процесом розвитку психолого-педагогічної компетентності майбутнього магістра військового управління в системі післядипломної освіти.

Модель професійної діяльності військового фахівця оперативно-тактичної ланки управління за її основними складовими частинами включає:

1. Зміст діяльності. Вивчення змісту професійної діяльності з позицій системного підходу передбачає не тільки аналіз ступеня активності в процесі роботи окремих аналізаторів, перцептивних, мнемічних та інтелектуальних процесів військового фахівця оперативно-тактичного рівня підготовки, а і виявлення психолого-педагогічної структури його діяльності в цілому. Структурування має здійснюватися з урахуванням виділення найбільш складних, вузлових моментів процесу військової служби (одночасного керування декількома об'єктами, прийомом і переробкою інформації в умовах перешкод, дефіциту часу та ін.), виявлення таких місць у військовій службі, де найбільше зустрічаються зриви і помилки, обліку тих функціональних характеристик військовослужбовця, що у першу чергу «страждають», втрачаючи ефективність у ситуаціях надмірної напруженості, що викликаються як технологічними, так і соціально-психологічними причинами. Вона поділяється на:

1.1 Рівень технічної складності діяльності військового підрозділу збігається з високим рівнем загального технічного прогресу. У зв'язку з цим на сучасному етапі розвитку військової справи має місце якісна перебудова змісту діяльності, принципово змінюються вимоги до психолого-педагогічних особливостей військових фахівців. Робота, що потребує лише мускульних зусиль і навіть сенсомоторної діяльності все частіше змінюється сенсорно-гностичною роботою, яка перш за все, висуває високі вимоги до мислення військовослужбовця.

1.2 Опис і аналіз основних завдань та операцій, що виконуються військовим фахівцем оперативно-тактичної ланки управління, потребує наявності відомостей про загальну і спеціальну підготовку фахівця. Підготовка військових фахівців і основні шляхи комплектування професійними кадрами потребує визначити вимоги до загальноосвітньої та спеціальної підготовки, рівень необхідної кваліфікації.

1.3 Особливості прийому інформації здійснюється шляхом опису характеристики інформації, що надходить: склад інформаційних каналів, основні види сигналів, розподіл інформації за формою її представлення та часом, обсяг основних повідомлень та загальна структура комунікації

військового фахівця, типові перешкоди під час прийому інформації, аналізуючі системи, які знаходяться під основним навантаженням, характеристика динаміки їх включення до роботи, ступінь навантаження на різних етапах діяльності.

1.4 Особливості переробки інформації та прийняття рішень.

Доцільно підкреслити три порівняльно-загальні типи похибок, які впливають на особливість переробки інформації та прийняття рішень:

похибки сенсорного типу (пов'язані з прийомом інформації, з роботою різних аналізаторів і якістю уваги);

гностичні похибки (тобто похибки під час переробки інформації, які пов'язані, перш за все, з особливістю пам'яті, мислення);

похибки моторних реакцій, що виконуються (пов'язані з недостатньою активністю різних функцій психомоторики та мови);

похибки особистісного типу (пов'язані з проявом особистісної мотивації, характеру, вольових якостей, організаторських здібностей військового фахівця оперативно-тактичної ланки управління та ін.).

1.5 Аналіз похибок у діяльності військового фахівця оперативно-тактичної ланки управління – важливий елемент професіографічного дослідження, ефективний засіб вивчення вимог до діяльності та різних індивідуально-психологічних особливостей військовослужбовця. Для виявлення похибок можуть використовуватися такі методичні прийоми: аналіз документів, спостереження, опитування, експеримент.

У ході професіографічного дослідження аналіз похибок військового фахівця оперативно-тактичної ланки управління складається з таких етапів: виявлення похибок та їх систематизація; виявлення причин похибок; визначення психолого-педагогічної суті похибок.

Кінцевою метою аналізу похибок треба вважати виявлення психолого-педагогічної структури професійної діяльності в цілому та її специфіки до різних груп професійно-важливих якостей.

1.6 Завантаженість у процесі діяльності різних психічних функцій.

Для оцінки цього параметру доцільно використовувати хронометраж, тобто вимірювання часу виконання дій. У професіографії за звичай, доповнюється та уточнюється нагляд за змістом діяльності. Це дозволяє визначити тривалість дій та операцій, частоту їх повторення за певні часові інтервали, інтенсивність робочого процесу, тривалість пауз між окремими операціями.

2 Психолого-педагогічні фактори діяльності

Одним з найважливіших проявів науково-технічного прогресу у військовій справі є різка інтенсифікація навчально-бойової підготовки і, як наслідок, істотна зміна вимог до індивідуально-психологічних якостей військовослужбовця. Оволодіння управління діями підлеглих та сучасною бойовою технікою для ефективного її використання визначаються сьогодні не тільки інтелектуальними та фізичними можливостями військового фахівця оперативно-тактичної ланки управління, а й значно більшою мірою – здатністю проявити ці можливості в умовах наростаючої психічної напруженості, для

чого їм необхідні такі якості, як відповідальність, самостійність, готовність прийняти рішення в умовах жорсткого ліміту часу, емоційно-вольова стійкість, рішучість та ін.

2.1 Характеристика підрозділу, командування якого здійснює військовий фахівець оперативно-тактичної ланки управління, описується на підставі освітньо-кваліфікаційної характеристики та освітньо-професійної програми для кожної спеціальності (спеціалізації).

2.2 Роль та місце військового керівника в системі внутрішньо-колективних зв'язків. Військова діяльність сьогодні має виражений колективний характер. Використання сучасних технічних засобів припускає розподіл функцій між підлеглими і вимагає повної погодженості їхніх дій у процесі навчально-бойової діяльності. У більшості випадків для військового керівника недостатньо тільки уміння й готовність якісно виконати свої безпосередні обов'язки. Він повинен мати здатність продуктивно взаємодіяти з підлеглими, мати внутрішню спрямованість до співпраці у колективі. З іншого боку, в умовах сучасного бою значно зростає ціна помилки кожного військового фахівця оперативно-тактичної ланки управління і, як наслідок, міра його особистої відповідальності за прийняті рішення і дії, за результат бойових дій в цілому.

2.3 Особливості професійної адаптації.

На сучасному етапі розвитку військової справи в умовах якісної перебудови змісту професійної діяльності принципово змінюються вимоги до індивідуально-психологічних особливостей військових фахівців оперативно-тактичної ланки управління, висуваються вимоги як до мислення військовослужбовця, так і до його мотиваційної сфери, здатності до взаємодії, колективізму, моральних і вольових якостей. У системі характеристик особистості військового керівника, що визначають рівень його бойової майстерності, усе більш значущими стають психолого-педагогічні якості.

2.4 Мотиваційні аспекти для військового фахівця оперативно-тактичної ланки управління можна поділити на три групи: розуміння та підвищення своїх якостей; розуміння та удосконалення спеціально-професійних якостей; усвідомлення якостей, які свідчать про готовність військового фахівця оперативно-тактичного рівня підготовки до ефективної професійної діяльності і передбачають такі дві складові: перспективи подальшого просування по службі ; стимулювання професійної діяльності (моральне і матеріальне).

Таким чином, до компонентів професійної діяльності військового фахівця оперативно-тактичної ланки управління входять: відповідні професійно важливі якості; оцінний аспект (вимірювання кількості інформації); власне психологічний аспект (механізми прийому, збереження і переробки інформації); структурно-функціональний рівень. На даному рівні виявляються зв'язки між окремими компонентами діяльності, встановлюються значущість цих зв'язків і вага окремих компонентів, а також розкривається функціональна підпорядкованість структурних компонентів;

індивідуально-психологічний рівень передбачає визначення та аналіз мотивації, цілей і професійних установок;

виділення критеріїв досягнення (або недосягнення) мети; пріоритетні цілі ;

власне програму досягнення мети тощо.

При професіографічному описі службової діяльності військового фахівця оперативно-тактичної ланки управління ми дотримуємось вимог: чіткого відокремлення предмету і результатів професії (на що спрямовані головні зусилля офіцера); опису цілісної професійної діяльності; демонстрації можливих ліній розвитку військовослужбовця в даній професії; показу можливих перспектив змін у самій професії; спрямованості професіограми на рішення практичних завдань (для проектування траєкторії професійного становлення військового фахівця оперативно-тактичної ланки управління);

виділення та опис різноманітних некомпенсованих професійних психологічних якостей, а також тих якостей, які можуть бути компенсовані.

Результатом професіографічного опису, на думку М. С. Пряжнікова, є «професіограма як описово-технологічна характеристика різних видів професійної діяльності, що виконана за певною схемою та для певних завдань» [91, с. 80].

Розглянемо перелік службово-бойових функцій, якими має володіти військовий фахівець оперативно-тактичної ланки управління.

Складовими службово-бойової функції є: організаційно-керівні; технічні; виховні.

Організаційно-керівна функція включає такі типові завдання діяльності:

управління підлеглими при виконанні бойових завдань:

організація виконання заходів бойової та мобілізаційної готовності підрозділів;

управління підлеглими при виконанні бойових завдань з метою досягнення цілей прийнятого рішення;

управління підлеглими при підготовці підрозділу до виконання завдань з метою забезпечення їх якісного вирішення;

виконання завдань з керівництва службою військ та бойового чергування:

виконання обов'язків з метою забезпечення статутного порядку;

організація та виконання завдань щодо життєзабезпечення підрозділу;

забезпечення заходів екологічної безпеки під час технічної експлуатації озброєння та військової техніки з метою зменшення забруднення навколишнього середовища;

забезпечення заходів охорони праці на заняттях, навчаннях і під час роботи з технікою та озброєнням з метою недопущення травматизму особового складу;

управління повсякденною діяльністю підпорядкованих підрозділів з метою підтримання постійної бойової готовності;

матеріально-технічне забезпечення життєдіяльності військового підрозділу з метою підтримання постійної бойової готовності;

підвищення життєдіяльності людини з метою якісного виконання професійних функцій;

бойова підготовка особового складу підпорядкованих підрозділів:

організація і проведення занять з бойової підготовки з метою якісної підготовки особового складу до виконання бойових завдань;
матеріально-технічне забезпечення занять з метою їх якісного проведення

;

формування необхідних морально-бойових та фізичних якостей підлеглих з метою підтримання їх в готовності до виконання завдань;
удосконалення інтелектуальних та фізичних якостей особистості з метою підтримання їх на сучасному рівні.

Технічна функція включає такі типові завдання діяльності:

керівництво щодо підтримання озброєння та техніки в готовності до застосування;

забезпечення технічно правильної експлуатації озброєння, бойової та іншої техніки з метою підтримання їх в постійній бойовій готовності;

контроль за технічним станом, організація і забезпечення збереження озброєння та техніки з метою підтримання їх в постійній бойовій готовності;

організацію виконання заходів з технічного обслуговування озброєння та техніки з метою підтримання їх в готовності до застосування;

організацію виконання заходів з технічного обслуговування озброєння та техніки з метою підтримання їх в готовності до застосування.

Виховна функція включає такі типові завдання діяльності:

виховання особового складу підрозділу;

керівництво та проведення виховної роботи з підлеглими з метою підтримання високої бойової, мобілізаційної готовності, правопорядку в підрозділах;

проведення індивідуально-виховної роботи, спрямованої на згуртування колективу;

формування здорового морально-психологічного стану підлеглих.

Дана структура дозволяє нам чітко визначити професійні завдання, що покладені на військового фахівця оперативно-тактичної ланки управління. На розвиток одного з цих компонентів – психолого-педагогічного, який входить до військово-професійного, як компетенція командира і її систематизація дала змогу виділити такі компоненти: здатність військового фахівця оперативно-тактичної ланки управління організувати бойову, гуманітарну підготовку, виховні заходи з особовим складом; взаємодіяти на основі вивчення морально-психологічного стану підлеглих; особистісний саморозвиток.

Компетентність військового фахівця оперативно-тактичної ланки управління у вирішенні психолого-педагогічних завдань ми визначаємо як інтегральну характеристику його професійної діяльності (відповідно до посадових обов'язків), що складається з наявності в нього здатності до ефективного здійснення психолого-педагогічної діяльності та спрямованості на таку діяльність і на самовдосконалення в ній. Під здатністю військового фахівця оперативно-тактичної ланки управління до ефективного здійснення психолого-педагогічної діяльності ми розуміємо наявність у нього об'єктивної готовності до досягнення соціально-значущого та корисного результату (відповідно до певних норм).

Проведений професіографічний аналіз діяльності військового фахівця оперативно-тактичної ланки управління свідчить, що:

1. Діяльність військового фахівця може бути кваліфікована як: поліфункціональна, яка відноситься до типу «людина–людина»; вербальна щодо засобів впливу; індивідуальна за формою організації; самостійна в межах завдання й управлінська, яка характеризується широким обсягом службово-інформаційних зв'язків; щодо співвідношення розумового й фізичного навантаження відносяться до розумової діяльності; висуває вимоги як до особистісних, так і до психофізіологічних якостей; творча, в межах завдання й тому не підлягає в повній мірі алгоритмічному опису; динамічна, пов'язана зі змінними умовами праці й екстремальними рівнями психічної напруги.

2. Головними напрямками професійної діяльності військового фахівця оперативно-тактичної ланки управління є створення сприятливого середовища для військово-професійної діяльності і самовдосконалення персоналу Збройних Сил України на фундаментальній основі ВВНЗ.

3. Завдання професійної діяльності військового фахівця оперативно-тактичної ланки управління визначені у відповідних керівних документах згідно з зазначеними напрямами в межах посадових обов'язків: Військові статuti Збройних Сил України, функціональні обов'язки відповідно до статуту установ і організацій Збройних Сил України.

4. Функціями-цілями професійної діяльності військового фахівця оперативно-тактичної ланки управління є бойова, військово-професійна, виховна, педагогічна, психологічна, методична, управлінська інформаційно-пропагандистська, культурно-просвітницька, соціально-правова.

5. Ефективність професійної діяльності військового фахівця оперативно-тактичної ланки управління щодо організації й керівництва навчально-виховним процесом залежить від володіння ним методикою моделювання, аналізу основних складових навчально-виховного процесу, передбачення майбутніх результатів різноманітних навчально-виховних впливів.

2.2 Методика розвитку психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти

Головним завданням системи військової освіти є підготовка офіцера відповідного рівня й профілю, компетентного і відповідального, такого, який вільно володіє своєю професією та орієнтується в суміжних сферах діяльності, готового до ефективної служби у військах за спеціальністю, здатного до постійного професійного зростання.

Метою сучасної вищої військової школи мають стати забезпечення становлення цілісної особистості, цілеспрямоване виявлення і розвиток її здібностей, умінь і бажання навчатися протягом усього життя, створення умов для навчання як основи багатоступеневої військової освіти. Цей процес проходить шляхом розвитку психолого-педагогічної компетентності офіцера, ефективність якого залежить від використання сучасної концепції особистісно-

орієнтованого навчання. Необхідно розглядати особистісно-орієнтоване навчання як одну з головних вимог, якою слід керуватися при створенні навчальних програм, розробленні нових педагогічних методик, спрямованих на особистісний підхід, розгляду проблеми та шляхів удосконалення професіоналізації та формуванні психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти.

У нашому випадку післядипломна освіта – це спеціалізоване вдосконалення освіти та професійної підготовки майбутніх магістрів військового управління шляхом поглиблення, розширення й оновлення їхніх професійних знань, умінь, навичок і здатностей, отримання нової кваліфікації та спеціальності на основі здобутого раніше освітньо-кваліфікаційного рівня та практичного досвіду.

Розвиток психолого-педагогічної компетентності у майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти здійснюється у процесі їхньої професійної підготовки у НУОУ. Відповідно до цього інтегральним критерієм оцінювання їх військово-професійної готовності до психолого-педагогічної діяльності є розвинута психолого-педагогічна компетентність, зокрема її висока ефективність.

Актуальність упровадження особистісно-орієнтованої методики розвитку психолого-педагогічної компетентності полягає в необхідності:

вирішення завдань методичного забезпечення навчально-виховного процесу;

реалізації підготовленості фахівців певного освітньо-кваліфікаційного рівня до професійної діяльності на основі наявності в них визначених стандартами компетенцій;

створення можливості експертного проектування активних методів, організаційних форм суб'єкт-суб'єктної взаємодії, яка забезпечує гарантовані результати психолого-педагогічної компетентності випускнику ВВНЗ.

В. І. Орлов стверджує, що методичні основи навчання мають відповідати вимогам науковості, вони повинні впливати, по-перше, з закономірностей навчання, його якісної характеристики, яка розкриває структуру, сутність і суперечності як джерела розвитку об'єкта; по-друге, з закономірностей властивостей сигнальних систем того, хто пізнає і перетворює дійсність людини; по-третє, з можливих рівнів діяльності (репродуктивний, творчий) і, по-четверте, зі складу засобів навчання, які застосовуються» [84, с. 36].

С. У. Гончаренко щодо методики вважає, що одним із найважливіших аргументів на користь статусу методики як самостійної науки є наявність у неї специфічного предмета дослідження й специфічних завдань, які вона розв'язує [24, с. 20]. Фактично методика розв'язує три основні завдання й шукає відповіді на три запитання: чого навчати? як навчати? як учитися?. Науковець стверджує, що методична майстерність учителя має розвиватися не через забезпечення його великою кількістю рецептурних методичних посібників і широке використання ним готових поурочних розробок. Йому потрібні передусім фундаментальні знання з базового предмета, висока загальна культурна і ґрунтовна дидактична компетентність Це цілком стосується і психолого-

педагогічної компетентності магістрів військового управління.

На думку вчених-педагогів, відмінність методики від технології полягає в тому, що методика – це сукупність рекомендацій з організації і проведення навчально-виховного процесу, а технологія – гарантованість кінцевого результату і проектування запланованого результату [105, с. 29].

Завдання науково-педагогічних працівників у роботі з особистістю слухача полягає в збільшенні інтеграції ділових та емоційних компонентів у взаємостосунках, забезпеченні більш глибокого захоплення процесом діяльності, пізнання, осмислення свого розвитку через оволодіння професією і вдосконалення психолого-педагогічних умінь.

Концепція особистісно-орієнтованої освіти передбачає проектування ситуацій особистісного розвитку на основі прояву особистісних сил, знань, умінь та навичок людини в діяльності, що сприятиме формуванню професійної компетентності [100-102; 134; 135].

Концепція особистісно-орієнтованого виховання і навчання (І. Д. Бех, І. С. Якиманська та ін. [11-13; 146]) передбачає проектування таких ситуацій особистісного розвитку, в яких стали б можливі прояви захоплення, знань, умінь, навичок особистості в змістотворчій діяльності, що сприяє набуттю нею психолого-педагогічної компетентності. Н. Г. Нічкало звертає увагу на врахування принципів мінімізації, самостійної роботи, єдності у формуванні життєвих і професійно необхідних якостей особистості, єдності загальнонаукового та професійного знання, діяльнісного підходу до навчання й активізації пізнавальної діяльності (в нашому випадку слухачів) шляхом самостійного вирішення творчих завдань [79, с. 5].

Методичний підхід до психолого-педагогічної підготовки забезпечує отримання гарантованого результату розвиненості психолого-педагогічної компетентності випускників ВВНЗ, який досягається шляхом:

визначення мети;

розробки програми дій, що передбачає основні перехідні стани процесу розвитку психолого-педагогічної компетентності майбутнього магістра військового управління в системі післядипломної освіти;

отримання даних про стан процесу розвитку психолого-педагогічної компетентності майбутнього магістра військового управління (зворотній зв'язок);

переробки інформації, отриманої по каналу зворотнього зв'язку, відпрацювання і внесення коректив в процес розвитку психолого-педагогічної компетентності майбутнього магістра військового управління.

Вивчаючи стан особистісно-орієнтованого процесу розвитку психолого-педагогічної компетентності та плануючи експериментальну роботу передбачалося:

вивчення ефективності розвитку психолого-педагогічної компетентності у слухачів;

навчання науково-педагогічних працівників теорії та практики розвитку психолого-педагогічної компетентності майбутнього магістра військового управління в системі післядипломної освіти;

узагальнення та впровадження передового досвіду розвитку психолого-педагогічної компетентності майбутнього магістра військового управління в системі післядипломної освіти.

Одним з ефективних засобів розвитку психолого-педагогічної компетентності було створення для кожного слухача освітнього середовища.

Систематичне вивчення особистості слухача дає змогу нагромадити достатню кількість фактів для обґрунтованої оцінки його психолого-педагогічної компетентності і намітити методику особистісно-орієнтованого процесу для її розвитку.

Методичний підхід до розвитку психолого-педагогічної компетентності майбутнього магістра військового управління в системі післядипломної освіти передбачає практичне виконання принципів:

комплексності: залучення до вирішення проблем розвитку психолого-педагогічної компетентності військових фахівців багатьох спеціальностей;

індивідуалізації: в комплексі кожен має розробляти власний напрямок проблеми розвитку психолого-педагогічної компетентності;

орієнтованості: на досвід армій провідних країн світу і ВВНЗ України;

матеріальності: розвиток матеріальної бази (технічних засобів, матеріальне заохочення військових фахівців).

До системи психолого-педагогічної компетентності входить виконання професійних завдань на основі контент-аналізу посадових обов'язків командира полку (бригади) визначені в додатку Е згідно з Військовим статутом Збройних Сил України – випускника НУОУ за спеціальністю 8.140101 «Бойове застосування та управління діями підрозділів (частин, з'єднань) Сухопутних військ».

Метою методики розвитку психолого-педагогічної компетентності майбутнього магістра військового управління в системі післядипломної освіти є підготовленість випускника до самостійного здійснення навчально-виховного процесу. Метою навчально-виховного процесу є розвинений військовий фахівець-професіонал з чітко визначеними лідерськими якостями, завжди готовий з високим ступенем психолого-педагогічної компетентності керувати підрозділами оперативного-тактичної ланки управління як в мирний, так і воєнний час.

Методика розвитку психолого-педагогічної компетентності у воєнній сфері – це теоретично обґрунтовані навчально-виховні системи, метою функціонування яких є досягнення певного рівня психолого-педагогічної підготовленості слухачів, достатнього для їхньої подальшої професійної діяльності.

На нашу думку, системність методики розвитку психолого-педагогічної компетентності майбутнього магістра військового управління в системі післядипломної освіти розглядається як цілеспрямована та самокерована цілісність закономірно пов'язаних між собою компонентів, які сприяють отриманню інтегрального результату при оптимальній реалізації своїх функцій.

Важливе місце в нашому дослідженні посідає проблема визначення обсягу тих спеціальних знань та вмінь, що характеризують психолого-

педагогічну компетентність майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти, та їх структуризація в єдину комплексну модель

У довідковій літературі поняття «модель» інтерпретується як: мірило, зразок, умовний образ чогось [25, с. 213].

Науковці визначають, що модель компетентності фахівця – це своєрідний еталон, описовий аналог, який відображає основні характеристики суб'єкта [108; 110; 130, с. 17].

Узагальнюючи наукові визначення понять «модель професійної компетентності фахівця», ми встановили, що «модель психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти» у своїй структурі має містити перелік знань та вмінь, необхідних для організації й проведення виховної роботи та навчальної діяльності з підлеглими в сучасних умовах. Окрім того, розроблена модель психолого-педагогічної компетентності буде слугувати нам основою для підготовки майбутніх командирів військових частин механізованих і танкових військ.

Здійснюючи вибір певної моделі методики навчання (в нашому випадку розвитку психолого-педагогічної компетентності), потрібно враховувати особливості навчального закладу по підготовці майбутніх магістрів військового управління, готовність і здатність суб'єктів навчального процесу працювати в нових інформаційно-технологічних умовах. А це пов'язано з виконанням таких завдань:

- створення належної організації різних видів начальної праці в процесі занять та позааудиторно, відповідно до методичних рекомендацій та засобів функціонування обраної моделі методики навчання;

- додержання логічної послідовності у вивченні навчального матеріалу (розділи, теми тощо);

- забезпечення доступності в навчанні та обов'язкової орієнтації на фаховий профіль ВВНЗ;

- оцінка ефективності розвитку психолого-педагогічної компетентності за критерієм успішного проходження служби випускниками у військах;

- визначення та розвиток переліку професійно важливих якостей майбутнього магістра військового управління для виконання обов'язків на посадах за призначенням;

- проведення аналізу діяльності випускників у військах згідно функціонального призначення;

- зміна процесу розвитку психолого-педагогічної компетентності за результатами аналізу відгуків на випускників, створення на них бази даних.

Між завданнями методики розвитку психолого-педагогічної компетентності майбутнього магістра військового управління в системі післядипломної освіти встановлюються відповідні зв'язки, найбільш важливим з яких є зворотний зв'язок на основі аналізу ефективності розвитку психолого-педагогічної компетентності майбутнього магістра військового управління.

Серед методик, які застосовуються у ВВНЗ, провідною має бути методика такого комплексного виду діяльності слухача, науково-педагогічного працівника з розвитку психолого-педагогічної компетентності, від якої на практиці значно підвищується її ефективність. Модель методики розвитку психолого-педагогічної компетентності майбутніх військових фахівців оперативно-тактичного рівня в системі післядипломної освіти наведена на рис. 2.1.

При визначенні педагогічних умов процесу розвитку психолого-педагогічної компетентності ми виходили з того, що умови – це філософська категорія, яка виражає відношення предмета до навколишніх явищ, без яких вона не може бути реалізована. Умови складають те середовище, обстановку, в якій виникають, існують і розвиваються явища, процеси.

Рис.

Рисунок 2.1. – Методика розвитку психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти

Завдання процесуальної складової підготовки майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти полягає у побудові ефективного процесу навчання, координації діяльності науково-педагогічних працівників. Вивчення результатів наукових досліджень, практики навчальної, виховної, методичної роботи, наукової і науково-технічної діяльності дозволяють визначити педагогічні умови розвитку процесуальної складової підготовки майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти.

У ході дослідно-експериментальної роботи на основі поданого в п. 1.1, 1.2, 1.3, 2.1 матеріалу ми визначили такі педагогічні умови успішного розвитку у слухачів психолого-педагогічної компетентності:

створення освітнього середовища шляхом організації суб'єкт-суб'єктної взаємодії;

впровадження в навчальний процес спецкурсу «Психолого-педагогічна компетентність військового керівника»;

використання в процесі підготовки майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти активних методів формування психолого-педагогічної компетентності;

інтенсифікація міжпредметних зв'язків на заняттях з психолого-педагогічних дисциплін.

Методика розвитку психолого-педагогічної компетентності реалізується: розробленням проблемних ситуацій, направлених на розвиток психолого-педагогічної компетентності слухачів;

створенням сприятливого педагогічного середовища для пошуку і власної творчої діяльності майбутнього магістра військового управління;

визначенням навчально-виховних заходів, які сприяють створенню цілеспрямованого, доцільно організованого, передбачуваного впливу на розвиток особистості.

Методика розвитку психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти включає чотири етапи: мотиваційно-цільовий, змістовний, операційно-діяльнісний, діагностичний.

Вона включає наступні етапи:

1) мотиваційно-цільовий:

мотиваційне забезпечення діяльності науково-педагогічного працівника і слухача ґрунтується на реалізації їх особистісних функцій в цьому процесі (вільний вибір, креативність, змагальність, професійний сенс);

визначається таксономія цілей, класифікація їх на системні, предметні, модульні та цілі конкретного заняття, які чітко й діагностично визначені, що дає можливість описати результат розвиненості психолого-педагогічної компетентності, оцінити якість психолого-педагогічної підготовки слухача і при необхідності корегувати навчально-виховний процес; при цьому враховується можливість надання слухачу напрацювати власну траєкторію психолого-педагогічної компетентності, реалізувавши її в період проходження військового стажування;

2) змістовний:

стандарт освіти збагачується за рахунок диференціації слухачів за рівнем підготовленості, поглиблюється і розширюється програма психолого-педагогічної підготовки при цьому визначаються необхідні і достатні навчальні елементи розвитку психолого-педагогічної компетентності (модулі, розділи), які виявляють системоутворюючі зв'язки, ефективність функціонування навчально-виховної системи в цілому для досягнення цілей підготовки майбутнього магістра військового управління, а також визначається допустиме дозування психолого-педагогічної підготовки на основі вимірювання інформаційної ємкості методики розвитку психолого-педагогічної компетентності;

3) операційно-діяльнісний:

варіативність психолого-педагогічної підготовки, яка забезпечує управління пізнавальною діяльністю слухачів: проблемні питання, ситуації, дискусії, ділові ігри, тренінги, захист проектів та ін. Оптимальне співвідношення організаційних форм, методів, засобів індивідуальної і групової діяльності забезпечує поетапний розвиток необхідних знань навичок і вмінь. Активний зворотний зв'язок, який здійснюється науково-педагогічними працівниками між кінцевим результатом, тобто ступенем розвиненості психолого-педагогічної компетентності і кожним проміжним етапом методики;

виявлення і обґрунтування науково-педагогічним працівником, логіка організації педагогічної взаємодії зі слухачами на рівні суб'єкт-суб'єктних відношень – визначення способів взаємодії учасників навчально-виховного процесу на кожному етапі психолого-педагогічної підготовки, яка відрізняється високим рівнем взаєморозуміння, низьким рівнем зайвої інформації, економією часу її передачі;

4) діагностичний:

визначення процедури контролю і вимірювання яступеня розвиненості психолого-педагогічної компетентності;

за результатами контролю науково-педагогічними працівниками уточнюється мета і зміст психолого-педагогічної підготовки, переглядаються підходи до вибору організаційних форм і методів або перебудовується методика.

Перший етап методики – мотиваційно-цільовий – передбачає чітке визначення цілей та плану діяльності, створення мотиваційного середовища. Розглядаючи мету як образ майбутнього результату при наявності потреб, мотивів і бажання, перший етап технології уявляється як два взаємозалежні і взаємодоповнюючі блоки: постановка мети і досягнення мети.

Постановка мети:

аналіз наявних результатів;

вибір мети (визначення результатів, які очікуються);

формулювання мети;

вибір способу оцінки результату;

пошук мотивації успіху;

одержання зворотного зв'язку від виконавців.

Досягнення мети:
 визначення проблем;
 опис проблем у термінах діяльності;
 представлення альтернативних варіантів розв'язання проблем;
 вибір оптимального шляху;
 визначення термінів досягнення мети;
 визначення стратегії досягнення мети;
 урахування обмежень та ймовірності відхилень.

Необхідно також зазначити, що мотиваційно-цільовий етап методики передбачає створення мотиваційного середовища. На основі особистісно-орієнтованого підходу науково-педагогічні працівники виявили й проаналізували структуру ціннісної орієнтації слухачів, інтерес до психолого-педагогічної компетентності з метою створення позитивної мотиваційної атмосфери для кожного конкретного слухача.

Змістовний компонент методики містить усе те, що становить поняття «зміст психолого-педагогічної компетентності». При відборі змісту нами врахована необхідність надання певної свободи слухачам у виборі альтернативних професійно-орієнтованих завдань, стимулювання розвитку їх пізнавальної активності, внесення нових елементів у методику проведення теоретичних і практичних занять, створення атмосфери співробітництва.

Детермінанти структури змісту психолого-педагогічної компетентності найбільш високого рівня, які пов'язані з розвитком уміння самостійно діяти в нестандартних та складних умовах, передбачають самовизначення, самореалізацію та самовдосконалення індивіда в освітньому процесі.

Важливим етапом змістовного компоненту методики була адаптація її до навчально-пізнавальної діяльності слухачів шляхом дидактичного моделювання в позааудиторний час на основі проведення практикуму, втілення у практику роботи ВВНЗ комплексної програми прищеплення слухачам навичок управління військовими колективами, організації виховної роботи, зміцнення військової дисципліни. Його формою є «психолого-педагогічно-орієнтовані завдання» на основі методу проблемних ситуацій.

У когнітивному плані завдання – це вербалізована, особливим чином «відрефлексована» раціоналізована проблема, що подана у поняттях предметної сфери відповідної науки (у нашому випадку – система психолого-педагогічних знань, умінь та навичок, оволодіння якими дозволить забезпечити виконання двоєдиної мети майбутнього магістра військового управління: по-перше, забезпечення високого морально-психологічного стану особового складу, по-друге, саморозвиток офіцера).

С. О. Сисоева компонентом змісту підготовки вчителя до педагогічної творчості за видом організації визначає аудиторний і позааудиторний [104, с. 324].

Як показують результати наукових досліджень, напрям позааудиторної роботи по психолого-педагогічній підготовці слухачів вивчений недостатньо.

На основі дослідження В. Л. Сліпчук [106] нами розроблено основні критерії, на основі яких відібрана оптимальна форма позааудиторної роботи з

слухачами:

зміст позааудиторного заходу повинен бути логічно пов'язаний зі змістом навчального матеріалу, який вивчається в даний момент;

при виборі форм педагогічної роботи необхідно враховувати вікові та індивідуальні особливості (курс навчання, рівень предметної та професійної підготовки та ін.);

у процесі вивчення навчальних курсів мають оптимально чергуватись індивідуальні, групові та масові форми роботи;

позааудиторна робота повинна мати непереривний характер (оптимальним є не більше одного заходу на тиждень, за винятком предметного тижня або декади).

Визначаючи стан позааудиторної роботи у ВВНЗ, необхідно брати до уваги взаємодію аудиторних і позааудиторних занять, спрямованих на розвиток психолого-педагогічної компетентності, взаємозв'язок між засвоєною навчальною інформацією та її роллю у вирішенні педагогічних завдань та здійсненні психолого-педагогічних дій, що вдосконалюються й реалізуються під час позааудиторних занять. Дуже важливо враховувати системність та продуманість позааудиторної роботи.

Виявлення навчально-виховного потенціалу позааудиторної роботи щодо вдосконалення рівня психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти зумовило вивчення умов її організації, особливостей форм і методів її застосування у практиці вищої військової школи.

Аналіз навчальних програм та тематичних планів показує, що численні питання, які складають комплекс знань, необхідних для розвитку психолого-педагогічної компетентності, взагалі не вивчаються слухачами, інші потребують більш поглибленого вивчення із залученням матеріалів наукових досліджень. Оскільки включення додаткових тем і питань завжди викликає труднощі, обумовлені наявністю типових програм, затверджених та підлягаючих обов'язковому вивченню, особлива увага приділяється спецкурсам

Вивчення спецкурсу «Психолого-педагогічна компетентність військового керівника» має на меті:

опанувати питаннями щодо розвитку педагогічної спрямованості та мислення майбутнього магістра військового управління, виявлення та корегування індивідуального стилю психолого-педагогічної взаємодії у військово-педагогічному процесі, вдосконалення вмінь та навичок вербального і невербального спілкування в педагогічній взаємодії;

засвоїти сутність, основні психолого-педагогічні вимоги до поняття психолого-педагогічної компетентності;

засвоїти сутність, основні психолого-педагогічні вимоги до методики організації проведення виховних заходів у підрозділі;

оволодіти методикою вивчення особистості та оцінки морально-психологічного стану;

сформувані системне бачення проблеми розвитку психолого-педагогічної компетентності;

введення слухачів в ситуацію соціально-психологічного тренінгу, створення почуття єдності, атмосфери відкритості й довіри, створення умов для кращого знайомства, засвоєння ігрового стилю спілкування;

підвищити рівень усвідомлення значущості невербальних засобів спілкування, розвиток здатності оцінювати різну невербальну інформацію;

виділяти і оцінювати інформацію в різних ситуаціях спілкування; удосконалити навички усвідомленого управління, доцільного використання засобів для міжособистісної взаємодії і регулювання відносин у спілкуванні;

розвинути навички професійного спілкування;

виробити у слухача вміння проявляти педагогічний такт в різноманітних умовах службової діяльності;

засвоїти сутність, основні психолого-педагогічні вимоги до методу переконання, умови ефективності переконуючого впливу. За допомогою спеціальних вправ розвивати вміння переконувати словом з метою цілеспрямованого й організованого впливу на свідомість та поведінку підлеглих;

розвинути психолого-педагогічного мислення, вміння вибирати і обґрунтовувати потрібний прийом психолого-педагогічного впливу;

навчити застосовувати різноманітні види словесного впливу, визначати сугестивність підлеглих;

засвоїти основних правил організації колективної діяльності, розвиток вмінь організовувати суспільну роботу підлеглих;

засвоїти внутрішню структуру міжособистісного спілкування, розвиток вмінь будувати індивідуальну бесіду, вибирати засоби спілкування;

засвоїти механізм підготовки до проведення занять різноманітними методами;

розвинути вміння активізувати пізнавальну діяльність під час вивчення матеріалу, створювати проблемні ситуації в навчанні;

засвоїти основні правила організації колективної діяльності, розвиток вмінь організовувати ефективну роботу підлеглих;

розвинути вміння проводити індивідуально-виховну роботу та вибирати її проведення;

засвоїти механізм управління конфліктними ситуаціями у військовому підрозділі;

розвивати вміння активізувати пізнавальну діяльність під час вивчення навчального матеріалу, створювати проблемні ситуації у службовій діяльності;

актуалізувати знання лекційного викладання, моделювання проведення виступу;

розвивати вміння керувати своїм творчим самопочуттям, здійснювати психологічний настрій на заняття;

усвідомити сутність аналізу й узагальнення педагогічних досягнень;

перевірити рівень розвиненості психолого-педагогічної компетентності випускника.

Зміст методики відображено в її робочій програмі «Психолого-педагогічна компетентність військового керівника» подано в додатку Ж, яка складається двох навчальних модулів: «Теоретико-прикладні основи психолого-педагогічної компетентності» та «Практикум з психолого-педагогічної компетентності професійної діяльності військового фахівця оперативного-тактичної ланки управління».

Дану робочу програму необхідно доповнити модулем практичних дій розвитку психолого-педагогічної компетентності в системі комплексної програми «Прищеплення слухачам навичок управління військовими колективами, організації виховної роботи, зміцнення військової дисципліни» згідно з наказом Міністра оборони України [74]. Системооб'єднуючим чинником презентованої факультативної програми з розвитку психолого-педагогічної компетентності слухачів є навчальна дисципліна «Психолого-педагогічні аспекти діяльності військового керівника», яка викладалась аудиторно.

Для підвищення ефективності методики розвитку психолого-педагогічної компетентності необхідно її проводити поетапно протягом 2 років навчання за спеціальністю 8.140101 «Бойове застосування та управління діями підрозділів (частин, з'єднань) Сухопутних військ» спеціалізацією «Бойове застосування та управління діями військових частин механізованих та танкових військ».

З точки зору послідовності розташування теоретичного та практичного курсів розвитку психолого-педагогічної компетентності слухача у просторі і часі представлено у табл. 2.1.

Таблиця 2.1 – Послідовність теоретичного і практичного курсу розвитку психолого-педагогічної компетентності слухачів за спеціальністю 8.140101 «Бойове застосування та управління діями підрозділів (частин, з'єднань) Сухопутних військ»

Період навчання слухачів НУОУ протягом 2010-2012 років	
1-й курс	2-й курс
Навчальна дисципліна «Психолого-педагогічні аспекти діяльності військового керівника»	
Теоретико-прикладні основи психолого-педагогічної компетентності (лекційні, семінарські, самостійні заняття з питань психолого-педагогічної компетентності)	
	Практикум з психолого-педагогічної компетентності професійної діяльності військового фахівця оперативного-тактичної ланки управління (тренінги, вирішення проблемних ситуацій)
Виконання програми «Прищеплення слухачам навичок управління військовими колективами, організації виховної роботи, зміцнення військової	

Найменування виду підготовки	дисципліни» .		
	Формування практичних навичок під час стажування у військах		
	Командно-штабні навчання		Командно-штабні навчання
			Стажування у військах
			Державна атестація

Операційно-діяльнісний компонент упровадження методики розвитку психолого-педагогічної компетентності майбутнього магістра військового управління досягається у НУОУ забезпеченням організації навчально-пізнавальної та виховної роботи. Цей компонент по-іншому можна назвати технологічним [59], тобто, таким, що визначає умови, послідовність, методи, засоби набуття слухачами психолого-педагогічних знань, навичок і вмінь та управління процесом виховання й навчання військовослужбовців.

Операційно-діяльнісний компонент включає взаємодію науково-педагогічних працівників та слухачів і їхнє співробітництво, організацію та управління процесом для досягнення ефективного результату.

Умови, що сприяють розвитку у випускників НУОУ психолого-педагогічної компетентності:

чітка цільова спрямованість у вивченні навчального факультативного курсу «Психолого-педагогічна компетентність військового керівника» (вироблення у майбутнього магістра військового управління вмінь ставити мету заняття, конкретизувати й інтегрувати її; виділяти основні й допоміжні цілі; практично трансформувати мету діяльності в практичний результат);

вироблення у майбутнього магістра військового управління вміння добирати і компонувати навчальний матеріал, диференціювати його, виділяти дидактичні елементи змісту, визначати їхні види й ознаки; співвідносити зміст і його складові з цілями навчання, моделювати, інтерпретувати і систематизувати навчально-виховний зміст діяльності;

конструктивна операційно-діялісна спрямованість у вивченні навчального факультативного курсу, що створює умови для розвитку у майбутнього магістра військового управління в системі післядипломної освіти конструктивних умінь з урахуванням розвитку його творчих здібностей, авторських задумів, рефлексії, діалогічної структури взаємодії, науково-педагогічних працівників і слухачів;

гнучке організаційно-методичне забезпечення навчально-виховного процесу, що припускає реалізацію відібраного і структурованого змісту навчального матеріалу в практичній формі через сукупність методів, форм і засобів навчання та виховання, спрямованого в рамках особистісно-орієнтованої методики на вироблення у майбутнього магістра військового управління психолого-педагогічних умінь здійснювати добір методів, форм і засобів навчання та виховання підлеглих.

Розвиток психолого-педагогічної компетентності майбутнього магістра військового управління в системі післядипломної освіти визначається цілями, завданнями, характером майбутньої професійної діяльності. У зв'язку з цим навчально-виховний процес перестає бути способом засвоєння знань, умінь, навичок. У рамках особистісно-орієнтованої методики він розглядається як творча діяльність, пов'язана зі створенням соціально-значущого проекту психолого-педагогічної підготовленості, у процесі роботи над яким відбувається не тільки освоєння соціального, а й актуалізація власного досвіду, завдяки чому навчання майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти стає розвиваючим.

Розвиток психолого-педагогічної компетентності в контексті індивідуально-орієнтованого підходу передбачає вирішення проблемних ситуацій шляхом розв'язання змодельованих ситуацій та їх предметним аналізом: з'ясування причин, що створили цю ситуацію, визначення їхнього характеру і спроби знайти найефективніший спосіб досягнення визначеної мети. Результатом такого аналізу саме і є прийняття рішення та постановка завдання, яке слід виконати в певних умовах.

Аналізуючи проблемну ситуацію, слухач співвідносить мету, що досягається, з певними педагогічними умовами, тобто формулює для себе конкретне завдання. Досягнення мети в проблемній ситуації не може бути прямим і безпосереднім (інакше не було б самої проблемної ситуації), тому слухач має знайти певний засіб, за допомогою якого можна було б досягти поставленої мети за певних умов діяльності.

Операційно-діяльнісний компонент методики розвитку психолого-педагогічної компетентності майбутнього магістра військового управління в системі післядипломної освіти визначає такі умови розвитку психолого-педагогічної компетентності:

чітка цільова спрямованість у вивченні навчального факультативного курсу «Психолого-педагогічна компетентність військового керівника» (вироблення в майбутнього магістра військового управління вміння ставити мету заняття, конкретизувати й інтегрувати мету; виділяти основні й допоміжні цілі; практично переводити мету діяльності в ефективний результат);

вироблення в майбутнього магістра військового управління вміння здійснювати добір і композицію навчального матеріалу, диференціювати його, виділяти дидактичні елементи змісту, їхні види й ознаки; співвідносити зміст і його складові з цілями навчання, моделювати, інтерпретувати та систематизувати навчально-виховний зміст діяльності;

конструктивна операційно-діялісна спрямованість у вивченні навчального факультативного курсу, що створює умови для розвитку в майбутнього магістра військового управління конструктивних умінь з урахуванням розвитку його творчих здібностей, авторських задумів, рефлексії, діалогічної структури взаємодії науково-педагогічних працівників і випускників;

гнучке організаційно-методичне забезпечення навчально-виховного процесу, що припускає реалізацію відібраного й структурованого змісту

навчального матеріалу в практичній формі через сукупність методів, форм і засобів навчання та виховання, спрямованого в рамках особистісно-орієнтованої методики на вироблення в майбутнього магістра військового управління психолого-педагогічних умінь здійснювати добір сукупності методів, форм і засобів навчання та виховання підлеглих.

Нами встановлено, що оптимальний вибір методів, форм і засобів навчально-виховного процесу визначається різними обставинами: загальними цілями розвитку психолого-педагогічної компетентності в майбутнього магістра військового управління; особливостями і специфікою викладання конкретного навчального спецкурсу; цілями, завданнями і змістом матеріалу конкретного навчально-виховного заняття, заходу; часом, відведеним на вивчення матеріалу; рівнем підготовленості випускників, їх психічними і психофізіологічними показниками, наявністю наочних, технічних та інших матеріальних засобів; рівнем психолого-педагогічної підготовленості й особистих якостей командира навчального підрозділу та науково-педагогічного працівника ВВНЗ. Остаточню у своїй сукупності вони створюють інструментарій керування процесом розвитку пізнавальної діяльності випускників з метою розвитку психолого-педагогічної компетентності.

Оскільки психолого-педагогічна підготовка в майбутнього магістра військового управління в системі післядипломної освіти визначається цілями, завданнями, характером майбутньої професійної діяльності, то навчально-виховний процес повинен стати способом засвоєння знань, умінь, навичок. У рамках особистісно-орієнтованої методики він розглядається як творча діяльність, пов'язана зі створенням соціально-значущого проекту психолого-педагогічної підготовленості, у процесі роботи над яким відбувається не тільки освоєння соціального, а й актуалізація власного досвіду, завдяки чому навчання майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти стає розвиваючим.

У зв'язку з цим особливої значущості набуває організація педагогічної взаємодії між науково-педагогічним працівником і випускником, яка є поєднанням педагогічного впливу, активного сприйняття, особистісної активності випускників, що виявляється у відповідних діях, самонавчанні, самовихованні та саморозвитку. Складність організації взаємодії з майбутніми магістрами військового управління науково-педагогічних працівників полягає в тому, що науково-педагогічний працівник ВВНЗ повинен не тільки організовувати взаємодію з випускниками, а й забезпечити розвиток в останніх умінь конструювати особисту взаємодію з підлеглими, урахувуючі розвиток їх творчих здібностей, рефлексії, можливості заданої структури навчально-виховного процесу, діалогічної структури. Це створює необхідність у визначенні конструктивної операційно-діяльнісної спрямованості при вивченні спецкурсу. Задається дана спрямованість у рамках особистісно-орієнтованої методики на основі визначення сукупності знань, умінь, якостей особистості, необхідних майбутньому магістру військового управління для успішного виконання психолого-педагогічної діяльності. Це означає, що науково-

педагогічний працівник виступає не носієм якоїсь навчальної дисципліни, а насамперед організатором цілісної навчально-виховної ситуації в рамках спільної діяльності. Спільна діяльність через розробку і наступну реалізацію випускниками ефективною психолого-педагогічної підготовки містить у собі не тільки комунікативні, а й насамперед предметно-практичні взаємодії зі слухачами.

Загальною особливістю спільної діяльності науково-педагогічного працівника і слухача є перетворення, перебудова позиції особистості останнього як відносно засвоєного змісту, так і власних взаємодій, що виражається в зміні ціннісних установок, змістовних орієнтирів, цілей навчально-виховного процесу і самих способів взаємодії та відносин між учасниками освітнього процесу.

Особистісно орієнтований підхід являє собою струнку систему організаційно-управлінських настанов, застосовуваних у різноманітних сферах навчально-виховного процесу. Найважливішими з них є такі:

1. На найширшому рівні педагогічної свідомості особистісно орієнтований підхід виступає як етико-гуманістичний принцип взаємовідносин науково-педагогічних працівників і слухачів.

2. Особистісно орієнтований підхід по-новому дозволяє поглянути на традиційні уявлення про рушійні сили виховного процесу, які в педагогіці трактуються як внутрішні протиріччя між наявним рівнем розвитку майбутнього магістра військового управління й вимогами, що висувуються до нього суспільством. У цьому випадку сила протиріч, що розвиває, буде значно більшою, якщо вони матимуть характер особистісного підходу до розвитку психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління.

3. Особистісно орієнтований підхід визначає пріоритетність настанов навчально-виховного процесу, що гармонують з інтересами суспільства.

4. Особистісно орієнтований підхід у ВВНЗ націлює науково-педагогічних працівників на перетворення слухача в активного суб'єкта навчально-виховного процесу, в якому взаємовідносини будуються за суб'єкт-суб'єктним принципом, що відбиває суть співробітництва, взаємоповаги, довіри, конструктивного діалогу. Це припускає, з одного боку, вилучення з міжособистісних відносин уявлень про слухача як про об'єкт навчально-виховного процесу, з іншого – формування й закріплення за ним статусу активного суб'єкта, який має неповторну індивідуальність й право на її розвиток і збереження.

Розглянемо приклад проведення заняття з використанням методу «Аналіз проблемної ситуації»:

Тема: Практичні основи розвитку психолого-педагогічної компетентності військового керівника.

Заняття: Я – військовий педагог

Різновид заняття: аналіз проблемної ситуації

Навчальна та виховна мета

1. Поглибити та закріпити знання, одержані слухачами на лекції та в процесі самостійної роботи над навчальною та науковою літературою з питань

управління військово-педагогічним процесом у військовій частині, з'єднанні, удосконалення педагогічної культури військового керівника.

2. На основі проблемного, логічного підходів до обговорення означених питань удосконалити навички та вміння слухачів щодо застосування знань, одержаних слухачами за час навчання, до комплексного вирішення конкретних фахових завдань, самостійного усвідомлення проблем, творчого, критичного їх дослідження, формулювання висновків, пропозицій і рекомендацій з педагогічних аспектів діяльності військового керівника.

План проведення заняття

Вступна частина заняття:

перевірка наявності слухачів;
перевірка готовності слухачів до заняття.

Основна частина заняття:

обговорення питання (проблеми): «Форми та методи проведення навчальних занять»;

обговорення питання (проблеми): «Управління процесом виховання військовослужбовців»;

обговорення питання (проблеми): «Діагностика військово-педагогічного процесу у військовій частині, з'єднанні»;

обговорення питання (проблеми): «Педагогічна культура військового керівника. Самоудосконалення лідерських якостей».

Завершальна частина заняття:

підведення підсумків обговорення навчальних питань та закінчення заняття;

оцінка роботи слухачів;
завдання на самостійну роботу;
завдання на наступне заняття;
відповіді на запитання.

Організація та методика проведення заняття

1. Під час підготовки слухачів до заняття зорієнтувати їх пізнавальну діяльність на якісне опанування навчальним матеріалом за змістом семінарського заняття. Розпочати підготовку до семінарського заняття з вручення слухачам плану його проведення. Одночасно з цим призначити слухача, який готуватиме доповідь на тему: *«Порівняльний аналіз сучасних освітніх технологій та шляхи оптимізації навчально-виховного процесу у Збройних Силах України»*.

У період підготовки до семінару доцільно провести групову та індивідуальну консультації. Навчально-пізнавальну діяльність слухачів спрямувати на формування тез та добору аргументів з метою всебічного розкриття змісту означених питань; аналіз інформації, обґрунтування висновків та рекомендацій.

Для якісної підготовки доповіді рекомендувати доповідачеві здійснити ґрунтовний логіко-змістовий аналіз науково-теоретичної, навчальної літератури, сформулювати висновки. Контроль за підготовкою доповіді здійснювати під час консультацій з метою орієнтування доповідача щодо змісту доповіді,

використання джерельної бази. Перевірити готовність доповіді напередодні семінарського заняття.

2. *Зміст вступу викладача на початку заняття.*

Початкова фаза

Вправа «Вступ». **Мета:** надати інформацію про тренінг-семінар, перевірити готовність слухачів до заняття. **Час виконання:** 20 хвилин. **Метод:** бесіда-вступ, тестування, презентація. **Рекомендації:** привітання, відрекомендування, короткі відомості про себе, перевірка наявності слухачів; оголошення теми, її актуальності, зв'язку з іншими навчальними темами, майбутньою професійною діяльністю, мети, навчальних питань, організації заняття, перевірка готовності слухачів до заняття. Готовність слухачів до заняття здійснювати методом тестової контрольної роботи. Урахування віку, соціального статусу, спеціальності та спеціалізації слухачів, що беруть участь в тренінг-семінарі.

Фаза контакту.

Вправа «Правила». **Мета:** створити конструктивну атмосферу для роботи. **Час виконання:** 15 хвилин. **Метод:** «мозковий штурм», обговорення. **Рекомендації:**

1. Обговорити зі слухачами, що таке правила, для чого потрібно їх приймати.

2. Запропонувати групі виробити угоди, які допомагали б ефективній груповій роботі.

3. Внести ряд своїх пропозицій (правила, прийняті групою на першому тренінг-семінарі):

- ***Конфіденційність***, – отримана особиста інформація за межі групи не виноситься.

- ***Особистісна активність*** – кожний говорить від власного імені, виходячи зі свого досвіду, думок, почуттів.

- ***Повага*** – один слухач говорить, інші слухають, не ображати словами, які вказують на певні вади та недоліки

- ***Власний вибір*** – слухач сам вирішує мовчати або говорити.

- ***Регламент*** – вчасно починати й завершувати виступ.

- ***Експеримент*** – активна позиція, відкритість новому досвіду.

4. Обговорити та погодити з групою кожне правило. Можна застосувати голосування і якщо хоча б один слухач не проголосує за яке-небудь правило зі списку, запропонувати залишити цю пропозицію як рекомендацію або, якщо правило має загальну цінність для розвитку групи – переконати його й прийняти це правило. Запропонувати кожному слухачеві поставити свій підпис під загальним списком групових угод.

5. Запропонувати групі у випадку порушення правил скористатися жестом відкритих долонь.

Вправа «Очікування». **Мета:** визначити особисту мету та очікування слухачів від роботи на тренінг-семінарі. **Метод:** індивідуальна робота, обговорення. **Час виконання:** 15 хвилин. **Рекомендації:**

1. Обговорити, чому потрібно визначати особисту мету й очікування на початку роботи тренінг-семінару.

2. Запропонувати кожному слухачеві висловити тезу та її обґрунтувати: «Від сьогоднішнього семінару я очікую...» (знання, які я хочу одержати під час семінару, уміння, якими я хочу опанувати, досвід, який хочу одержати).

3. Виконання вправи варто починати за принципом добровільності.

Вправа «Самопрезентація». **Мета:** удосконалити вміння відрекомендувати себе як військового керівника, що бажає бути ефективним педагогом. **Метод:** виступ-самопрезентація. **Час виконання:** 15 хвилин.

Рекомендації: зміст самопрезентації повинен включати такі питання:

1. Прізвище, ім'я, по батькові, коротка автобіографія.
2. Найбільш виражені лідерські якості, які допомагають у службовій діяльності.
3. Найбільш розвинуті особистісні риси характеру і якості, що дозволяють вважати себе ефективним педагогом.
4. Позитивний та негативний педагогічний досвід.
5. Які риси характеру і якості необхідно розвивати (формувати), щоб бути ефективним педагогом?»

Вправа «Група». **Мета:** сформувати міні-групи (2-3 чол) для подальшої роботи тренінг-семінару (якщо дозволяє кількісний склад). **Метод:** взаємних рекомендацій. **Час виконання:** 5 хвилин. **Рекомендації:** слухачі довільно обирають собі партнерів по міні-групи або це робить викладач способом жеребкування.

3. *Керівництво викладачем семінарським заняттям.*

Фаза рефлексії

Вправа «Піраміда почуттів». **Мета:** підвищення рівня рефлексії слухачів, емоційної складової вирішення проблем, формування настанови на відвертість та активність під час обговорення варіантів вирішень завдань, оцінювання ступеня участі слухачів в роботі. **Метод:** опитування. **Час виконання:** 10 хвилин. **Рекомендації:** опис слухачами власних відчуттів та станів після вирішення кожного завдання.

Фаза навчання

Доповідь на тему: «Порівняльний аналіз сучасних освітніх технологій та шляхи оптимізації навчально-виховного процесу у Збройних Силах України». **Мета:** ознайомити слухачів із сучасними освітніми технологіями та спонукати учасників семінару до активного обговорення визначених питань. **Метод:** доповідь. **Час виконання:** 15 хвилин. **Рекомендації:** на основі всебічного розкриття змісту теми доповіді розгорнути її обговорення під час розгляду питань семінару.

1. Форми та методи проведення навчальних занять

Вправа «Акваріум». **Мета:** визначити рівень знань слухачів основних категорій та понять з теорії і методики військової дидактики. **Метод:** групова дискусія. **Час виконання:** 10 хвилин. **Рекомендації:** навчальна група на основі взаємних рекомендацій обирає одного (двох) слухачів, які відповідатимуть на запитання колег щодо визначення основних категорій та понять з теорії і

методики військової дидактики (військова педагогіка та її складові, військово-педагогічний процес, військова дидактика, знання, навички, уміння, мета (ціль) навчання, методи навчання, викладання, навчання, закономірності навчання, принципи навчання, зміст навчання військових фахівців, організаційна форма навчання, прийом навчання, технічні засоби навчання, педагогічна технологія, активні методи навчання, асоціативно-рефлексивна теорія навчання, пояснювально-ілюстративне (традиційне) навчання, проблемне навчання, програмоване навчання, теорія поетапного розвитку розумових дій, оптимізація процесу навчання). На основі рефлексивного слухання слухачі уточнюють, доповнюють відповідь.

Кейс 1

Мета: удосконалення навичок та вмінь слухачів проектувати та проводити різні види навчальних занять. **Метод:** «мозковий штурм», ситуаційний аналіз. **Час виконання:** 45 хвилин. **Ситуація:** під час підготовки до нового навчального року в системі професійної та командирської підготовки офіцерів з метою забезпечення ефективності навчального процесу, реалізації принципу міцності засвоєння знань, формування умінь та навичок у ході проведення різного роду занять керівники груп професійної та командирської підготовки офіцерів з'єднання отримали від командира з'єднання завдання відпрацювати пропозиції щодо удосконалення змісту навчальних дисциплін, використання більш продуктивних форм, методів та прийомів проведення навчальних занять.

Завдання: з огляду на поставлені вимоги в ролі керівника групи професійної (командирської) підготовки офіцерів:

1. Визначити і обґрунтувати зміст конструктивних умінь керівника групи професійної (командирської) підготовки офіцерів.
2. Підготувати методичну розробку одного з видів навчальних занять на обрану самостійно тему.

Рекомендації: методом мозкового штурму визначити і обґрунтувати зміст конструктивних умінь керівника групи професійної (командирської) підготовки офіцерів; методичну розробку підготувати на один із видів навчальних занять (лекція, групове заняття, групова вправа, лабораторне, практичне, семінарське, індивідуальне заняття, тактичне (тактико-спеціальне) заняття та навчання, командно-штабне навчання та воєнна (воєнно-спеціальна) гра, консультація) кожним слухачем (групою) за власним вибором. Для оцінювання якості розробки призначити опонента (групу опонентів).

2. Управління процесом виховання військовослужбовців

Вправа «Мікрофон». **Мета:** визначити рівень знань слухачів основних категорій та понять з теорії і методики військового виховання. **Метод:** парна дискусія, групова дискусія. **Час виконання:** 10 хвилин. **Рекомендації:** слухачі за вибором обмінюються запитаннями щодо визначення основних категорій та понять з теорії і методики військового виховання (військове виховання, закономірності виховання, принципи виховання, методи виховання, диференційований підхід у виховній роботі, індивідуальна виховна робота, недостатній рівень вихованості військовослужбовців, оптимізація процесу

виховання, самовиховання), навчальна група рефлексивно слухає обговорення, відбувається групова дискусія.

Кейс 2

Мета: удосконалення навичок та вмій слухачів управляти процесом виховання військовослужбовців. **Метод:** «мозковий штурм», розробка проекту. **Час виконання:** 45 хвилин. **Ситуація:** аналіз результатів підсумкової перевірки з'єднання за навчальний рік показав, що близько 30 % офіцерів управління ланки рота-батальон-бригада приділяють мало уваги виконанню Статутних вимог щодо цілеспрямованої роботи з виховання підлеглих, зміцнення військової дисципліни, підтримання високого морального і психологічного стану особового складу. Командир з'єднання прийняв рішення організації та проведення заходів для покращення виховної діяльності офіцерів з'єднання.

Завдання: з огляду на поставлені вимоги в ролі офіцера штабу, якому доручено розробити зміст заходів для покращення виховної діяльності офіцерів з'єднання:

1. Визначити зміст та структуру управлінської діяльності офіцерів у процесі виховання військовослужбовців.

2. Розробити методіку педагогічного проектування процесу виховання військовослужбовців.

Рекомендації: методом мозкового штурму визначити зміст та структуру управлінської діяльності офіцерів у процесі виховання військовослужбовців; методіка педагогічного проектування процесу виховання військовослужбовців розробляється кожним слухачем (групою). Для оцінювання якості розробки призначити опонента (групу опонентів).

3. Діагностика військово-педагогічного процесу у військовій частині

Вправа «Акваріум». **Мета:** визначити рівень знань слухачів основних категорій та понять з теорії і методіки діагностики військово-педагогічного процесу. **Метод:** групова дискусія. **Час виконання:** 10 хвилин. **Рекомендації:** навчальна група на основі взаємних рекомендацій обирає одного – двох слухачів, які відповідатимуть на запитання колег щодо визначення основних категорій та понять з теорії і методіки діагностики військово-педагогічного процесу (дослідження педагогічне, військово–педагогічна діагностика, перевірка та оцінювання знань, умінь і навичок військовослужбовців, діагностика вихованості, критерії оцінки знань, навиків, умінь). На основі рефлексивного слухання слухачі уточнюють, доповнюють відповідь.

Кейс 3

Мета: удосконалення навичок та вмій слухачів здійснювати діагностику військово-педагогічного процесу у військовій частині, з'єднанні. **Метод:** «мозковий штурм», розробка проекту. **Час виконання:** 45 хвилин. **Ситуація:** аналіз діяльності керівників груп професійної (командирської) підготовки офіцерів за навчальний рік показав, що диспропорція між теоретико-методичною підготовкою та використанням прикладного іструментарію педагогічної діагностики, між передовим і новаторським досвідом педагогічного

діагностування та організаційними формами і методами її проведення в системі професійної (командирської) підготовки призводить часто до неправильного розуміння керівниками груп перебігу педагогічних процесів, ситуацій, і, як наслідок, неадекватних управлінських рішень з боку військового педагога. Командир з'єднання прийняв рішення щодо організації та проведення заходів для покращення діагностичної діяльності керівників груп професійної (командирської) підготовки офіцерів з'єднання.

Завдання: з огляду на поставлені вимоги в ролі керівника групи професійної (командирської) підготовки офіцерів:

1. Визначити основні принципи, види, форми та методи педагогічної діагностики.

2. Розробити алгоритм діагностичної діяльності військового педагога.

Рекомендації: методом мозкового штурму визначити принципи, види, форми та методи педагогічної діагностики; алгоритм діагностичної діяльності військового педагога розробляється кожним слухачем (групою). Для оцінювання якості розробки призначити опонента (групу опонентів).

4. Педагогічна культура військового керівника. Самовдосконалення лідерських якостей

Вправа «Мікрофон». **Мета:** визначити рівень знань слухачів основних категорій та понять з питань педагогічної культури військового керівника та самовдосконалення лідерських якостей. **Метод:** парна та групова дискусія. **Час виконання:** 10 хвилин. **Рекомендації:** слухачі за вибором обмінюються запитаннями щодо визначення основних категорій та понять з питань педагогічної культури військового керівника та самовдосконалення лідерських якостей (педагогічна культура та її складові, педагогічна майстерність, педагогічний такт, педагогічні здібності, педагогічний оптимізм, педагогічна техніка, саморозвиток, професійна компетентність військового педагога, інноваційна діяльність військового педагога), навчальна група рефлексивно слухає обговорення, відбувається групова дискусія.

Кейс 4

Мета: удосконалення навичок та вмінь слухачів ефективно взаємодіяти з усіма суб'єктами навчально-виховного процесу. **Метод:** «мозковий штурм», рольова гра. **Час виконання:** 45 хвилин. **Ситуація:** заступник командира бригади поставив перед собою завдання досягти під час проведення занять з підлеглими в системі професійної та командирської підготовки офіцерів такого рівня спілкування зі слухачами, який би забезпечив індивідуально-орієнтовану комунікативну взаємодію, творчий характер процесу навчання, високий рівень засвоєння ними поданого матеріалу для досягнення мети заняття.

Завдання: в ролі керівника заняття з огляду на самовимоги:

1. Розробити програму самовдосконалення офіцера.

2. Змодельовати та продемонструвати ситуації конструктивної поведінки керівника заняття в проблемних ситуаціях під час навчальної взаємодії.

Рекомендації: методом мозкового штурму визначити і обґрунтувати зміст програми самоудосконалення офіцера; використовуючи зміст табл. 1 кожен слухач моделює та демонструє ситуації конструктивної поведінки

керівника заняття в проблемних ситуаціях під час навчальної взаємодії.

Завершальна фаза.

Вправа «Валіза». **Мета:** аналіз слухачами власних позитивних рис характеру, набутих знань, навичок та вмій під час роботи на семінарі. Сформувані у слухачів адекватну самооцінку. **Метод:** індивідуальна робота, обговорення. **Час виконання:** 15 хвилин. **Рекомендації:** слухачі висловлюють свою думку про те, які знання, навички та вміння, отримані на семінарі, вони хотіли б використовувати з метою успішного виконання службових обов'язків.

Основні моменти, які мають бути відображені під час підведення підсумків тренінг-семінару: загальні висновки за темою, оцінка роботи слухачів, відповіді на запитання слухачів, завдання слухачам на самостійну роботу.

Перелік додаткових питань, що уточнюють певні положення, проблемних ситуацій, прикладів, які сприяють розвитку дискусії

Структура військово-педагогічного процесу у військовій частині.

Етапи управління військово-педагогічним процесом.

Сутність управління військово-педагогічним процесом.

Структура соціально-педагогічної системи військової частини.

Характеристика основних сучасних військово-педагогічних процесів у військовій частині.

Класифікація форм організації військово-педагогічного процесу у військовій частині.

Класифікація методів організації військово-педагогічного процесу у військовій частині.

Емпіричні методи накопичення аналітичної інформації.

Методи аналітичної обробки результатів діагностування.

Отже, проведення заняття з використанням методу «Аналіз проблемної ситуації» щодо впровадження змістового компоненту технології по формуванню психолого-педагогічної компетентності слухачів включає :

навчальну та виховну мету, яка передбачає:

формування у слухачів цілісного уявлення про професійну діяльність в її динаміці;

опанування психолого-педагогічними знаннями слухачів шляхом самостійного розв'язання проблем;

забезпечення розвитку абстрактного і творчого мислення, яке сприяє підготовці та ухваленню рішень у складних ситуаціях;

розвиток умінь використання набутих теоретичних знань під час діяльності та ухвалення рішень;

розвиток у майбутніх магістрів військового управління самостійного і творчого мислення, переконання про те, що у військової діяльності відсутність підготовлених шляхів ухвалення стандартних рішень;

розвиток міцного, глибокого і всебічного інтересу до військової діяльності, який ґрунтується на основі мотивації як службової, так і навчально-виховної діяльності;

розвиток професійно важливих навичок та вмій, особистісних властивостей слухача;

організація та методика проведення аналізу конкретної ситуації.

Організація проведення аналізу конкретної ситуації включає підготовку до проведення заняття, вивчення ситуації і додаткових матеріалів. Ситуаційне завдання має, окрім матеріалу для аналізу, обов'язково містити і проблему, яка потребує розв'язання.

Організація підготовки до проведення заняття включає:

визначення напрямків психолого-педагогічної підготовки, які можна опрацювати методом аналізу проблемної ситуації (або кількох ситуацій);

визначення мети заняття;

визначення рівня підготовки слухачів до цього заняття і їх здатності до опрацювання цієї теми методом аналізу;

визначення проблем, які можуть бути предметом аналізу під час здійснення заняття;

остаточний вибір проблеми, яка становить основу ситуаційної або ряду ситуаційних завдань та її докладний опис, виходячи з навчальної і виховної мети і методичного задуму заняття;

опрацювання конспекту до заняття, в якому чітко мають бути визначені опис ситуаційного завдання, проблем або проблеми для дискусійного обговорення, шляхи подальшої самостійної роботи над ситуаційним завданням;

моделювання проблемної ситуації на основі попередньо опрацьованих матеріалів.

Організація етапу вивчення конкретної проблемної ситуації включає:

вивчення суті та змісту проблемної ситуації. Опис ситуації не повинен містити жодних коментарів науково-педагогічного працівника; він має охоплювати тільки ту інформацію, яка вкрай необхідна для ухвалення рішення;

вивчення додаткової інформації та її систематизація.

За змістом ситуаційні завдання різноманітні, але незалежно від цього можна визначити загальну методику занять, які проводяться шляхом вирішення ситуаційних завдань. Вона складається з трьох етапів:

перший – введення в завдання, під час якого керівник заняття дає коротку інформацію про тему заняття, його мету, організацію, презентує ситуаційне завдання. Ця частина може охоплювати до 15–20 хвилин;

другий етап складає вивчення ситуації та підготовку рішення. На цьому етапі слухачі вивчають і аналізують ситуацію, звертаються до науково-педагогічного працівника за додатковою інформацією, проводять дискусію щодо змісту ситуації та ймовірних шляхів її вирішення;

третій етап – найбільш важливий – групова дискусія. Від умінь керівника заняття керувати ходом дискусії залежить кінцевий результат цього заняття. Основна перевага дискусії полягає у тому, що вона шляхом правильно організованого обговорення дозволяє виявити різні точки зору щодо ситуації, яка аналізується.

Характер і атмосфера колективного обговорення проблеми створюють сприятливі умови для розвитку у слухачів навичок і умінь короткого, чіткого і логічного висловлювання своїх думок.

Відповідальним і змістовним етапом аналізу проблемної ситуації є обговорення та оцінка її результатів. На цьому етапі здійснюється підведення підсумків перебігу й результатів усього заняття. Науково-педагогічний працівник аргументовано аналізує і показує слухачам позитивні аспекти заняття та недоліки; окремо оцінює роботу кожного слухача, виділяючи правильні та хибні рішення і зіставляючи їх з реальною військовою практикою [114];.

Здійснюючи аналіз проблемної ситуації, слухач співвідносить мету, що досягається, з наявними означеними педагогічними умовами, тобто формулює для себе конкретне завдання. Досягнення мети в проблемній ситуації не може бути прямим і безпосереднім (інакше не було б самої проблемної ситуації), тому викладач має знайти певний засіб, за допомогою якого можна було б досягти поставленої мети за певних умов діяльності.

Наступним компонентом методики розвитку психолого-педагогічної компетентності є діагностичний компонент, спрямований на з'ясування ефективності функціонування всієї методики, вивчення результативності дій кожного її компонента, своєчасне внесення оптимальних коректив. Суттєва роль на цьому етапі відводиться самооцінюванню глибини засвоєння навчального матеріалу, отриманих відповідей у завданнях. Діагностичний компонент забезпечує зворотний зв'язок – отримання педагогом і слухачем інформації про ефективність функціонування процесу розвитку психолого-педагогічної компетентності, про ступінь труднощів, що виникають у ньому, типові недоліки, які обумовлюють необхідність внесення у цей процес відповідних змін і постійного його вдосконалення.

Для контролювання і самоконтролювання рівня розвиненості психолого-педагогічної компетентності використовувались анкети самооцінювання рівня розвиненості психолого-педагогічної компетентності й експертного опитування рівня продуктивності діяльності слухачів.

Цей компонент є завершальним компонентом методики, який передбачає засвоєння слухачами навчального спецкурсу, ефективності як усієї методики, так і окремих її компонентів.

Отже, розвиненість у слухачів психолого-педагогічної компетентності на основі особистісно-зорієнтованої методики нами визначається як складна, залежна від характеру та умов професійної діяльності й така, що забезпечується виконанням психолого-педагогічних завдань на основі створення банку реальних проблемних ситуацій із життєдіяльності військ та проектів психолого-педагогічної діяльності.

2.3 Критерії оцінювання розвиненості психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти

В сучасному суспільстві на перше місце виходить визначення людей як компетентних або некомпетентних, а отже, спроможних або неспроможних виконати професійний обов'язок на продуктивному, творчому рівні. Якісна підготовка майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти, постійне оновлення їх знань та вмінь розглядається як важлива передумова результативного вирішення педагогічних завдань на практиці.

Основу компетентності фахівця, на думку сучасних науковців А. А. Бодалева, В. А. Сластьоніна та інших, складають: компетентність діяльності, спілкування і саморозвитку. Психолого-педагогічна компетентність – це психолого-педагогічна підготовка і здатність суб'єкта праці до виконання завдань і обов'язків діяльності, міра і основний критерій його відповідності вимогам психолого-педагогічної діяльності.

Науковці одностайні у ствердженні, що ключовими категоріями, важливими складовими поняття «компетентність» є знання та вміння.

Знання науковцями розуміються як особлива форма духовного засвоєння результатів пізнання, процесу відображення дійсності, що характеризується усвідомленням їх істинності [25, с. 37] як змістовний компонент моделі професійної діяльності, який може бути представлений у вигляді абстрактних елементів, понять, категорій, теорій; разом з тим поняття, категорії і значення відображають різні етапи розумової діяльності [130, с. 15].

Усвідомлюючи факти та явища дійсності, людина узагальнює їх характеристики, встановлює між ними певні логічні зв'язки і на цій основі виробляє правила, норми, способи власної діяльності.

Г. В. Федоров вважає, що «базисний рівень психолого-педагогічної компетенції поділяється на два види. Є психологічні знання, вміння та навички, які обов'язкові для всього педагогічного загалу. Разом з тим обсяг деяких психологічних знань і вмінь визначається згідно з особливостями діяльності педагогічного працівника. Знання та вміння стають підґрунтям педагогічної компетентності тоді, коли вони забарвлені особистістю вчителя». У психолого-педагогічній літературі знаходимо думку про те, що знання перебувають у певних ієрархічних співвідношеннях, а саме – загальні знання виконують методологічну функцію [130, с. 16].

Так, Г. В. Федоров поділяє знання умовно на чотири типи: теоретико-методологічні (закони, закономірності, ідеї, теорії); теоретико-нормативні (принципи, правила, нормативи); теоретико-предметні (поняття, факти, явища, процеси); теоретико-процесуальні (знання способу дії, тобто форми, методи, прийоми тощо).

Четвертий тип знань, на думку автора, найбільш наближений до умінь [130, с. 16]. Найчастіше теоретико-процесуальні знання науковці розглядають як

складову вмінь. С. М. Бреус [16] визначає, що узагальнені вміння виступають як специфічна категорія внутрішніх і зовнішніх дій, що ґрунтуються на законах абстрактного мислення і полярне у виявленні загальних принципів певних явищ, предметів, процесів, для подальшого використання цих принципів з переносом у нові ситуації, відповідно до поставлених завдань.

Основними компонентами компетентності фахівця, визначеними на основі наукових досліджень С. М. Бреус, С. У. Гончаренко, Г. В. Федорова, є:

- знання – переважно логічна інформація про навколишній і внутрішній світ людини, зафіксована в її свідомості;
- вміння – психічні утворення, які полягають в засвоєнні людиною способів і навиків діяльності;
- навички – дії, сформовані в процесі повторення і доведені до автоматизму

; індивідуально-психологічні особливості людини – поєднання різних структурно-функціональних компонентів психіки, які визначають індивідуальний стиль діяльності, поведінки.

Особливостями діяльності офіцера згідно з класифікацією, запропонованою Є. Г. Староконом [109, с. 12], є:

- своєрідність цілей і результатів (певний рівень морально-психологічного стану особового складу та умови його самовдосконалення);
- особливий характер об'єкту впливу; регламентованість (підпорядкованість командирі);
- специфічність засобів діяльності (вербальні, соціально-психологічні й педагогічні технології впливу на предмет діяльності тощо);
- інтенсивність функціонування психіки та висока інтелектуальна напруга під час реалізації основних функцій своєї діяльності.

Аналіз переліку посадових обов'язків командира полку (бригади) згідно зі Статутом Збройних Сил України – випускника НУОУ командно-штабного інституту застосування військ (сил) за спеціальністю 8.140101 «Бойове застосування та управління діями підрозділів (частин, з'єднань) Сухопутних військ», спеціалізацією «Бойове застосування та управління діями військових частин механізованих та танкових військ» – дав змогу визначити, що 80 % їх статутних обов'язків пов'язані з управлінням підлеглими. Тобто, виконуючи свої обов'язки, командир військової частини працює в системі типу «людина – людина».

Для вивчення рівня психолого-педагогічної компетентності та аналізу її динаміки в ході констатувального та формувального експерименту нами розроблені критерії психолого-педагогічної компетентності майбутнього магістра військового управління в системі післядипломної освіти. Критерії психолого-педагогічної компетентності майбутнього магістра військового управління використаємо як змістову основу для підготовки слухачів до навчально-виховної діяльності.

Виходячи з розуміння визначення моделі психолого-педагогічної компетентності ми вважаємо за доцільне визначити критерії її розвиненості.

Критерій (у перекладі з грецького – засіб судження, переконання, мірило) – це «підстава для оцінки будь-чого» [112, с. 231]. «У педагогічній теорії під критеріями розуміють ті якості явища, що відображають його суттєві характеристики і саме тому підлягають оцінці» [54, с. 35].

У найбільш загальному вигляді критерій – це важлива й визначальна ознака, яка характеризує різні якісні аспекти явища, його сутність. Показник же являє собою кількісну характеристику цих явищ, яка дає змогу зробити висновок про його стан у динаміці.

Таким чином, критерій – це поняття ширше, ніж показник, а отже, можлива ситуація, коли при одному критерії існує ціла система показників. Водночас критерій і показник тісно взаємопов'язані: науково обґрунтований вибір критерію значною мірою обумовлює правильний вибір системи показників і, навпаки, якість показника залежить від того, наскільки він повно й об'єктивно характеризує прийнятий критерій.

Аналіз досліджень, у яких теоретично обґрунтовано моделі компетентності фахівця, показав, що проблема виявлення її критеріїв не ставилася як самостійна наукова проблема. Майже всі дослідники розглядають показники, їх ознаки та критерії, що потрібні, насамперед, для побудови теоретичної моделі компетентності, водночас для її експериментального підтвердження. Різноманітні критерії компетентності, визначені в попередніх дослідженнях потребують систематизації. Так, частіше обирають такі критерії компетентності, які дають змогу оцінити результат професійної діяльності. Цей підхід пропонується в працях Н. В. Кузьміної, А. К. Маркової, в яких критерії є найбільш обґрунтованими. Слід зазначити, що детальне обґрунтування критеріїв компетентності, пов'язане з атестацією фахівців, дає можливість на практиці визначати певний рівень набуття професіоналізму у фаховій діяльності.

Традиційні критерії професіоналізму А. К. Маркова [68] доповнює ще й індивідуально-варіативними (прагнення до індивідуалізації, самореалізації й саморозвитку), прогностичними (орієнтація на перспективі зростання, «зону найближчого професійного розвитку») критеріями активності та конкурентоспроможності (спроможність викликати інтерес до результату своєї праці та існуючих проблем при внутрішньому локус-контролю).

Як бачимо, зберігається традиційна тенденція визначення процесуальних і результативних показників фахової діяльності. Так, А. К. Маркова [67] до процесуальних показників педагогічної діяльності відносить особливості педагогічного спілкування, особистість педагога, особливості співробітництва в системі «учитель – учень». Причому досягнення високих результативних показників професійної діяльності пов'язується з умінням учителя створювати мотивацію вчення, готовністю і можливістю до особистісних взаємоперетворень, задоволеністю результатами спільної діяльності у педагогічному процесі.

В. І. Пліско пропонує використовувати як критерії готовності слухачів до професійної діяльності мотиваційний, змістовий і оціночно-регулятивний [88].

М. В. Руденком до комплексу критеріїв віднесені:

процесуальні критерії (інтерес до діяльності, доцільність, усвідомленість, наявність інформації з проблеми);

результативні (глибина, міцність, повнота, стійкість знань і вмінь, самостійність дій та ін.) [94].

На думку О. О. Абдулліної, рівень підготовленості випускників може бути проаналізований як сукупність складових його якісних показників, так і поелементно, тобто за окремими, найбільш істотними з цих показників.

Пропонуються як критерії оцінювання рівня теоретичних знань:

обсяг знань (повнота, глибина, міцність); усвідомленість знань (самостійність суджень, доказовість окремих положень, постановка проблемних питань);

інтерес до педагогічної теорії (читання педагогічної літератури, участь у методичній і науково-дослідній роботі).

Критерії для виміру рівня педагогічних умінь:

кількість дій, виконуваних при використанні того або іншого вміння; послідовність дій;

якість виконання кожної дії; час, затрачений на виконання дій (завдань).

Кількість виконуваних дій свідчить про повноту, стійкість уміння, а їхня послідовність і якість є відображенням усвідомленості вміння, тобто якою мірою воно опирається на теоретичні знання [1].

Аналізуючи критерії компетентності в умовах підготовки слухачів до майбутньої діяльності, визначаємо, що практиці зберігається тенденція вважати критерієм готовності майбутнього фахівця здійснювати професійну діяльність. Так, у дослідженні В. А. Адольфа показниками компетентності визначено:

усвідомлення ролі та функцій фахівця в сучасному суспільстві;
наявність суспільно значущих мотивів вибору професії; глибина оволодіння поняттями «професійна гідність», «обов'язок»; наявність потреби у професійному спілкуванні; ступінь оволодіння новітніми методами фахової діяльності; наявність і динаміка професійно-важливих якостей;
ступінь вияву і рівень практичного оволодіння організаційною діяльністю

; наявність і динаміка потреби у професійній самоосвіті та самовихованні [2].

М. І. Нещадим визначає найузагальненіші критерії, які характеризують ефективність діяльності окремого слухача щодо оволодіння військовою спеціальністю. Це:

ступінь сформованості інтелектуальних якостей (як результат включення особистості в цілеспрямовану навчальну та наукову діяльність);

ступінь сформованості фізичних якостей (як результат занять з фізичної підготовки та спорту, загартування організму);

ступінь сформованості морально-психологічних і ділових якостей (як результат включення особистості у військово-педагогічний процес, її соціалізації, самовдосконалення внаслідок створення відповідної мотиваційної основи);

рівень виконання військово-службових обов'язків:
 результат практичного застосування статутів Збройних Сил України у повсякденній діяльності;
 адаптації до нових умов;
 рівень витрат:
 фінансові;
 матеріальні;
 часові на досягнення зазначених вище цілей освіти [76, с. 565].

На нашу думку, наведені критерії представлені на дуже високому рівні узагальненості і для об'єктивного визначення психолого-педагогічної компетентності їх слід систематизувати на основі специфічних вимог психолого-педагогічної діяльності майбутніх магістрів військового управління.

Потреба сучасних Збройних Сил України в офіцерах, які здатні зайняти особистісно-орієнтовану позицію відносно підлеглих і самих себе, ще більше актуалізує проблему підвищення професійної, перш за все, психолого-педагогічної компетентності.

Комплексне поняття «психолого-педагогічна компетентність» не можна віднести ні до педагогічних здібностей, ні до суми знань у сфері педагогіки і психології, ні до ансамблю особистісних рис. Якщо це поняття розглядати лише з цих позицій, то можливості військового фахівця будуть обмеженими.

Ми вважаємо, що критерії психолого-педагогічної компетентності командира військової частини механізованих та танкових військ як визначення типових завдань згідно з посадовими обов'язками сисемаізують здатність, що забезпечує виконання проблемних ситуації, направлених на здійснення меи професійної діяльності – організації навчально-виховного процесу у військовій частині.

Психолого-педагогічна компетентність майбутнього магістра військового управління – це сукупність чотирьох критеріїв: мотиваційно-ціннісного, когнітивного, особистісного та інтегративного.

Мотиваційно-ціннісний критерій психолого-педагогічної компетентності майбутнього магістра військового управління як виконання професійних завдань згідно з посадовими обов'язками командира полку (бригади) на основі проблемних ситуацій подано в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2 – Мотиваційно-ціннісний критерій психолого-педагогічної компетентності майбутнього магістра військового управління.

Типове завдання	Здатності, що забезпечують виконання завдання	Проблемні ситуації
Мотиваційно-ціннісний критерій		
Своєчасно вживати заходів для виконання завдань соціально-психологічного забезпечення, бойової підготовки, професійної діяльності особового	Створити ситуацію заінтересованості підлеглих при проведенні занять з бойової підготовки. Забезпечити групову ідентифікацію.	Необхідність створення міжособистісних відносин, направлених на ефективну діяльність. Необхідність забезпечити згуртованість підрозділу, загальність цілей, мотивів, ціннісних орієнтацій.

складу, організації виховної та культурно-освітницької роботи.	Забезпечити ціннісно-орієнтаційну єдність підрозділу з яким проводять заняття по бойовій підготовці. Мотивація необхідності засвоєння фахових та методичних навичок для професійної діяльності. Оволодіння концепцією гармонізації відносин «людина-людина».	Необхідність представити кожному військовослужбовцю можливість стати лідером. Усвідомлення значущості професійної діяльності. Необхідність спонукати інтерес до спеціальності, зняти напругу в професійній діяльності. Необхідність створення заінтересованості в результатах навчання у підлеглих. Необхідність розвитку переконань офіцерів, які виникають на основі знань, які підкріплені почуттями.

Інтегративний критерій психолого-педагогічної компетентності майбутнього магістра військового управління як виконання професійних завдань згідно з посадовими обов'язками командира полку (бригади) на основі проблемних ситуацій подано в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3 – Інтегративний критерій психолого-педагогічної компетентності майбутнього магістра військового управління

Типове завдання	Здатності, що забезпечують виконання завдання	Проблемні ситуації
Інтегративний критерій		
Керувати бойовою підготовкою та вихованням особового складу. Проводити навчання з батальйонами, вести підготовку штабу, проводити заняття з командирами батальйонів, рот, з їх заступниками.	Забезпечити групову підготовленість до вирішення завдань навчального заняття. Орієнтація на отримання ефективного кінцевого результату. Забезпечити перехід осіб, які навчаються зі стану низького засвоєння інформації та практичних дій в стан напруги. Виділення часу на рефлексію (усвідомлення підлеглим помилок, яких він допустив). Застосовувати методи колективного та індивідуального впливу, спрямовані на формування у особового складу необхідних морально-бойових якостей. Забезпечити згуртованість підрозділу, загальність цілей, мотивів, ціннісних орієнтацій. Забезпечити зняття психологічних бар'єрів у підпорядкованих підрозділах. Створення умов, які відповідають самоствердженню підлеглих. Навчання основам формування психологічної готовності до педагогічної діяльності. Прийняття відповідального рішення в екстремальній ситуації. Отримання ідеального кінцевого результату.	Аналіз індивідуальних особливостей і творчих здібностей підлеглих. Необхідність створення найбільш відповідної обстановки для проведення навчальних занять. Необхідність приймати рішення в складній обстановці. Необхідність максимального наближення навчального заняття до реальної бойової обстановки. Необхідність згуртування підпорядкованих підрозділів для досягнення мети навчання та військової частини в цілому. Необхідність підготовки творчої особистості військового фахівця, активізація творчості в процесі навчальних занять. Необхідність соціально-психологічної та професійної згуртованості підлеглих.

Когнітивний критерій психолого-педагогічної компетентності майбутнього магістра військового управління як виконання професійних завдань згідно з посадовими обов'язками командира полку (бригади) на основі проблемних ситуацій подана в табл. 2.4.

Таблиця 2.4 – Когнітивний критерій психолого-педагогічної компетентності майбутнього магістра військового управління

Типове завдання	Здатності, що забезпечують виконання завдання	Проблемні ситуації
Когнітивний критерій		
Своєчасно вживати заходів для виконання завдань соціально-психологічного забезпечення, бойової підготовки, професійної діяльності, гуманітарної підготовки особового складу, організації виховної та культурно-світницької роботи	Наведення прикладу з особистого досвіду педагогічної практики. Схвалення дій підлеглих. Створення проблемної ситуації. Використання практичних прикладів відповідно до спеціальності. Стимулювання до активної професійної діяльності. Підвищення особистого культурного та духовно-освітнього рівня, якісно працювати з літературними джерелами, відео- та аудіо-матеріалами. Збереження за допомогою особистого здорового способу життя набутих практичних навичок та працездатності при тривалих фізичних та нервових напруженнях в мирний та воєнний час. Уміння навчатись: - відбирати та знаходити потрібні знання, способи для розв'язання завдання; - виконувати в певній послідовності сенсорні, розумові, та практичні дії, прийоми, операції; - спроможність усвідомлено ставитися до своєї діяльності і прагнути до її вдосконалення.	Розрядка обстановки зняття стану напруги і дискомфорту підлеглих. Необхідність навчити технічно грамотно формулювати хід рішення завдань (проблем), професійно і логічно обгрунтовано шукати найбільш точний варіант рішення. Заохочення правильності розумової діяльності підлеглих. Вирішення завдань і проблем в умовах змодельованої ігрової діяльності. Необхідність навчання баченню проблеми і усвідомленню шляхів її реалізації. Професійна орієнтація військових фахівців, постановка завдань і проблем для майбутньої діяльності. Необхідність подолання підвищеної інертності психіки людини і розвиток навичок прийняття рішення без емоційної напруги. Необхідно швидко знайти помилку в судженні та виправити її.

Особистісний критерій психолого-педагогічної компетентності майбутнього магістра військового управління як виконання професійних завдань згідно з посадовими обов'язками командира полку (бригади) на основі проблемних ситуацій подана в табл. 2.5.

Таблиця 2.5 – Особистісний критерій психолого-педагогічної компетентності майбутнього магістра військового управління

Типове завдання	Здатності, що забезпечують виконання завдання	Проблемні ситуації
Особистісний критерій		
Знати ділові якості та морально-психологічний стан кожного офіцера, прапорщика і старшини, постійно проводити з офіцерами роботу щодо їх військового виховання та вдосконалення професійної підготовки.	Розвиток інтелектуального психологічного мислення і духовності. Виховання культури почуттів. Навчання логічному мисленню. Розвиток емоційно-вольових аспектів творчості. Використовуючи результати педагогічних спостережень, уміти скласти соціально-психологічну характеристику на підлеглих з урахуванням основних компонентів психологічної структури особистості.	Необхідність різностороннього розвитку особистості офіцера. На підставі карти соціально-психологічних якостей особистості вміти накопичувати та аналізувати соціально-психологічну інформацію щодо кожного підлеглого з метою оптимізації його службової діяльності. Формування творчої і інтелектуальної особистості офіцера. Необхідність формування професійно-підготовленої особистості офіцера. Розвиток уміння спостерігати, визначати стан іншої людини по зовнішніх ознаках, на основі нього будувати свою поведінку.
Знати справжній стан військової дисципліни в полку, вживати заходів для запобігання злочинам та іншим порушенням	Застосування спеціальних соціологічних методів, визначення психологічної структури малих соціальних груп: наявність позитивно та негативно спрямованих мікрогруп, їх лідерів, соціальні взаємозв'язки між військовослужбовцями. Забезпечувати підтримання статутного внутрішнього порядку та військової дисципліни в підрозділі. Творчо і диференційовано застосовувати форми та методи виховної роботи з усіма категоріями особового складу. Чітка інформованість підлеглих про функції стягнень і заохочень.	Створення бази знань про підсистеми теорії і психічних процесах, які проходять у взаємодії «командир – підлеглий». Навчання цілеспрямованому вирішенню завдань і проблем. Аналізувати стан військової дисципліни у підрозділі та вживати відповідних заходів щодо її зміцнення. Вірно впроваджувати положення загальновійськових статутів при виконанні обов'язків за посадовим призначенням

Розглянуті критерії тісно взаємопов'язані між собою та складають, у цілому, психолого-педагогічну компетентність майбутнього магістра військового управління.

Для діагностування рівнів розвиненості психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти визначено та обґрунтовано критерії, як визначення типових завдань згідно з посадовими обов'язками, здатності, що забезпечують його виконання та проблемні ситуації, направлена на здійснення мети його

професійної діяльності – організації навчально-виховного процесу у військовій частині.

Отже, визначені критерії оцінювання рівнів розвиненості психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти ми визначили експертним методом за відповідними показниками: сформованість потреб до психолого-педагогічної діяльності, ініціативність, готовність до дій, принциповість, чесність (мотиваційно-ціннісний критерій); здатність до накопичення, поновлення і творчого застосування психолого-педагогічного досвіду, до лідерства, до формулювання власної думки (усно, письмово), до переговорів, до самооцінки (інтегративний критерій); співробітництва, відповідальності, оперативності мислення, працездатності та витривалості, авторитетності, самостійності (особистісний критерій); психолого-педагогічних знань, психолого-педагогічних навичок та вмінь, стилю (когнітивний критерій).

Кількісну характеристику рівня розвиненості психоло-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти на основі експертної оцінки визначено за кожним критерієм. Стосовно кожного рівня розвиненості психоло-педагогічної компетентності визначено діапазон його оцінки (в балах): високий рівень – від 4,5 до 5,0, середній – від 3,6 до 4,4, низький – від 3,5 до 2,7.

Вибір критеріїв і показників, які найбільш повно характеризують психолого-педагогічну компетентність майбутніх магістрів військового управління, дав можливість визначити рівні її розвиненості: високий, середній, низький.

Високий рівень передбачає активно-діяльнісний підхід до аналізу та вирішення психолого-педагогічних ситуацій; професійно мотивоване ставлення до психолого-педагогічних дисциплін, сприйняття їх як професійно-значущих; подальше системне вміння аналізувати психолого-педагогічну діяльність, використанні раніше засвоєних знань і умінь в проблемних ситуаціях; вміння доповнювати існуючі психолого-педагогічні проекти; знання й уміння застосування методів проблемного та особистісно-орієнтованого навчання на пошуковому рівні. Цей рівень характеризується проявом пошукової активності, яка спрямована на зміну ситуацій, відкритістю емоційно-соціального сприйняття дійсності, що дає змогу засвоювати новий досвід, перебудовувати свої дії на основі реального оцінювання проблеми та створення високого морально-психологічного стану підлеглих. У вирішенні завдань професійного характеру психолого-педагогічна компетентність є стійкою та ефективною в професійній діяльності. Розвинена особистість майбутнього магістра військового управління в системі післядипломної освіти забезпечує виконання завдань психолого-педагогічного характеру в повному обсязі з високим рівнем якості.

Середній рівень передбачає позитивне ставлення до аналізу та вирішення психолого-педагогічних ситуацій та до організації психолого-педагогічної діяльності, проте бачення проблеми та пошук шляхів їх вирішення є стереотипними; професійно мотивоване ставлення до психолого-педагогічних

дисциплін, сприйняття їх проходить з елементами пасивності; в процесі психолого-педагогічної діяльності використовуються знання, які були отримані під час теоретичної підготовки, вміння вирішувати типові психолого-педагогічні завдання, користуватися настановами для виконання психолого-педагогічної діяльності; знання й уміння застосовувати окремі методи проблемного та особистісно-орієнтованого навчання. Цей рівень характеризується ситуативно-пошуковою активністю суб'єкта, домінуванням традиційних підходів до вирішення проблемних ситуацій; елементами пошуку нових способів розв'язування стандартних ситуацій та створення задовільного морально-психологічного стану підлеглих. Психолого-педагогічна компетентність майбутнього магістра військового управління в системі післядипломної освіти розвинута задовільно, забезпечує виконання психолого-педагогічних завдань за алгоритмами, запропонованими науково-педагогічними працівниками.

Низький рівень передбачає пасивне ставлення з епізодичною зацікавленістю до аналізу та вирішення психолого-педагогічних ситуацій та до організації психолого-педагогічної діяльності; простежується часткове вмотивоване професійне ставлення до предметів психолого-педагогічної спрямованості; вміння вирішувати типові психолого-педагогічні завдання з підказкою згідно з інструкцією на основі теоретичних знань; педагогічні ситуації аналізуються відокремлено; низький рівень знань й умінь застосовувати окремі методи проблемного та особистісно-орієнтованого навчання. Цей рівень характеризується ситуативною можливістю зіставити умови ситуації та способи її розв'язування завдяки рефлексивності та відчуженню від пошуку способів розв'язання проблемних ситуацій. Психолого-педагогічна компетентність майбутнього магістра військового управління в системі післядипломної освіти розвинена слабо; при виконанні психолого-педагогічних завдань допускаються помилки.

Таким чином, рівень психолого-педагогічної компетентності слухачів як майбутніх магістрів військового управління зумовлюється здатністю проводити навчальні заняття, вивчати особовий склад з метою визначення його морально-психологічного стану, самостійно організовувати свої дії, поведінку, діяльність у цілому на основі ефективної взаємодії та усвідомлення емоційно-соціальної значущості особистісних способів розв'язування професійних ситуацій, розглядається, як сукупність мотиваційно-ціннісного, когнітивного, інтегративного та особистісного критеріїв.

Висновки до розділу

На основі професіографічного аналізу майбутніх магістрів військового управління ми визначили поняття розвитку психолого-педагогічної компетентності як комплексної характеристика суб'єкта професійної діяльності, що ґрунтується на поєднанні суб'єктних можливостей майбутнього магістра військового управління, які відображені у змістовій структурі психолого-педагогічної компетентності з урахуванням об'єктивних вимог до його

професійної діяльності, що відбиваються у функціонально-компонентному виявленні інтегративної здатності майбутнього магістра військового управління до розв'язування психолого-педагогічних завдань шляхом вирішення проблемних ситуацій по керуванню військово-педагогічними процесами у військових колективах.

Шляхом цілеспрямованої психолого-педагогічної підготовки слухачів до професійної діяльності є методика розвитку психолого-педагогічної компетентності, яка являє собою теоретично-обґрунтовану навчально-виховну систему, метою якої є досягнення рівня розвиненості навчально-виховних умінь і навичок. Психолого-педагогічну компетентність розглядаємо як структуровану систему психолого-педагогічних знань і вмінь, здатностей вирішувати проблемні ситуації, особистісних новоутворень майбутнього магістра військового управління, необхідних йому для організації і проведення навчально-виховної роботи в майбутній службовій діяльності.

Головною умовою ефективного функціонування особистісно-орієнтованої методики розвитку психолого-педагогічної компетентності є організація суб'єкт-суб'єктної взаємодії учасників навчально-виховного процесу на основі вирішення проблемних ситуацій, урахування особистісного досвіду слухачів, їх потенційних можливостей.

Ефективність психолого-педагогічної компетентності підвищується за умови цілеспрямованого розвитку у майбутніх магістрів військового управління психолого-педагогічного потенціалу на основі особистісно-орієнтованої методики організації навчально-виховного процесу з підлеглими.

Для діагностування рівнів розвиненості психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти визначено та обґрунтовано критерії, як визначення типових завдань згідно з посадовими обов'язками, здатності, що забезпечують його виконання та проблемні ситуації, направлена на здійснення мети його професійної діяльності – організації навчально-виховного процесу у військовій частині.

Мотиваційно-ціннісний – для визначення рівня морального контролю (наявність моральних принципів), переваги (інтереси, схильності), урахування зовнішньої ситуації, особистісних можливостей (морально-психологічних якостей), наслідків своїх дій і вчинків, позитивної мотивації навчальної та майбутньої професійної діяльності.

Інтегративний – для виявлення рівня здатностей синтезувати знання, продуктивний досвід та інноваційні дії, встановлювати міжособистісні зв'язки, вибирати оптимальний стиль та опановувати засоби вербального і невербального спілкування.

Особистісний – для визначення рівня індивідуально-психологічних і моральних якостей майбутніх магістрів військового управління в системі емоційно-соціальних відносин.

Когнітивний – для визначення рівня науково-теоретичних знань про психолого-педагогічну діяльність. Рівень розвиненості цього критерію визначається повнотою, глибиною, системністю, гнучкістю, стійкістю

психолого-педагогічних знань, навичок і вмінь.

Розглянуті критерії тісно взаємопов'язані та дають можливість у цілому, скласти цілісну оцінку психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління.

Основні результати розділу подано у таких публікаціях автора: [119; 121; 126].

РОЗДІЛ 3 ОРГАНІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ ТА ЙОГО РЕЗУЛЬТАТИ

Дослідно-експериментальна перевірка ефективності методики розвитку психолого-педагогічної компетентності у слухачів є одним з основних етапів нашого дослідження, мета якого полягає в доведенні припущення щодо підвищення ефективності проведення навчальних занять з бойової та гуманітарної підготовки на основі вдосконалення психолого-педагогічних навичок та виконання двоєдиної мети офіцера: по-перше, забезпечення високого морально-психологічного стану особового складу; по-друге, саморозвиток майбутнього магістра військового управління всистемі післядипломної освіти на основі науково обґрунтованої особистісно-орієнтованої методики.

Педагогічний експеримент у даній роботі є логічним продовженням теоретичних досліджень і головним засобом перевірки їх достовірності, оцінки ефективності й практичної значущості методики яка запропонована.

3.1 Методика експериментального дослідження

З метою перевірки ефективності особистісно-орієнтованої методики розвитку психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління нами було проведено констатувальний та формувальний експерименти на базі Національного університету оборони України протягом 2009–2012 рр.

До комплексного дослідження було залучено 38 слухачів командно-штабного інституту застосування військ (сил) за спеціальністю 8.140101 «Бойове застосування та управління діями підрозділів (частин, з'єднань) Сухопутних військ», спеціалізацією «Бойове застосування та управління діями військових частин механізованих та танкових військ» 2010–2012 рр.

Дослідження проводилось в три етапи, протягом 2008-2012 рр.

На першому етапі (2008–2009 рр.) проводилося: вивчення та аналіз вітчизняних і зарубіжних джерел з проблеми дослідження; аналіз військового досвіду з проблем психолого-педагогічної діяльності; визначення об'єкта, предмета, мети і завдань дослідження. Розроблення загального змісту і методики розвитку психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти.

На другому етапі (2009–2010 рр.) здійснено: визначення сукупності критеріїв психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти та показників їх розвиненості; проведений констатувальний експеримент; обґрунтовано особистісно-орієнтовану методику розвитку психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління в системі

післядипломної освіти та визначені педагогічні умови її реалізації у навчально-виховному процесі вищого військового навчального закладу.

На основі результатів констатувального експерименту внесено корективи, розроблено пропозиції щодо вдосконалення організації навчально-виховного процесу, визначено пріоритетні напрями розвитку психолого-педагогічної компетентності слухачів, спецкурсу та практикуму «Психолого-педагогічна компетентність військового керівника» для набуття слухачами досвіду вирішення психолого-педагогічних завдань і розв'язання психолого-педагогічних проблемних ситуацій.

На третьому етапі (2010–2012 рр.) був проведений формувальний експеримент: розроблено та впроваджено в навчально-виховний процес особистісно-орієнтовану методику розвитку психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти, яка ґрунтувалася на теоретичних положеннях, результатах попередніх етапів дослідження. Його метою стала перевірка результативності розвитку психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти засобами визначеної методики.

На основі вивчення теоретичних положень розвитку психолого-педагогічної компетентності, аналізу організації навчально-виховного процесу в Національному університеті оборони України нами була розроблена програма і методика проведення дослідно-експериментальної роботи. Основу дослідно-експериментальної роботи склав педагогічний експеримент, який здійснювався в декілька етапів (попередній, підготовчий, констатувальний і формувальний).

На попередньому етапі зроблено теоретичний аналіз наукових праць з питань психолого-педагогічної компетентності та процесу її розвитку, визначено невирішені проблеми, вивчено зарубіжний досвід психолого-педагогічної діяльності військових керівників. На підготовчому етапі визначено умови його проведення.

Головною метою констатувального експерименту було виявлення вихідного рівня розвиненості психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти. Для цього нами застосовувалися методи спостереження, анкетування, тестування, бесіди, експертної оцінки та математичної статистики.

Крім того, вивчалися службові картки слухачів, рейтинги-протоколи атестаційних комісій, засідань воєнно-наукового товариства слухачів, журнали проведення навчальних занять, індивідуально-виховної роботи, стан військової дисципліни тощо.

Таким чином, спостереження за слухачами Національного університету оборони України, результати опитування, анкетування показали варіативність розвиненості у слухачів окремих компонентів психолого-педагогічної компетентності.

Методом експертної оцінки поєднано опосередковане спостереження та опитування з оцінкою рівня розвиненості психолого-педагогічної компетентності слухачів досвідченими командирами та науково-педагогічними

працівниками.

Необхідну та достатню кількість експертів визначено за формулою

де N – необхідна та достатня кількість експертів;
 d – величина, яка дорівнює різниці максимального значення шкали, за якою оцінюють показник, та її мінімального значення;
 ΔQ – значення абсолютної похибки індивідуальної експертної оцінки;

– встановлена довірна вірогідність;

ϕ – коефіцієнт, що залежить від довірчої вірогідності [136].

У нашому дослідженні встановлено максимальне значення шкали 5 балів, мінімальне значення 2 бали, тому $d = 4$. Абсолютну похибку експертної оцінки ми визначили в 1 бал, оскільки це є мінімальною градацією шкали оцінки. Довірча вірогідність для нашого дослідження складає 0,95, якій відповідає коефіцієнт ϕ

Таким чином, необхідна та достатня кількість експертів склала:

Отже, як експерти були залучені 9 офіцерів ланки бригада–корпус та науково-педагогічні працівники, які безпосередньо займаються організацією навчально-виховного процесу у вищому військовому навчальному закладі.

Узагальнені дані про експертів подано в табл. 3.1

Основні показники офіцерів як експертів, які взяли участь у дослідженні:

всі експерти мають вищу освіту;

100 % експертів зайняті організацією і проведенням навчально-виховного процесу;

100 % експертів за характером службових обов'язків безпосередньо або опосередковано займаються різноманітними проблемами навчання та виховання слухачів;

100 % експертів старше 30 років, що свідчить про їх достатній життєвий досвід.

Таблиця 3.1 – Характеристика офіцерів-експертів

За посадою			За віком		
Найменування посад	Кількість	%	Вік	Кількість	%
Заступники командувача корпусу	2	22	до 45 років	5	55
Командир бригади	3	33			
Науково-педагогічні працівники	4	45	30–45 років	4	45
Разом	9	100	30–45 років	9	100

Результати дослідження аналізувались і узагальнювались на всіх етапах та обговорювались на наукових конференціях, засіданнях вчених рад і кафедр, у виступах на міжнародних і всеукраїнських конференціях.

Основною метою педагогічної експертизи було отримання індивідуальної думки експертів про рівень продуктивності діяльності слухачів при виконанні психолого-педагогічних завдань з урахуванням впливу рівня розвиненості у них психолого-педагогічної компетентності та здатностей до їх вирішення.

На початку констатувального експерименту нами визначено його умови: обґрунтовано систему вибірки одиниць спостереження, тривалість експерименту, критерії, показники й ознаки психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління.

Визначення тривалості експерименту ґрунтувалося на аналізі досвіду проведення аналогічних експериментів іншими дослідниками та необхідності оптимального досягнення поставленої мети й вирішення його завдань. Термін проведення педагогічного експерименту визначено терміном навчання слухачів командно-штабного інституту застосування військ (сил) за спеціальністю 8.140101 «Бойове застосування та управління діями підрозділів (частин, з'єднань) Сухопутних військ», спеціалізацією «Бойове застосування та управління діями військових частин механізованих та танкових військ» – 2010–2012 рр.

Як зазначає В. Оконь [80], під експериментальним процесом розуміється процедура, яка дозволяє маніпулювати незалежною змінною, вимірювати зміни залежної змінної, які нею зумовлені. Для вимірювання потрібно виділити з явищ, процесів, якостей ознаки (індикатори), які можна безпосередньо спостерігати, визначити шкалу.

Кількісну характеристику рівнів розвиненості психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління визначено на основі її оцінки за кожним критерієм, з урахуванням його вагового коефіцієнта, а навчальної групи – за формулою 3.1:

$$3$$

де $ПК_{\text{групи}}$ – рівень розвиненості психолого-педагогічної компетентності навчальної групи;

$ПК_i$ – рівень розвиненості психолого-педагогічної компетентності i -го слухача;

n – кількість слухачів у навчальній групі.

Кількісну характеристику рівнів розвиненості педагогічної компетентності за кожним критерієм визначено за формулою 3.2:

$$3$$

де $ПКК_i$ – рівень психолого-педагогічної компетентності слухача за визначеним критерієм;

ΣO_i – сума оцінок показників i -го критерію.

Отже, загальну кількісну характеристику психолого-педагогічної компетентності слухача визначено за формулою 3.3.

$$3$$

де $ПК$ – рівень психолого-педагогічної компетентності слухача;

$ПКК_1, ПКК_2, ПКК_3, ПКК_4$ – рівні психолого-педагогічної компетентності слухачів за відповідними критеріями;

c, p, m, e – відповідні вагові коефіцієнти критеріїв K_1, K_2, K_3, K_4 .

Керуючись методикою С. С'єдіна [113], обчислено вагові коефіцієнти критеріїв за результатами їх ранжування експертами з наступною математичною обробкою. Результати ранжування подано в табл. 3.2.

Таблиця 3.2 – Результати ранжування критеріїв психолого-педагогічної компетентності слухачів

№ з/п	Критерії	Сума рангів	Ранг критерію
1	Мотиваційно-ціннісний	30	4
2	Інтегративний	11	1

3	Особистісний	15	2
4	Когнітивний	27	3

Позначимо питому вагу критерію, який має найнижчий ранг, як P , та складемо рівняння:

де $Q_j P$ – сума рангів критерію, питома вага якого прийнята за P ;
 Q_j – сума рангів j -го критерію;
 j – порядковий номер критерію.

Рівняння матиме вигляд:

Звідси
Визначимо питому вагу інших критеріїв:

Отже, формула матиме вигляд:

Диференціація розвитку психолого-педагогічної компетентності на різних освітньо-кваліфікаційних рівнях здійснюється як через послідовне поглиблення фундаментальних знань і психолого-педагогічної підготовки, так і через розширення функціонального призначення майбутніх магістрів військового управління. Зміст розвитку психолого-педагогічної компетентності визначається з урахуванням функціонального призначення. Відповідно до підготовки спеціаліста необхідно визначити рівень самооцінки психолого-педагогічної компетентності згідно з табл. 3.3

Таблиця 3.3 – Орієнтовна відповідність балів самооцінки психолого-педагогічної компетентності слухача ВВНЗ

5,0–4,5	4,4–3,6	3,5–2,7
Психолого-педагогічна компетентність		
Розвинута, забезпечує високий рівень психолого-педагогічної компетентності у вирішенні завдань професійного характеру тобто вона є стійкою та ефективною в професійній діяльності.	Розвинута, забезпечує виконання службових завдань на достатньому рівні за умови надання допомоги, тобто розвинена помірно, але загалом є не дуже ефективною.	Розвинута слабо, при реалізації умінь і навичок у практичній діяльності необхідний постійний контроль, тобто розвинена слабо, є ще недосконалою, невиразною.
Рівні розвиненості психолого-педагогічної компетентності		
Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень

Констатувальний етап педагогічного експерименту проведено з метою визначення початкового рівня розвиненості критеріїв психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління (п. 1.3), їх розуміння сутності психолого-педагогічної компетентності, самооцінки розвитку психолого-педагогічних здатностей, констатації рівня розвиненості у слухачів здатності вирішувати психолого-педагогічні ситуації.

У ході констатувального експерименту внесено корективи, розроблено пропозиції щодо вдосконалення організації навчально-виховного процесу Національного університету оборони України, визначено пріоритетні напрями розвитку психолого-педагогічної компетентності слухачів у процесі викладання факультативного спецкурсу «Психолого-педагогічна компетентність військового керівника» та проведення заходів у позааудиторний час, під час військового стажування, тактико-спеціальних навчань, державної атестації.

Наступний етап педагогічного експерименту – формувальний – ґрунтувався на теоретичних положеннях, визначених у дисертаційному дослідженні. Метою формувального експерименту стала перевірка результативності розвитку психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління засобами особистісно-орієнтованої методики.

Гіпотеза формувального експерименту передбачала, що підвищення рівня психолого-педагогічної компетентності слухачів можливе на основі реалізації особистісно-орієнтованої методики розвитку психолого-педагогічної компетентності. Відповідно до цього головним завданням формувального експерименту стало впровадження особистісно-орієнтованої методики.

В процесі формувального експерименту, при виборі експериментальної (ЕГ) і контрольних груп (КГ) ми виходили з того, що експериментальний план для двох рандомізованих груп має такий вигляд:

Експериментальна група	R x O1
Контрольна група	R x O2

де R – рандомізація;

x – вплив;

O1, O2 – діагностика відповідно першої і другої групи.

Рівність експериментальної і контрольних груп є необхідною умовою застосування цього плану.

Відповідно до мети і завдань експериментального дослідження нами розроблена методика його проведення, визначені критерії оцінки одержаних результатів й обґрунтування достовірності вибраних показників.

Експериментальна перевірка та апробація методики розвитку психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління, умов оптимального її застосування у їх психолого-педагогічній підготовці проводилась у процесі формувального експерименту, що став здобутком другого етапу і всієї дисертаційної роботи.

Формувальний експеримент проводився протягом 2010–2012 рр. на базі НУОУ і охоплював одну експериментальну (14 слухачів) і дві контрольних (13 та 11 слухачів) групи. Відібрано 9 експертів із числа науково-педагогічних працівників (членів підкомісії державної атестації випускників вищого військового навчального закладу) та командирів бригад, заступників командувачів корпусу – слухачів, майбутніх фахівців оперативно-стратегічного рівня підготовки.

Формувальний експеримент складався з низки послідовних фаз:

вибір контрольних та експериментальних груп, діагностика вихідного рівня розвиненості психолого-педагогічної компетентності слухачів контрольних та експериментальної груп;
впровадження фактора який контролюється – особистісно-орієнтованої методики в експериментальній групі;

контрольне діагностування слухачів у процесі виконання програми «Прищеплення слухачам командних та методичних навичок», комплексних творчих робіт та захисту стажування.

На попередній фазі проведення експерименту особлива увага приділялася підбору умов його проведення. Розроблена методика дозволила всебічно врахувати всі суб'єктивні й об'єктивні фактори, забезпечила його чистоту, надійність, достовірність і валідність отриманих експериментальних даних. Для забезпечення валідності експериментальних даних умови експерименту підбиралися таким чином, щоб усі фактори залишалися стабільними, за винятком фактора, який перевіряється (методика розвитку психолого-педагогічної компетентності).

З метою уникнення впливу неконтрольованих факторів на перебіг експерименту ретельному вибору підлягало встановлення контрольних і експериментальної груп серед контингенту слухачів. Визначення обсягу вибіркової сукупності у процесі експерименту не проводилось. За генеральну сукупність прийнято щорічний випуск офіцерів командно-штабного інституту застосування військ (сил) за спеціальністю 8.140101 «Бойове

застосування та управління діями підрозділів (частин, з'єднань) Сухопутних військ», спеціалізацією «Бойове застосування та управління діями військових частин механізованих та танкових військ». Ця сукупність слухачів розподілена на три групи чисельністю 14, 13 та 11 осіб. На початку експерименту групам були надані відповідні номери: 1, 2 та 3.

З метою поділу визначених навчальних груп на експериментальну й контрольну, була проаналізована їх успішність. Дані цього аналізу переконливо свідчать, що різниця середніх оцінок за дисциплінами циклу гуманітарної та соціально-економічної підготовки коливається і в середньому за курс навчання складає 0,05. Це не перевищує 5% від загальної середньої успішності і дозволяє, не застосовуючи методів математичної статистики, стверджувати про ідентичність цих груп за даним показником. Експериментальною групою була обрана навчальна група 2201 (загальна кількість 14 слухачів). До контрольних віднесено дві навчальних групи (2202 і 2203), 13 і 11 слухачів.

На другій фазі експерименту в експериментальній групі проводилися заняття за методикою розвитку у майбутніх магістрів військового управління психолого-педагогічної компетентності.

Особливістю проведення практичних занять із слухачами експериментальної групи була організація вирішення таких типів завдань, як відпрацювання окремих видів педагогічної й психологічної діяльності офіцерів, розв'язання проблемних ситуацій майбутньої професійної діяльності, що пов'язані з управлінням персоналом. Метою перших було оволодіння слухачами елементарними вміннями і навичками психолого-педагогічної діяльності. Розв'язання проблемних ситуацій ускладнювали мету навчально-пізнавальної діяльності офіцерів: слухачі навчались переносити набуті психолого-педагогічні знання й уміння в реальні умови військової частини під час стажування, командно-штабних навчань (далі КШН), відпрацювання комплексного творчого завдання, магістерської роботи.

Основними методами проведення занять у експериментальній групі були метод кейс-стаді, відпрацювання слухачами дидактичного проекту заняття (виховного заходу), опрацювання практичних рекомендацій науково-педагогічними працівниками щодо того чи іншого компонента навчально-виховного процесу, презентація проектів, підготовка проектів для стажування тощо.

У процесі застосування експериментальної методики увага приділялась мотиваційному фактору розвитку психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління. Використовувалися два підходи до мотивації з розвитку психолого-педагогічної компетентності: доведення до майбутніх магістрів військового управління еталонів психолого-педагогічної діяльності; включеність слухачів у різні види діяльності, участь в яких стимулює розвиток психолого-педагогічної компетентності (проблемні ситуації, проекти, рольові ігри, КШН тощо).

Отже, проведення дослідно-експериментальної роботи з розвитку психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління ґрунтувалось на дотриманні таких умов:

- організації теоретичного аналізу процесу розвитку психолого-педагогічної компетентності;
- вивчення досвіду розвитку психолого-педагогічної компетентності в арміях провідних країн світу;
- формулювання мети, завдань дослідження, конкретизації гіпотези; розробки критеріїв, за якими оцінювалась психолого-педагогічна компетентність слухачів;
- визначення мінімально необхідної кількості експериментальних об'єктів і тривалості експерименту;
- використання надійних методик дослідження; відбору даних, їх упорядкування, підрахунку статистик, необхідних для прийняття рекомендацій.

3.2 Інтерпретація результатів формувального експерименту

Зміни, які відбуваються в Збройних Силах України, висувають підвищені вимоги до кожного військовослужбовця, змушують його зміцнювати свої норми поведінки, життєві настанови, переглядати досвід. Пріоритетні змін, які необхідні для ефективного удосконалення системи виховання і навчання особового складу Збройних Сил України, є психолого-педагогічна підготовка офіцерських кадрів, оскільки психолого-педагогічна компетентність офіцерського складу дозволяє з високою ефективністю вирішувати поставлені завдання. Розвиток психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти має потребу в науковому аналізі з огляду на дієвість й активний вплив на ефективний процес функціонального виконання обов'язків психолого-педагогічно компетентного керівника.

Дослідницько-експериментальна перевірка ефективності особистісно-орієнтованої методики розвитку психолого-педагогічної компетентності у майбутніх магістрів військового управління є головним етапом нашого дослідження, мета якого – є довести правильність гіпотези яка висувається. Вона полягає в припущенні того, що професійна компетентність майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти Збройних Сил України підвищується за умови цілеспрямованого розвитку психолого-педагогічної компетентності на основі науково обґрунтованої особистісно-орієнтованої методики.

Педагогічний експеримент у даній роботі є логічним продовженням теоретичних досліджень і головним засобом перевірки їх достовірності, оцінки ефективності й практичної значущості запропонованої методики.

Оцінювання ефективності розвитку психолого-педагогічної компетентності, аналіз кількісних і якісних показників її розвиненості здійснювалися шляхом проведення дослідно-експериментальної роботи, основою якої стали два етапи педагогічного експерименту.

На попередній фазі експерименту особлива увага приділялася підбору умов його проведення. Розроблена методика дозволила всебічно врахувати всі суб'єктивні й об'єктивні фактори, забезпечила його чистоту, надійність, достовірність і валідність отриманих експериментальних даних. Для забезпечення валідності експериментальних даних умови експерименту підбиралися таким чином, щоб всі фактори залишалися стабільними, за винятком фактору, який перевіряється (особистісно-орієнтованої методики розвитку психолого-педагогічної компетентності).

Так, однаковим був вплив навчально-матеріальної та науково-методичної бази Національного університету оборони України, слухачі до початку експерименту мали однакове навчальне навантаження, яке залишалось однаковим і в процесі проведення, який ми були змушені проводити факультативно та в системі проведення комплексної програми «Прищеплення слухачам навичок управління військовими колективами, організації виховної роботи, зміцнення військової дисципліни», яка забезпечується в процесі професійної підготовки при реалізації вимог наказу Міністра Оборони України від 19 квітня 1998 року № 11 «Про зміцнення військової дисципліни у Збройних Силах України» [74].

З метою уникнення впливу неконтрольованих факторів на перебіг експерименту ретельному вибору підлягало встановлення контрольних і експериментальною груп серед контингенту слухачів. Визначення обсягу вибіркової сукупності у процесі експерименту не проводилось. За генеральну сукупність прийнято випуск 2012 року офіцерів командно-штабного інституту застосування військ (сил) Національного університету оборони України денної форми навчання за спеціальністю 8.140101 «Бойове застосування та управління діями підрозділів (частин, з'єднань) Сухопутних військ» спеціалізацією «Бойове застосування та управління діями військових частин механізованих та танкових військ». Ця сукупність слухачів розподілена на три навчальні групи чисельністю 14, 13, 11 слухачів. На початку експерименту групам були надані відповідні номери 1, 2, 3. Для поділу їх на експериментальні й контрольні була проаналізована їх успішність. Дані цього аналізу переконливо свідчать, що різниця середніх оцінок за дисциплінами циклу гуманітарної та соціально-економічної підготовки коливається і в середньому за курс навчання складає 0,08; 0,05; 0,04. Це не перевищує 5% від загальної середньої успішності і дозволяє, навіть не застосовуючи методів математичної статистики, стверджувати про ідентичність цих груп за даним показником.

Як експериментальна нами була обрана 1 група, як контрольні 2, 3 групи, які складають навчальні групи 2201, 2202, 2203 слухачів командно-штабного інституту застосування військ (сил) НУОУ.

Отже, рівність експериментальної і контрольної груп є необхідною умовою для проведення експериментального дослідження. Групи на початок експерименту мали однакові (близькі) показники рівня психолого-педагогічної компетентності, успішності, ідентичним був вплив навчально-матеріальної та науково-методичної бази Національного університету оборони України.

На заключному етапі експериментального дослідження ми вирішували завдання аналізу, узагальнення отриманих результатів, їх статистичної оцінки, перевірки для формулювання висновків та опрацювання практичних рекомендацій щодо розвитку психолого-педагогічної компетентності слухачів у навчально-виховному процесі вищого військового навчального закладу.

Експериментальна перевірка та апробація особистісно-орієнтованої методики, яка сприяє розвитку психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління, проводилась протягом 2010–2012 років на базі Національного університету оборони України.

Для проведення експерименту були обрані одна експериментальна (далі – ЕГ) та дві контрольні групи (далі – КГ), всього відповідно 14, 13, 11 осіб

(навчальні групи слухачів командно-штабного інституту застосування військ (сил) Національного університету оборони України денної форми навчання за спеціальністю 8.140101 «Бойове застосування та управління діями підрозділів (частин, з'єднань) Сухопутних військ», спеціалізацією «Бойове застосування та управління діями військових частин механізованих та танкових військ».

На попередній фазі проведення експерименту особлива увага приділялася підбору умов його проведення. Експериментальним фактором був фактор використання аудиторного та позааудиторного навчально-виховного та службового часу в експериментальній групі для набуття слухачами досвіду розв'язання психолого-педагогічних проблемних ситуацій засобами особистісно-орієнтованої методики.

Ефективність розвитку психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти засобами особистісно-орієнтованої методики визначено на основі порівняння результатів констатувального і формувального експериментів.

Розвиток кожного критерію пов'язаний з розвитком його характеристик і властивостей як частини цілісної системи.

У процесі застосування експериментальної методики увага приділялась мотиваційному фактору навчання слухачів. Застосована нами методика сприяла процесу створення та збагачення таких особистісних утворень: інтереси та схильності, моральні принципи, настанови і самооцінки.

Можна виділити такі групи мотиваційно-ціннісного критерію: підготовка та захист проекту індивідуальної методики педагогічної діяльності: моральний контроль (наявність моральних принципів), переваги (інтереси, схильності), урахування зовнішньої ситуації, особистісних можливостей (морально-психологічних якостей), наслідків своїх дій і вчинків.

До складу показників, які оцінювались, ми віднесли: розвиненість потреб до психолого-педагогічної діяльності, ініціативність, готовність до дій, принциповість, чесність.

Інтегративний критерій являє собою сукупність здатностей синтезувати знання, продуктивний досвід та інноваційні дії, встановлювати міжособистісні зв'язки, планувати та організувати спілкування, погоджувати свої дії з діями підлеглих, вибирати оптимальний стиль спілкування в різних ситуаціях, опанувати засоби вербального і невербального спілкування. До складу показників, які оцінювались, ми віднесли здатність до накопичення, поновлення і творчого застосування психолого-педагогічного досвіду, здатність до лідерства, до формулювання власної думки (усно, письмово), до переговорів та до самооцінки.

Особистісний критерій являє собою сукупність індивідуальних характеристик майбутніх магістрів військового управління в системі емоційно-соціальних стосунків.

До складу показників, які оцінювались, ми віднесли: співробітництво, відповідальність, оперативність мислення, працездатність та витривалість, авторитетність, самостійність.

Когнітивний критерій являє собою сукупність науково-теоретичних знань про психолого-педагогічну діяльність взагалі і про роль психолого-педагогічної взаємодії в ній. Рівень розвитку когнітивного критерію визначається повнотою, глибиною, системністю знань, навичок та вмінь. До складу показників, які оцінювались, ми віднесли: психолого-педагогічні знання, психолого-педагогічні вміння та навички, стиль.

Отже, розглянуті критерії тісно взаємопов'язані між собою та складають у цілому, психолого-педагогічну компетентність майбутнього магістра військового управління.

Проаналізуємо результати визначення рівнів розвиненості за кожним критерієм психолого-педагогічної компетентності у слухачів контрольних і експериментальних груп командно-штабного інституту застосування військ (сил) Національного університету оборони України денної форми навчання за спеціальністю 8.140101 «Бойове застосування та управління діями підрозділів (частин, з'єднань) Сухопутних військ», спеціалізацією «Бойове застосування та управління діями військових частин механізованих та танкових військ» після проведення формувального експерименту в 2010–2012 роках:

Динаміку показників мотиваційно-ціннісного критерію в цілісному процесі розвитку психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти подано в табл. 3.4.

Таблиця 3.4 – Розвиненість потреб до психолого-педагогічної діяльності, ініціативності, готовності до дій, принциповості та чесності у слухачів в експериментальній і контрольних групах (у %)

Рівні, у %

Групи		Високий		Середній		Низький	
		На початку експерименту	Наприкінці експерименту	На початку експерименту	Наприкінці експерименту	На початку експерименту	Наприкінці експерименту
Навчальні групи слухачів НУОУ	ЕГ-1 (n = 14)	21,4	64,3	42,9	28,6	35,7	7,1
	КГ-1 (n = 13)	30,8	46,1	30,8	30,8	38,4	23,1
	КГ-2 (n = 11)	27,3	45,4	45,4	36,4	27,3	18,2
Разом	ЕГ	21,4	64,3	42,9	28,6	35,7	7,1
	КГ	29,2	45,9	37,5	33,3	33,3	20,8

Результати підтвердили ефективність розвитку психолого-педагогічної компетентності засобами методики, що виразилося проявленням інтересу до педагогічних знань і вмінь, поповненням уявлення про можливості та значущість застосування педагогічних знань у майбутній військово-професійній діяльності слухачів, які мали низький та середній рівень розвиненості потреб до педагогічної діяльності, ініціативності, готовності до дій, принциповості та чесності. У слухачів з високим рівнем розвиненості ці потреби були систематизовані та закріплені.

Динаміку показників інтегративного критерію в цілісному процесі розвитку психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління засобами особистісно-орієнтованої методики подано в табл. 3.5.

Таблиця 3.5 – Розвиненість здатностей до накопичення, поновлення і творчого застосування психолого-педагогічного досвіду, до лідерства, до формулювання власної думки, до переговорів, до самооцінки у слухачів експериментальної та контрольних груп

Групи		Рівні, у %					
		Високий		Середній		Низький	
		На початку експерименту	Наприкінці експерименту	На початку експерименту	Наприкінці експерименту	На початку експерименту	Наприкінці експерименту
Навчальні групи слухачів НУОУ	ЕГ-1 (n = 14)	14,3	57,1	50	42,9	35,7	-
	КГ-1 (n = 13)	23,1	38,5	46,2	46,2	30,7	15,3
	КГ-2 (n = 11)	18,2	36,4	54,5	45,4	27,3	18,2

Разом	ЕГ	14,3	57,1	50	42,9	35,7	-
	КГ	20,8	37,5	50	45,8	29,2	16,7

Значно вищі показники в експериментальних групах зумовлені впровадженням у навчально-виховний процес Національного університету оборони України особистісно-орієнтованої методики, у рамках якої використовувався аналіз конкретних ситуацій як метод активного проблемно-ситуаційного аналізу, заснований на навчанні шляхом вирішення конкретних завдань, ситуацій (вирішення кейсів).

Як свідчать результати функціонування особистісно-орієнтованої методики, в експериментальній групі зросла кількість слухачів з високим рівнем розвиненості психолого-педагогічної компетентності на 42,8 %.

Порівняльний аналіз динаміки показників особистісного критерію психолого-педагогічної компетентності експериментальних та контрольних груп дозволив виявити ефективність розвитку психолого-педагогічної компетентності серед слухачів експериментальної групи. Результати цього дослідження подано в табл. 3.6.

Таблиця 3.6 – Розвиненість морально-етичних та індивідуально-психологічних особистісних якостей у слухачів експериментальної та контрольних груп

Групи		Рівні, у %					
		Високий		Середній		Низький	
		На початку експерименту	Наприкінці експерименту	На початку експерименту	Наприкінці експерименту	На початку експерименту	Наприкінці експерименту
Навчальні групи слухачів НУОУ	ЕГ-1 (n = 14)	28,6	50	42,8	35,7	28,6	14,3
	КГ-1 (n = 13)	23	38,5	38,5	38,5	38,5	23
	КГ-2 (n = 11)	9,1	36,4	54,5	54,5	36,4	9,1
Разом	ЕГ	28,6	50	42,8	35,7	28,6	14,3
	КГ	16,7	37,5	45,8	45,8	37,5	16,7

Результатом підвищення рівня показників особистісного критерію психолого-педагогічної компетентності слухачів експериментальної групи в порівнянні з контрольними групами є систематизований психолого-педагогічний вплив на майбутнього магістра військового управління в процесі психолого-педагогічної підготовки в межах практикуму по засвоєнню посадових обов'язків командира полку (бригади) в системі аудиторного та позааудиторного навчання прийомами психологічного стимулювання та самостимулювання, методами моделювання ситуацій, типових ситуацій з елементами рольової гри та тренінгової підготовки до поведінки у складних ситуаціях.

Функціонування особистісно-орієнтованої методики в експериментальних групах сприяло зростанню рівня психолого-педагогічної компетентності слухачів. Кількість слухачів ЕГ з високим рівнем збільшилася на 21,4 % , а кількість слухачів з низьким рівнем зменшилась на 14,3 % .

Динаміку показників когнітивного критерію в цілісному процесі розвитку психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти засобами особистісно-орієнтованої методики подано в табл. 3.7.

Таблиця 3.7 – Розвиненість психолого-педагогічних знань, навичок, вмінь та стилю діяльності у слухачів експериментальної та контрольних груп

Рівні, у %

Групи		Високий		Середній		Низький	
		На початку експерименту	Наприкінці експерименту	На початку експерименту	Наприкінці експерименту	На початку експерименту	Наприкінці експерименту
Навчальні групи слухачів НУОУ	ЕГ-1 (n = 14)	21,4	57,1	35,7	35,7	42,9	7,2
	КГ-1 (n = 13)	15,4	30,75	38,5	38,5	46,1	30,75
	КГ-2 (n = 11)	18,2	27,3	63,6	45,4	18,2	27,3
Разом	ЕГ	21,4	57,1	35,7	35,7	42,9	7,2
	КГ	16,7	29,2	50	41,6	33,3	29,2

Динаміка показників когнітивного критерію психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти свідчить, що впровадження особистісно-орієнтовної методики позааудиторного навчання сприяє систематизації, поповненню знань майбутніх магістрів військового управління у галузі військової психології та педагогіки. Як свідчать результати функціонування особистісно-орієнтовної методики, в експериментальній групі зросла кількість слухачів з високим рівнем на 35,7%, а кількість слухачів з низьким рівнем зменшилась на 35,7%.

Необхідно розглядати психолого-педагогічну компетентність як сукупність мотиваційно-ціннісного, інтегративного, особистісного та когнітивного критеріїв, тобто, розвиваючи психолого-педагогічні знання, уміння та навички майбутнього магістра військового управління, розвиваємо морально-етичні та індивідуально-психологічні якості, що визначають його здатність до психолого-педагогічної діяльності.

Порівняльний аналіз результатів, отриманих в експериментальній і контрольних групах, на початку формуального експерименту та його завершенні поданий в табл. 3.8

Таблиця 3.8 – Порівняльний аналіз результатів в експериментальних і контрольних групах на початку та наприкінці формуального експерименту

Групи	Рівні, у %					
	Високий		Середній		Низький	
	На початку експерименту	Наприкінці експерименту	На початку експерименту	Наприкінці експерименту	На початку експерименту	Наприкінці експерименту
ЕГ	21,4	57,1	42,9	35,7	35,7	7,2
КГ	20,8	37,5	45,8	41,7	33,4	20,8

Для проведення експерименту ми ввели контрольований фактор (X) – методики розвитку психолого-педагогічної компетентності у навчально-виховний процес експериментальної групи. Під її дією вивчалася відмінність результативної ознаки «У» (рівень психолого-педагогічної компетентності при розв'язанні психолого-педагогічних завдань). Зі слухачами експериментальної і контрольних груп готувались і проводились заняття за різними методиками: у експериментальній групі – у рамках функціонування методики розвитку психолого-педагогічної компетентності, у контрольних групах на основі традиційного навчання.

Для статистичного доведення того, що на результат навчання впливає контрольований фактор, а саме – методики навчання, застосовувався дисперсійний аналіз, ідея використання якого у педагогічних дослідженнях належить П. М. Воловику [20-23]. Визначення основ примінення дисперсійного аналізу педагогічних

дослідженнях у військовій сфері належить Є. Ю. Литвиновському [57].

Ефективність методики аудиторного та позааудиторного навчання слухачів, їх підготовленість до виконання цього завдання оцінювалась за сумарною кількістю балів, що отримані слухачами за результатами експертної оцінки розвиненості психолого-педагогічної компетентності за всіма показниками. Узагальнені результати експертної оцінки наведено у табл. 3.9

Таблиця 3.9 – Узагальнені дані експертної оцінки розвиненості психолого-педагогічної компетентності слухачів

Слухач	Узагальнені оцінки		
	Експериментальна група	Контрольна група 1	Контрольна група 2
1	89	87	87
2	89	86	86
3	89	86	86
4	89	84	86
5	88	84	78
6	87	79	78
7	87	78	77
8	86	77	76
9	79	73	73
10	79	72	66
11	79	66	65
12	78	65	
13	77	64	
14	66		
Сума за групу	1162	1001	858
Середнє значення	83	77	78

Оцінювання ефективності тієї чи іншої методики можна подати у вигляді такого алгоритму:

1. Обчислення середнього значення суми балів для кожної групи: Обчислення середнього значення суми балів для кожної групи: 83, 77, 77, Ефективність методики оцінювалась за сумарною кількістю балів експертної оцінки рівня розвиненості психолого-педагогічної компетентності. Перевага результатів експериментальної групи очевидна. Рівень значущості цієї різниці необхідно довести.
2. Визначення загального середнього значення для трьох груп за формулою:

де n – обсяг кожної вибірки, z – кількість методик, за якими ведеться навчання.

3. Визначення факторної та залишкової дисперсій визначено в табл. 3.10

Таблиця 3.10 – Допоміжна таблиця дисперсійного аналізу

Фактори		( ) ²			( ) ²
	4	16	89	10	100
			89	10	100
			89	10	100
			89	10	100
			88	9	81
			87	8	64
			87	8	64

1			86	7	49
			79	0	0
			79	0	0
			79	0	0
			78	-1	1
			77	-2	4
			66	-13	169
2	-2	4	87	8	64
			86	7	49
			86	7	49
			84	5	25
			84	5	25
			79	0	0
			78	-1	1
			77	-2	4
			73	-5	25
			72	-6	36
			66	-13	169
			65	-14	196
			64	-15	225
3	-1	1	87	8	64
			86	7	49
			86	7	49
			86	7	49
			78	-1	1
			78	-1	1
			77	-2	4
			76	-3	9
			73	-6	36
			66	-13	169
			65	-14	196
( ) ²					2327

Факторна дисперсія обчислюється за формулою:

$$\delta^2_{\text{фак}} = \sum_{i=1}^k n_i (\bar{x}_i - \bar{x})^2 = 14(83-79)^2 + 13(77-79)^2 = 287$$

де n_i – численість i -ої групи.

Залишкова дисперсія обчислюється як:

$$\delta^2_{\text{зал}} = \sum_{i=1}^k n_i (\bar{x}_i - \bar{x})^2 = 2327 \quad (\text{EMBED Equation.3})$$

Підраховуємо значення емпіричного статистичного критерію:

$$F_{\text{емп}} = \frac{\delta^2_{\text{зал}}}{\delta^2_{\text{фак}}} = \frac{2327}{287} = 8,1$$

Сформулюємо гіпотези:

H_0 – зростання рівнів психолого-педагогічної компетентності слухачів експериментальної групи на основі застосування у навчально-виховному процесі НУОУ особистісно-орієнтованої методики є випадковим;

H_1 – зростання рівнів психолого-педагогічної компетентності слухачів експериментальної групи на основі застосування у навчально-виховному процесі НУОУ особистісно-орієнтованої методики є суттєвим.

$F_{\text{крит}}$ визначаємо за рівнем значущості $\alpha = 0,05$, кількістю ступенів свободи чисельника $t - 1 = 1$ та числом ступенів свободи знаменника $n - 2 = 36$.

За таблицею-критерієм (F – значення $p = 5\%$) знаходимо:

$F_{\text{крит}}(0,05; 1; 36) = 3,8$ [93];

$F_{\text{емп крит}} = 3,8$.

Отже, H_0 відхиляється, приймається H_1 , зростання рівнів психолого-педагогічної компетентності слухачів на основі застосування у навчально-виховному процесі НУОУ особистісно-орієнтованої методики є суттєвим ($p \leq 0,05$).

Таким чином, результати даного дослідження є надійними і відображають вірогідність показників у генеральній сукупності. Отже, результати формувального експерименту підтвердили ефективність розвитку психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти засобами особистісно-орієнтованої методики.

3.3 Практичні рекомендації науково-педагогічним працівникам, командирам навчальних підрозділів щодо впровадження методики розвитку психолого-педагогічної компетентності офіцерів в умовах магістратури

Перед вищими військовими навчальними закладами постає відповідальне завдання – підготовка офіцерів з широким світоглядом, розвинутим творчим мисленням, високою психолого-педагогічною компетентністю.

Досягнення високого рівня розвиненості психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти обумовлено потребою військової практики, переходом цієї підготовки на проблемно-діяльну концепцію шляхом застосування у навчально-виховному процесі ВВНЗ методу аналізу проблемних ситуацій.

Актуальним напрямом у розв'язанні завдання психолого-педагогічної підготовки майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти і розвиток в них психолого-педагогічної компетентності є створення та підтримання у вищих військових навчальних закладах такої морально-психологічної атмосфери, яка б найбільше сприяла розвитку активності, самостійності та відповідальності слухачів за свою підготовку до виконання педагогічних функцій військового керівника, тобто цілеспрямованому забезпеченню суб'єктності слухачів у навчально-виховному процесі.

Важливим є зосередження уваги на індивідуалізації психолого-педагогічної підготовки майбутніх магістрів військового управління, на творчому використанні вирішення індивідуальних творчих педагогічних завдань, та творчих проблемних педагогічних ситуацій під час навчально-виховного процесу у вищих військових навчальних закладах.

Системного характеру має бути робота зі слухачами щодо розвитку психолого-педагогічної компетентності на основі методики особистісно-орієнтованого навчання в позааудиторний час.

Актуальність впровадження прикладних аспектів розвитку психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти полягає в необхідності:

- вирішення завдань методичного забезпечення навчально-виховного процесу;
- реалізації підготовленості фахівців певного освітньо-кваліфікаційного рівня до професійної діяльності на основі наявності в них визначених стандартами компетенцій;
- можливості експертного проектування технологічних методів, організаційних форм суб'єкт-суб'єктної взаємодії, яка забезпечує гарантовані результати психолого-педагогічної компетентності випускника ВВНЗ.

Випускник ВВНЗ має бути підготовленим до самостійного оволодіння новими методиками у військово-професійній галузі, здатним до продуктивної творчої діяльності, прийняття та реалізації нестандартних, нетипових рішень. Водночас офіцер повинен бути гармонійною особистістю, спроможною до саморозвитку, самовдосконалення, реалізації творчого потенціалу у військово-професійній галузі.

Для реалізації зазначеного необхідно:

розробити нормативну документацію щодо організації психолого-педагогічної підготовки майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти на основі визначеної особистісно-орієнтованої методики ;

визначити таксономію цілей підготовки майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти;

організувати інформаційно-методичне забезпечення психолого-педагогічної підготовки майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти;

застосувати психолого-педагогічне забезпечення навчально-виховного процесу з метою вивчення і моніторингу досвіду, можливостей його учасників; організувати підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників.

Практичні рекомендації посадовим особам Збройних Сил України щодо впровадження методики розвитку психолого-педагогічної компетентності слухачів у навчально-виховний процес вищих військових навчальних закладів та оцінки результатів у військових підрозділах ми розділили на дві групи:

1) для посадових осіб ВВНЗ безпосередньо у ВВНЗ по впровадженню методики розвитку психолого-педагогічної компетентності.

2) для командирів (військових педагогів) ланки військового підрозділу та військової частини щодо безпосередньої організації та оцінки результативності навчально-виховного процесу на основі впровадження методики розвитку психолого-педагогічної компетентності.

Для цього розроблені такі рекомендації:

До першої групи рекомендацій необхідно віднести:

якісне підвищення рівня розвиненості психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління шляхом відповідного збільшення кількості навчального часу у ВВНЗ та введення розділу-практикуму «Психолого-педагогічна компетентність військового керівника» у навчальні дисципліни «Психолого-педагогічні аспекти діяльності військового керівника» та «Морально-психологічне забезпечення діяльності військ» у позааудиторний час;

організацію наукових досліджень проблеми розвитку психолого-педагогічної компетентності та організаційне забезпечення діяльності щодо розробки та видання практикуму «Психолого-педагогічна компетентність військового керівника»;

удосконалення планування навчально-виховного процесу у підрозділах ВВНЗ з обов'язковим виділенням прикладного аспекту з розвинення психолого-педагогічної компетентності військовослужбовців на основі проблемних ситуацій;

підготовку до видання методичних рекомендацій для практичної діяльності у ВВНЗ МО України (з урахуванням специфіки підготовки військових фахівців) з розвитку психолого-педагогічної компетентності слухачів ВВНЗ, у яких визначити:

процес розвинення психолого-педагогічної компетентності слухачів у системі післядипломної освіти;

педагогічні умови розвинення психолого-педагогічної компетентності слухачів у системі післядипломної освіти;

систему засобів розвинення психолого-педагогічної компетентності слухачів у системі післядипломної освіти;

включити до плану гуманітарної підготовки семінар-практикум з тематики: «Психолого-педагогічна компетентність військового керівника»;

для ефективного підготовки командирів слухацьких підрозділів та командирів підрозділів у військових частинах ввести в навчально-виховний процес спецкурс «Психолого-педагогічна компетентність військового керівника».

Науково-дослідним лабораторіям ВВНЗ слід проводити діагностику рівня розвиненості психолого-педагогічної компетентності слухачів із подальшим наданням практичних рекомендацій активного управлінського впливу по покращанню психолого-педагогічної компетентності слухачів.

При проведенні етапних і комплексних обстежень необхідно оцінювати рівень і динаміку розвитку психолого-педагогічної компетентності слухачів, а також відпрацювати систему заходів щодо покращання рівня розвиненості психолого-педагогічної компетентності серед слухачів.

Військовим фахівцям груп психолого-педагогічного забезпечення навчально-виховного процесу ВВНЗ рекомендувати ввести тренінгово-практичний курс «Психолого-педагогічна компетентність військового керівника» на етапі адаптації до умов службової і навчальної діяльності слухачів у ВВНЗ.

Безпосередньо для навчально-виховного процесу ВВНЗ ми визначили практичні рекомендації за схемою, при якій методика з розвитку психолого-педагогічної компетентності слухачів планується з визначенням таких трьох етапів:

- 1) підготовчого;
- 2) основного (етапу проведення заходів з розвитку психолого-педагогічної компетентності);
- 3) заключного – аналіз ступеню досягнення мети, позитивних і негативних сторін навчально-виховного процесу.

До основних заходів першого етапу необхідно включити:

чітке визначення цілі розвиненості психолого-педагогічної компетентності військовослужбовців, розподіл її на підцілі;

попереднє планування заходів навчальної виховної роботи в позааудиторний час (під час культурно-виховної, культурно-освітньої роботи, ранкових тренажів, інформувань тощо), що доцільно проводити на основі відповідної робочої програми «Психолого-педагогічна компетентність військового керівника», зокрема з урахуванням навчально-виховних аспектів військово-соціального середовища;

уточнення відповідної робочої програми «Психолого-педагогічна компетентність військового керівника».

Організація цілеспрямованої підготовки слухачів до підвищення рівня розвиненості психолого-педагогічної компетентності включає:

розвиток особистої готовності майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти до процесу навчання та виховання, зокрема:

адекватного розуміння ними ролі у навчанні та вихованні підлеглих, його сутності, мети і завдань;

творчого ставлення науково-педагогічних працівників до процесу розвитку психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти і забезпечення активної участі в ньому;

проведення циклу спеціальних занять з науково-педагогічними працівниками з основ психолого-педагогічної компетентності з метою:

набуття науково-педагогічними працівниками необхідних психолого-педагогічних знань прикладного характеру, сучасних педагогічних технологій і методик навчання та виховання військовослужбовців та розвиток у них навичок і вмінь їх ефективного використання;

поглиблення знань та вдосконалення навичок і вмінь педагогів щодо вмілого та ефективного використання навчально-виховних аспектів військово-соціального середовища, зокрема, занять з бойової та гуманітарної підготовки (в системі прищеплення навичок управління військовими колективами, організації виховної роботи, навчально-бойового чергування, тактико-спеціальних навчань, вартової та внутрішньої служби; робіт з обслуговування озброєння й військової техніки тощо);

навчання військових керівників основам використання методик педагогічного впливу на емоційно-почуттєву, когнітивну, волюву, мотиваційну та інші сфери психіки військовослужбовців.

Для командирів (військових педагогів) ланки військової підрозділу та військової частини щодо безпосередньої організації та оцінки результативності навчально-виховного процесу на основі впровадження методики розвитку психолого-педагогічної компетентності доцільно визначити:

детальний аналіз ступеня ефективності функціонування системи організації навчально-виховного процесу, спрямованого на розвиток психолого-педагогічної компетентності у військовому підрозділі та її окремих компонентів. Цей аналіз доцільно проводити на планових і підсумкових нарадах офіцерського складу, заняттях з військової педагогіки та психології в системі професійної, командирської та гуманітарної підготовки та інших заходах. Особливу увагу слід приділити об'єктивному аналізу:

ступеня досягнення мети розвиненості психолого-педагогічної компетентності;

рівня володіння командирами-вихователями сутності гуманістичної парадигми виховання, суб'єкт-суб'єктного (особистісно-орієнтованого підходу до навчально-виховного процесу);

якості підготовки та проведення у поточний період заходів навчального та виховного характеру з підлеглими, ступеня ефективності використання командирами взводів виховних аспектів соціального середовища тощо.

Надання методичної допомоги офіцерам шляхом проведення з ними додаткових занять, інструктажів, індивідуальних бесід та інших форм роботи.

Встановлення причин негативних аспектів організації навчально-виховного процесу у військових підрозділах, визначення шляхів їх усунення і внесення необхідних коректив у навчально-виховний процес.

Формулювання об'єктивних висновків щодо стану розвиненості психолого-педагогічної компетентності офіцерів-випускників у певному військовому підрозділі та конкретних («адресних») рекомендації щодо його поліпшення в подальшому.

Таким чином, практичні рекомендації посадовим особам щодо впровадження методики розвитку психолого-педагогічної компетентності майбутнього магістра військового управління в системі післядипломної освіти, її оцінка розвиненості психолого-педагогічної компетентності офіцерів-випускників у військових підрозділах у цілому спрямовані на забезпечення науково обґрунтованої організації навчально-виховного процесу, яка передбачає:

чітке визначення мети методики розвитку психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти з урахуванням специфіки повсякденної діяльності військових підрозділів, існуючого рівня вихованості військовослужбовців, його психолого-педагогічної підготовленості, індивідуально-психічних особливостей та інших чинників;

суттєве підвищення рівня теоретичної та методичної підготовки військових керівників шляхом введення в практику роботи з ними практичних занять з розвитку психолого-педагогічної компетентності, проведення відповідних занять у системі професійної, командирської, гуманітарної підготовки безпосередньо у військах, підвищення значення процесу самовдосконалення майбутніх магістрів військового управління та в подальшому у військових підрозділах суб'єктів навчання та виховання;

організація якісної підготовки науково-педагогічних працівників до впровадження методики розвитку психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти та постійний контроль за їх проведенням, своєчасним виявленням недоліків та їх усунення, внесення відповідних коректив у навчально-виховний процес.

Висновки до розділу

З метою перевірки ефективності особистісно-орієнтованої методики розвитку психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти нами було проведено констатувальний та формувальний експерименти на базі Національного університету оборони України протягом 2010–2012 рр..

Умовами ефективного функціонування особистісно-орієнтованих педагогічних методик є забезпечення суб'єкт-суб'єктної взаємодії науково-педагогічного працівника і слухача, застосування особистісно-значущих для слухача професійних проблемних ситуацій, вирішення яких відбувається в умовах спеціально організованої діяльності.

Статистичне доведення гіпотези дослідження переконливо підтверджує, що основою психолого-педагогічної підготовки майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти, підвищення її практичної спрямованості відбувається шляхом особистісно-орієнтованої методики розвитку психолого-педагогічної компетентності.

Аналіз результатів експерименту показав, що кількість слухачів з високим рівнем розвиненості психолого-педагогічної компетентності в експериментальній групі збільшилася з 57,1 % до 21,4 % (на 35,7 %), кількість слухачів з низьким рівнем зменшилася з 35,7 % до 7,2 % (на 28,5 %). У контрольній групі кількість слухачів з високим рівнем розвиненості психолого-педагогічної компетентності збільшилася з 20,8 % до 37,5 % (на 16,7 %), а кількість слухачів з середнім рівнем розвиненості психолого-педагогічної компетентності зменшилася з 45,8 % до 41,7 % (на 4,1 %). Таким чином, в експериментальній групі була отримана позитивна динаміка всіх рівнів психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти.

Основні результати розділу відображені у публікаціях [116, 120, 124].

ВИСНОВКИ

У процесі дослідження одержано низку важливих наукових і практичних результатів, які вирішують наукове завдання щодо розвитку психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти.

На основі здійсненого дослідження зроблено такі узагальнюючі висновки:

1. Результати аналізу психолого-педагогічної літератури з проблеми розвитку психолого-педагогічної компетентності показали, що зміст і методика розвитку психолого-педагогічної компетентності військових фахівців оперативного-тактичного рівня підготовки не мають відповідного теоретичного обґрунтування. Тому виникла потреба в обґрунтуванні та конкретизації її змісту, а також науковому пошуку шляхів, які б забезпечували необхідний рівень її розвитку.

2. Узагальнення теоретичних підходів до дослідження розвитку психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти дало змогу встановити, що їх психолого-педагогічна компетентність – це система психолого-педагогічних знань, умінь і навичок, оволодіння якими дозволить забезпечити виконання головної мети професійної діяльності офіцера оперативного-тактичної ланки управління: по-перше, забезпечення професіоналізму та високого морально-психологічного стану особового складу, по-друге, особистісне професійне зростання упродовж службової діяльності.

3. Методику розвитку психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти запроваджено за етапами: мотиваційно-цільовий (спрямований на розкриття значущості розвитку психолого-педагогічної компетентності); змістовний (спрямований на оволодіння змістом психолого-педагогічних знань як теоретичної основи психолого-педагогічних умінь на основі вирішення психолого-педагогічних завдань); операційно-діяльнісний (умови, послідовність, методи, засоби набуття слухачами психолого-педагогічних знань, вмінь і навичок та управління процесом виховання і навчання військовослужбовців); діагностичний (спрямований на з'ясування ефективності функціонування всієї методики, вивчення результативності дій кожного її компонента, своєчасне внесення оптимальних коректив).

4. Для діагностування рівнів розвиненості психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти визначено та обґрунтовано критерії: мотиваційно-ціннісний, інтегративний, особистісний, когнітивний.

5. Результати педагогічного експерименту засвідчують, що реалізація цієї методики у навчально-виховному процесі ВВНЗ сприяє розвитку психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти. Так, збільшилась кількість слухачів з високим рівнем розвиненості психолого-педагогічної компетентності в експериментальній групі з 57,1 % до 21,4 % (на 35,7%), кількість слухачів з низьким рівнем зменшилась з 35,7 % до 7,2 % (на 28,5 %). У контрольній групі кількість слухачів з високим рівнем розвиненості психолого-педагогічної компетентності збільшилась з 20,8 % до 37,5 % (на 16,7 %), а кількість слухачів середнього рівня зменшилась з 45,8 % до 41,7 % (на 4,1 %). Отримано позитивну динаміку рівнів психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти, що свідчить про ефективність запропонованої нами особистісно-орієнтованої методики.

Запровадження практичних рекомендацій для науково-педагогічних працівників щодо застосування методики розвитку психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти дозволяє підвищити якість педагогічної і професійної підготовки військових фахівців.

Перспективними напрямками подальшого дослідження є такі: формування психолого-педагогічної компетентності майбутніх офіцерів у процесі їх навчання у вищому військовому навчальному закладі; розвиток психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів державного військового управління у процесі їх професійної підготовки у вищому військовому навчальному закладі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдуллина, О. А. Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования : [учеб. пособие] / О. А. Абдуллина – М. : Просвещение, 1990. – 140 с.
2. Адольф, В. А. Профессиональная компетентность современного учителя : [монография] / В. А. Адольф – Красноярск : КГУ, 1998. – 310 с.
3. Амонашвили, Ш. А. Психологические основы педагогического сотрудничества : [кн. для учителя] / Ш. А. Амонашвили – К. : Освита, 1991. – 112 с.
4. Батышев, С. Я. Энциклопедия профессионального образования : в 3 т. / С. Я. Батышев – М. : Знание, 1999. – Т. 2. – 504 с.
5. Барабанщиков, А. В. Основы военной психологии и педагогики : [учеб. пособие для студентов пединститута] / А. В. Барабанщиков., В. П. Давыдов, Н. Ф. Феденко. ; под ред. А. В. Барабанщикова. – М. : Просвещение, 1988. – 271 с.
6. Бачинська, Є. М. Організаційно-методичні засади підготовки вчителів до класного керівництва в системі підвищення кваліфікації : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Бачинська Євгенія Миколаївна. – К., 2004. – 243 с.
7. Бачинська, Є. М. Сучасні підходи до організації методичної роботи з педагогічними кадрами / Є. М. Бачинська // Підручник для директора. – 2003. – № 7 – 8. – С. 3–24.
8. Безрукова, В. С. Словарь нового педагогического мышления / В. С. Безрукова – Екатеринбург : Альтернативная педагогика, 1996. – 198 с.
9. Беспалько, В. П. Слагаемые педагогической технологии : [учеб. пособие] / В. П. Беспалько – М. : Педагогика, 1989. – 192 с.
10. Беспалько, В. П. Системно-методическое обеспечение учебно-воспитательного процесса подготовки специалистов : [монография] / В. П. Беспалько, Ю. Г. Татур. – М. : Высшая школа, 1989. – 141 с.
11. Бех, І. Д. Біля витоків сутності особистості / І. Д. Бех // Шлях освіти. – 1999. – № 2. – С. 10–11.
12. Бех, І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання : [наук. метод. посіб.] / І. Д. Бех. – К. : ІЗНН, 1998. – 204 с.
13. Бех, І. Д. Становлення професіонала в сучасних соціальних умовах / І. Д. Бех // Педагогіка толерантності. – 2001. – № 3–4. – С. 157–162.
14. Богданова, І. М. Модульна технологія у професійній підготовці вчителя : [монографія] / І. М. Богданова ; за ред. І. А. Зязюна. – Одеса : Учбова книга, 1997. – 289 с.
15. Бойко, О. В. Формування готовності до управлінської діяльності у майбутніх магістрів військово-соціального управління : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Бойко Олег Володимирович. – К., 2005. – 476 с.
16. Бреус, С. М. Формування виховних вмінь майбутнього вчителя в процесі професійної підготовки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Теорія і історія педагогіки» / С. М. Бреус. – Харків, 1995. – 22 с.
17. Ваврик, Р. В. Розвиток професійної готовності викладачів загальновійськових дисциплін до педагогічної діяльності у вищих військових навчальних закладах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Р. В. Ваврик. – К., 2005. – 22 с.
18. Великий тлумачний словник сучасної української мови [Текст] / [ред.-упор. В. Бусел]. – Київ ; Ірпінь : Перун, 2002. – 1440 с.
19. Вербицкий, А. А. Гуманизация, компетентность, контекст – поиски оснований интеграции / А. А. Вербицкий, О. Г. Ларионова // Alma Mater (Весник высшей школы). – 2006. – № 5. – С. 19–25.
20. Воловик, П. М. Застосування дисперсійного аналізу в педагогічних дослідженнях / П. М. Воловик // Радянська школа. – 1976. – № 6. – С. 29–37.
21. Воловик, П. М. Проблеми порівняння ефективності різних форм і методів навчання і виховання / П. М. Воловик // Неперервна професійна освіта: теорія і практика : науково-метод. журнал. – 2001. – Вип. 2. – С. 93–102.
22. Воловик, П. М. Теорія ймовірностей і математична статистика в педагогіці : [навч. посіб.] / П. М. Воловик – К. : Рад. школа, 1969. – 222 с.

23. Воловик, П. М. Педагогічна технологія оцінювання ефективності нових методів навчання та виховання за допомогою непараметричних критеріїв / П. М. Воловик // Неперервна професійна освіта: теорія і практика : наук.-метод. журнал. – 2004. – Вип. 2. – С. 8–19.
24. Гончаренко, С. У. Методика як наука : [навч. посіб.] / Семен Устинович Гончаренко. – Хмельницький : ХГКП, 2001. – 30 с.
25. Гончаренко, С. У. Український педагогічний словник / Семен Устимович Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 374 с.
26. Гура, О. І. Психолого-педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу: теоретико-методологічний аспект : [монографія] / Олександр Іванович Гура. – Запоріжжя : ЗІДМУ, 2006. – 332 с.
27. Гура, О. І. Теоретико-методологічні основи формування психолого- педагогічної компетентності викладача вищого навчального закладу в умовах магістратури : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / І. А. Гура. – К., 2008. – 36 с.
28. Дружин, В. Н. Психологическая компетентность в профессиональной деятельности командира полка (батальона): дис ... канд. психол. наук : 19.00.03 / Дружин Владимир Николаевич. – Тверь, 1998. – 170 с.
29. Дубасенюк, О. А. Професійна підготовка вчителя до педагогічної діяльності : [монографія] / Дубасенюк О. А., Семенюк Т. В., Антонова О. Є. – Житомир : Житомир. держ. пед. ун-т, 2003. – 192 с.
30. Дубасенюк, О. А. Основи теорії і практики професійної виховної діяльності / Олександра Антонівна Дубасенюк. – Житомир : Житом. держ. пед. університет ім. І. Франка, 1995. – 187 с.
31. Дьяченко, М. И. Психолого-педагогические основы деятельности командира : [учеб. пособие] / Дьяченко М. И., Осипенков Е. Ф., Мерзляк Л. Е. – М. : Воениздат, 1977. – 295 с.
32. Євсюков, О. Ф. Педагогічні умови формування професійної компетентності майбутніх офіцерів у навчальному процесі вищого військового навчального закладу: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Євсюков Олександр Феліксович. – К., 2006. – 187 с.
33. Зеер, Э. Ф. Модернизация профессионального образования: компетентностный подход : [учеб. пособие] / Э. Ф. Зеер, А. М. Павлова, Э. Э. Сыманюк. – М. : Московський психолого-соціальний інститут, 2005. – 216 с.
34. Зимняя, И. А. Компетентностный подход: Каково его место в системе современных подходов к проблемам образования? (теоретико-методологический аспект) / И. А. Зимняя // Высшее образования сегодня. – 2006. – № 8. – С. 20–26.
35. Зязюн, І. А. Концептуальні засади теорії освіти в Україні / І. А. Зязюн // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2000. – № 1. – С. 10–24.
36. Зязюн, І. А. Краса педагогічної дії : [навч. посіб.] / І. А. Зязюн, Г. М. Сагач. – К. : Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1997. – 302 с.
37. Зязюн, І. А. Філософія педагогічної дії : [монографія] / Іван Андрійович Зязюн. – Черкаси : Вид. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. – 608 с.
38. Карпова, Л. Г. Компетентність педагога / Л. Г. Карпова // Компетенція вчителя в полікультурному просторі / за заг. ред. Г. Є. Гребенюка. – Луганськ ; Харків, 2007. – С. 47–49.
39. Карпова, Л. Г. Формування професійної компетентності вчителя загальноосвітньої школи: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Карпова Лариса Георгіївна. – Харків, 2004. – 295 с.
40. Климов, Е. А. Психология профессионального самоопределения / Е. А. Климов – Ростов-на-Дону : Феникс, 1996. – 512 с.
41. Климов, Е. А. Психология профессиональной деятельности: [учеб. пособие] / Е. А. Климов – 2-е изд. – М. : Знание, 1999. – 220 с.
42. Ковалевский, В. Ф. Военная профессионалогия: проблемы, теория, практика : [учеб. пособие] / В. Ф. Ковалевский – М. : Воениздат, 1983. – 217 с.
43. Коваленко, О. Е. Дидактичні основи професійно-методичної підготовки викладачів спеціальних дисциплін: дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04 / Коваленко Олена Едуардівна. – Харків, 1999. – 407 с.
44. Козаков, В. А. Психолого-педагогічна підготовка фахівців у непедагогічних університетах : [монографія] / В. А. Козаков, Д. І. Дзвінчук. – К. : НІЧЛАВА, 2003. – 140 с.
45. Колодій, І. С. Формування морально-бойових якостей у воїнів Збройних Сил України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / І. С. Колодій. – К., 1998. – 15 с.

46. Корчемный, П. А. Введение в профессию : [учеб.-метод. пособие для войсковых психологов и социологов] / П. А. Корчемный – М. : Совершенство, 1992. – 123 с.
47. Корчемный, П. А. Военная психология и педагогика : [учеб. пособие] / П. А. Корчемный Л. Г Лаптева, В. Г. Михайловский – М. : Совершенство, 1998. – 384 с.
48. Кострач, В. В. Формування професійних умінь майбутніх офіцерів-психологів у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Кострач Віталій Вячеславович. – Хмельницький, 2008. – 173 с.
49. Красильник, Ю. С. Патріотичне виховання військовослужбовців Збройних Сил України засобами української етнопедагогіки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Красильник Юрій Семенович. – К., 2002. – 250 с.
50. Кубіцький, С. О. Система оцінювання готовності майбутніх офіцерів до професійної діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» // С. О. Кубіцький. – К., 2001. – 20 с.
51. Кузьмина, Н. В. Профессионализм личности преподавателя [Текст] / Нина Васильевна Кузьмина. – М. : АПН, 1990. – 149 с.
52. Кузьмина Н. В. Профессионализм педагогической деятельности / Н. В. Кузьмина, А. А. Реан. – СПб. : СПбГУ, 1993. – 63 с.
53. Кузьмина, Н. В. Профессионализм деятельности преподавателя и мастера производственного обучения / Н. В. Кузьмина – М. : Высшая школа, 1989. – 167 с.
54. Курило, В. С. Моделивання системи критеріїв оцінки розвитку освіти в регіоні / В. С. Курило // Педагогіка і психологія. – 1999. – № 2. – С. 35–39.
55. Кыверялг, А. А. Методы исследования в профессиональной педагогике : [учеб. пособие] / А. А. Кыверялг – Таллин : Валгус, 1980. – 336 с.
56. Левченко, С. М. Особистісно орієнтоване виховання майбутніх офіцерів у вищому військовому навчальному закладі: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Левченко Сергій Миколайович. – Полтава, 2003. – 231 с.
57. Литвиновський, Є. Ю. Застосування дисперсійного аналізу для оцінювання ефективності експериментальної технології навчання слухачів Національної академії оборони України / Є. Ю. Литвиновський // Теорія та практика управління соціальними системами : щоквартальний науково-практичний журнал. – 2003. – № 3. – С. 85–93.
58. Литвиновський, Є. Ю. Офіцер структур виховної роботи в Збройних Силах України – менеджер виховного процесу / Є. Ю. Литвиновський // Вісник Київського Національного університету ім. Тараса Шевченка. – Серія: «військово-спеціальні науки». – 2003. – № 5–7. – С. 29–33.
59. Литвиновський, Є. Ю. Формування в офіцерів структури виховної роботи Збройних Сил України вмійть проектування виховного процесу: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Литвиновський Євгеній Юрійович. – К, 2003. – 208 с.
60. Лігоцький, А. О. Теоретичні основи проектування сучасних освітніх систем / Анатолій Олексійович Лігоцький. – К. : Техніка, 1997. – 210 с.
61. Лігоцький, А. О. Система різнорівневої підготовки фахівців в Україні (теоретико-методологічний аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / А. О. Лігоцький. – К., 1997. – 36 с.
62. Лісова, Н. І. Розвиток психолого-педагогічної компетентності молодих учителів у системі післядипломної освіти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Н. І. Лісова. – К., 2005. – 20 с.
63. Лукьянова, М. И. Психолого-педагогическая компетентность учителя / М. И. Лукьянова // Педагогика. – № 10. – 2001. – С. 23–28.
64. Лукьянова, М. И. Психолого-педагогическая компетентность учителя: Диагностика и развитие : [учеб. пособие] / Маргарита Ивановна Лукьянова. – М. : ТЦ Сфера, 2004. – 144 с.
65. Макаренко, А. С. Методика виховної роботи / А. С. Макаренко – К. : Рад. школа, 1990. – 336 с.
66. Макаренко, А. С. Методика організації виховного процесу: Твори: в 7 т. / А. С. Макаренко – К. : Рад. школа, 1954. – Т. 5. – 484 с.
67. Маркова, А. К. Психологический анализ профессиональной компетентности учителя / А. К. Маркова // Советская педагогика. – 1990. – № 8. – С. 82–88.
68. Маркова, А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова – М. : Наука, 1996. – 123 с.

69. Маслов, В. С. Стимулирование военно-педагогической деятельности офицеров полка : автореф. дис. на соискания науч. степени канд. пед. наук. : спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / В. С. Маслов. – М., 1985. – 27 с.
70. Маслов, В. С. Теорія і практика культурологічної підготовки слухачів і курсантів вищих військових закладів освіти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / В. С. Маслов. – К., 1998. – 38 с.
71. Машталір, А. М. Формування творчих якостей майбутніх офіцерів у процесі професійної підготовки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / А. М. Машталір. – К., 2006. – 21 с.
72. Миценко, Д. В. Формування педагогічних умінь майбутніх офіцерів-радіоінженерів у процесі підготовки до професійної діяльності: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Миценко Данііл Володимирович. – Хмельницький, 2007. – 225 с.
73. Міщенко, І. Б. Дидактичні умови формування психолого-педагогічної компетентності майбутніх викладачів економіки в процесі професійної підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Міщенко Ірина Борисівна. – К., 2004. – 208 с.
74. Наказ Міністра Оборони України № 11 від 19 квітня 1998 року «Про зміцнення військової дисципліни у Збройних Силах України» – 28 с.
75. Нечаев, Н. Н. Моделирование и творчество (психолого-педагогические проблемы проектной подготовки в высшей школе) : [учеб. пособие] / Н. Н. Нечаев, Г. И. Хозяинов, И. Ф. Неволин – М. : Знание, 1986. – 92 с.
76. Нещадим, М. І. Військова освіта України: історія, теорія, методологія, практика : [монографія] / Микола Іванович Нещадим. – К. : Київський університет, 2003. – 852 с.
77. Нещадим, М. І. Методологічні засади створення системи військової освіти в Україні / М. І. Нещадим // Наука і оборона. – 1998. – № 2. – С. 33–40.
78. Нещадим, М. І. Сучасні педагогічні технології і формування військового фахівця як творчої особистості / М. І. Нещадим // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. – К., 2000. – С. 16–20.
79. Ничкало, Н. Г. Современные проблемы подготовки педагогических кадров для профессионально-технических учебных заведений / Н. Г. Ничкало, Э. М. Ковальчук, О. И. Щербак – К., 1999. – 35 с.
80. Оконь, В. Введение в общую дидактику : [учеб. пособие] / В. Оконь // пер. с польск. Л. Г. Кашкуревича, Н. Г. Горина– М. : Высш. шк., 1990. – 382 с.
81. Олійник, Л. В. Структура професійної компетентності офіцера Збройних Сил України / Л. В. Олійник // Матеріали II науково-практичного семінару [«Основні напрямки формування професійних якостей фахівців гуманітарної сфери у відповідності до вимог Державної програми розвитку Збройних Сил України на 2006–2011 роки»], (Київ 10 листопада 2007 р.). – Київ : Військовий інститут Київського національного університету, 2007. – С. 19–20.
82. Олійник, Л. В. Формування професійної компетентності особистості майбутнього офіцера: визначення шляхів реалізації / Л. В. Олійник // Гуманітарний вісник Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди. – 2006. – Спецвипуск: Гармонізація розвитку вищої освіти в умовах Болонського процесу. – С. 366–371.
83. Олійник, Л. В. Формування психолого-педагогічної компетентності майбутнього офіцера-зв'язківця: проблема визначення / Л. В. Олійник // Збірник наукових праць, Полтавського державного педагогічного університету ім. В. Г. Короленка. – Серія «Педагогічні науки». – 2006. – Вип. 4 (51). – С. 89–96.
84. Орлов, В. И. Знания, умения и навыки учащихся / В. И. Орлов // Педагогика. – 1997. – № 2. – С. 33–39.
85. Педагогічна майстерність / [І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос, та ін.]. – К. : Вища школа, 1997. – 349 с.
86. Пехота, О. М. Індивідуалізація професійно-педагогічної підготовки вчителя : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / О. М. Пехота. – К., 1997. – 52 с.
87. Платонов, К. К. Психология труда : [монография] / К. К. Платонов – М. : Профиздат, 1979. – 216 с.
88. Пліско, В. І. Теоретичні і методичні засади формування готовності працівників правоохоронних органів до діяльності в умовах екстремальних ситуацій: дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04 / Пліско Валерій

Іванович. – К., 2004. – 324 с.

89. Полторак, С. Т. Педагогічні умови формування у майбутніх офіцерів МВС України умінь командира підрозділу: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Полторак Степан Тимофійович. – Харків, 2003. – 190 с.

90. Программа «Реформирования системы военного образования в Российской Федерации на период до 2010 года». – М. : МОРФ, 2006. – 42 с.

91. Пряжников, Н. С. Психология труда и человеческого достоинства / Н. С. Пряжников, Е. Ю. Пряжникова. – М. : Академия, 2001. – 480 с.

92. Психологія професійної діяльності офіцера : [підруч. для військових вузів] / [В. Г. Кремень, Б. М. Олексієнко, С. Д. Максименко та ін.] – Хмельницький : Вид. академії ПВУ, 1999. – 488 с.

93. Ройлян, В. О. Формування професійних якостей майбутніх фахівців сухопутних військ в умовах реформування вищої військової освіти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / В. О. Ройлян. – Одеса, 2004. – 22 с.

94. Руденко, М. В. Педагогічна оцінка готовності офіцерів органів виховної роботи до управлінської діяльності в процесі навчання у ВВНЗ по : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Руденко Микола Васильович. – К., 2003. – 188 с.

95. Свистун, В. І. Поняттєво-критеріальні проблеми компетентісного підходу до управлінської підготовки фахівців / В. І. Свистун // Військова освіта. – 2005. – Вип. 1 (15). – С. 29–37.

96. Семенов, Ю. М. Естетичне виховання курсантів вищих військових закладів освіти: дис. ... канд. пед. наук : 20.02.02 / Семенов Юрій Миколайович. – К., 1998. – 180 с.

97. Семиченко, В. А. Використання психології в навчально-виховному процесі вищої школи / В. А. Семиченко // Педагогіка і психологія. – 1996. – № 3. – С. 35–36.

98. Семиченко, В. А. Пріоритети професійної підготовки: діяльнісний чи особистісний підхід? / В. А. Семиченко // Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи. – К., 2000. – С. 176–203.

99. Сердюк, Ю. І. Педагогічні умови вдосконалення військово-педагогічної підготовки командирів підрозділів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 20.02.02 «Військова педагогіка і психологія» / Ю. І. Сердюк. – Хмельницький, 1997. – 18 с.

100. Сериков, В. В. Образование и личность. Теория и практика проектирования педагогических систем / В. В. Сериков – М. : Логос, 1999. – 279 с.

101. Сериков, В. В. Личностный подход в образовании, концепция и технология: [монографія] / В. В. Сериков– Волгоград : Перемена, 1994. – 152 с.

102. Сериков, В. В. Личностный подход как системообразующий принцип технологических технологий / В. В. Сериков // Педагогические системы в школе и вузе: технологии и управление : науч. конф., 25–28 мая 1993 г. : тезисы докл. – Волгоград, 1993. – Ч. 1. – С. 18.

103. Сисоєва, С. О. Особистісно орієнтовані педагогічні технології: метод проектів / С. О. Сисоєва // Неперервна професійна освіта: теорія і практика: науково-метод. журнал. – 2002. – Вип. 1 (5). – С. 73–80.

104. Сисоєва, С. О. Основи педагогічної творчості : [підручник] / Сисоєва Світлана Олександрівна. – К. : Міленіум, 2006. – 346 с.

105. Сисоєва, С. О. Технологізація освіти і професійної діяльності в умовах неперервної професійної освіти // Педагогічні технології у неперервній освіті : [монографія] / С. О. Сисоєва, А. М. Алексюк, П. М. Воловик та ін.; [за ред. С. О. Сисоєвої]. – К. : Віпол, 2001. – С. 27–45.

106. Сліпчук, В. Л. Організація позааудиторної роботи у процесі вивчення природничих дисциплін у медичному ліцеї / В. Л. Сліпчук // Компетенція вчителя в полікультурному просторі / за заг. ред. Г. Є. Гребенюка. – Луганськ; Харків, 2007. – С. 148.

107. Смирнова, Е. Э. Пути формирования модели специалиста с высшим образованием / Е. Э. Смирнова– Л. : ЛГУ, 1977. – 136 с.

108. Смирнова, Е. Э. Формирование модели деятельности специалиста с высшим образованием / Е. Э. Смирнова– Томск : Изд-во Томск. ун-та, 1984. – 198 с.

109. Староконь, Є. Г. Психологічні аспекти виховної діяльності та спілкування офіцера / Є. Г. Староконь – Житомир : ЖВІРЕ, 1999. – 304 с.

110. Стрельніков, В. Ю. Розвиток професійної компетентності вчителів у закладах післядипломної освіти: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Стрельніков Віктор Юрійович. – К., 1990. – 223 с.

111. Сухомлинський, В. О. Сто порад учителів : [вибір. твори : в 5 т.] / В. О. Сухомлинський– К. : Рад. школа, 1976. – Т. 2. – С. 417–654.

112. Сучасний глумачний словник української мови / [уклад. Л. П. Олексієнко, О. Л. Шумейло]. – К. : Кобза, 2002. – 544 с.
113. Съедин, С. И. Применение некоторых количественных методов в конкретных психолого-педагогических исследованиях / С. И. Съедин – М. : ВПА, 1974. – 241 с.
114. Телелим, В. М. Основи читання лекції проблемно-орієнтовним методом / В. М. Телелим // Труды академії. – 2006. – № 64. – С. 267–282.
115. Телелим, В. М. Питання трансформації оборонних структур України й удосконалення системи військової освіти / В. М. Телелим, В. Г. Радецький // Наука і оборона. – 2009. – № 1. – С. 15–19.
116. Толок, І. В. Динаміка експериментального дослідження формування психолого-педагогічної компетентності військових фахівців оперативного-тактичного рівня підготовки / І. В. Толок // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. – 2012. – Вип. 63. – С. 137–142.
117. Толок, І. В. Досвід формування психолого-педагогічної компетентності військових фахівців в арміях провідних країн світу / І. В. Толок // Матеріали міжнародної конференції [«Міжнародна співпраця в освіті в умовах глобалізації»], (Ялта, 2012 р.). – Ялта, 2012. – С. 46–54.
118. Толок, І. В. Компетентність військового оперативного-тактичного рівня підготовки як результат професійної освіти: проблема визначення / І. В. Толок // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції [«Методи вдосконалення фундаментальної освіти в школах і вузах»], (Севастополь, 2012). – Севастополь, 2012. – С. 12–15.
119. Толок, І. В. Критерії та рівні сформованості психолого-педагогічної компетентності військових фахівців оперативного-тактичного рівня підготовки у процесі навчання в ВВНЗ / І. В. Толок // Проблеми освіти : Наук. зб. Інституту інноваційних технологій і змісту освіти МОНМС України. – К., 2012. – Вип. 73. – С. 99–103.
120. Толок, І. В. Методика проведення експериментального дослідження розвитку психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти / І. В. Толок // Вісник Національного університету оборони України. – 2012. – Вип. 6 (31). – С. 175–178.
121. Толок, І. В. Методика розвитку психолого-педагогічної компетентності у майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти / І. В. Толок // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. – 2012. – Вип. 64. – С. 87–95.
122. Толок, І. В. Політика у системі військової освіти з питань підготовки слухачів (курсантів) / І. В. Толок // Materiały VII Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji [«Europejska nauka XXI wieku – 2011»]. – Vol. 13. Pedagogiczne nauki.: Przemysl. Nauka i studia – S. 81–82.
123. Толок, І. В. Психолого-педагогічна компетентність як основа професіоналізму військових фахівців оперативного-тактичного рівня підготовки / І. В. Толок, В. В. Стасюк, // Вісник Національного університету оборони України. – 2012. – Вип. 5 (30). – С. 274–278.
124. Толок, І. В. Результати експериментального дослідження та практичні рекомендації з питань розвитку психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління / І. В. Толок // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. – 2012. – Вип. 65. – С. 127–132.
125. Толок, І. В. Розвиток психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти: проблема визначення / І. В. Толок // Збірник наукових праць Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2012. – Вип. 38. – С. 327–331.
126. Толок, І. В. Розвиток психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління: професійно-методичні кейси : навч.-метод. посіб. / І. В. Толок. – К. : ВІПІ НТУУ «КПІ», 2012. – 84 с.
127. Толок, І. В. Розвиток психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти : проблема визначення / Толок І. В. // Військова освіта та наука: сьогодення та майбутнє матер. VIII міжнародної наук.-практ. конф. (Київ, 23 листоп. 2012 р.) / за заг. ред. Балабіна В. В. – К. : ВІКНУ, 2012. – С. 245–246.
128. Толок, І. В. Формування психолого-педагогічної компетентності військових фахівців оперативного-тактичного рівня підготовки : проблема визначення / І. В. Толок // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України [Електронний ресурс]: електрон. наук. фах. вид. – 2012. – Вип. 1. – Режим доступу : <http://www.nbuv>.
129. Ушинський, К. Д. Людина як предмет виховання : [твори: в 6 т.] / К. Д. Ушинський – К. : Рад. школа, 1979. – Т. 5. – 432 с.

130. Федоров, Г. В. Структура и содержание модели профессиональной компетентности педагога / Г. В. Федоров // Актуальные проблемы научно-методического обеспечения непрерывного повышения квалификации педагогических кадров : Сборник статей / под ред. С. В. Крисяка. – К., 1990. – С. 13–18.
131. Фіногенов, Ю. С. Методика організації бойової підготовки командос королівської піхоти Великобританії / Ю. С. Фіногенов, Л. Я. Іващенко // Імідж сучасного педагога. – 2003. – № 1. – С. 25–29.
132. Хомич, Л. О. Система психолого-педагогічної підготовки вчителя початкових класів : дис. ... доктора пед. наук: 13.00.04 / Хомич Лідія Олексіївна. – К., 1998. – 443 с.
133. Хорєв, І. О. Педагогічні основи забезпечення ефективності підготовки військових фахівців у вищих закладах освіти : [навч.-метод. посіб.] / Ігор Олександрович Хорєв. – К. : ВГІ НАОУ, 2000. – 60 с.
134. Хуторской, А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования / А. В. Хуторской // Народное образование. – 2003. – № 2. – С. 58–64.
135. Хуторской, А. В. Методика личностно-ориентированного обучения. Как обучать всех по разному ? : [пособие для учителя] / Андрей Викторович Хуторской. – М. : ВЛАДОС-ПРЕС, 2005. – 383 с.
136. Черепанов, В. В. Экспертные оценки в педагогических исследованиях : [учеб. пособие] / В. В. Черепанов. – М. : Педагогика, 1989. – 137 с.
137. Чистовська, І. П. Формування педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Чистовська Ірина Петрівна. – К., 2006. – 268 с.
138. Чошанов, М. П. Дидактическое конструирование гибкой технологии обучения / М. П. Чошанов // Педагогика. – 1997. – № 2. – С. 21–29.
139. Шадриков, В. Д. Проблемы системогенеза профессиональной деятельности / В. Д. Шадриков – М. : Наука, 1982. – 185 с.
140. Шевчук, Л. І. Розвиток професійної компетентності викладачів спеціальних дисциплін закладів профтехосвіти у системі післядипломної освіти : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Шевчук Людмила Іванівна. – К., 2001. – 398 с.
141. Ягупов, В. В. Інноваційні напрями розвитку системи підготовки офіцерських кадрів у контексті євроінтеграційних тенденцій реформування вищої освіти в Україні / В. В. Ягупов, В. А. Кортенко // Гуманітарний вісник Збройних Сил України. – 2006. – № 2 (3). – С. 56–68.
142. Ягупов, В. Управлінські функції офіцера та їх педагогічний зміст / Василь Ягупов // Вісник Української Академії державного управління при Президентові України. – 2000. – № 2. – С. 311–314.
143. Ягупов, В. В. Педагогічна майстерність офіцера / В. В. Ягупов // Збірник наукових праць Військового гуманітарного інституту Національної академії оборони України. – 2002. – № 4 (29). – С. 60–71.
144. Ягупов, В. В. Компетентісний підхід до підготовки фахівців розвідувальної діяльності / В. В. Ягупов // Вісник воєнної розвідки. – 2007. – №13. – С. 6–12.
145. Ягупов, В. В. Теорія і методика військового навчання : [монографія] / Василь Васильович Ягупов. – К. : Тандем, 2000. – 380 с.
146. Якиманская, И. С. Технология личностно-ориентированного обучения в современной школе / И. С. Якиманская – М. : Сентябрь, 2000. – 176 с.
147. Bowden John. Competency-Based Education — Neither a Panacea nor a Pariah. Available: www.crm.hct.ac.ac/events/archive/tend.018.bowden.html
148. Britell, J. K. Competency and Excellence / Britell J. K. // Minimum Competency Achievement Testing / Taeger R.M. & Tittle C.K. (eds.) – Berkeley, 1980. – P. 23–29.
149. Eanes, G. Does the Code of Conduct still apply? / G. Eanes // Army. – 1985. – № 6 – P. 39–48.
150. Maier, Gerhard. Das Assessment-Center 2003 an der TherMilAk / Gerhard Maier // TRUPPENDIENST. – 2004. – № 4. – S. 365–368.
151. Knowiton, W. Military qualification Standards / W. Knowiton // Military review. – 1991. – May. – P. 5–17.
152. Murray, H. Murray Ethical Principles in University Teaching / Murray H., Gillese E., Lennon M. – Society for Teaching and Learning in Higher Education, 1996. – 386 p.
153. White R. W. Motivatio Reconsidered: The Concept of Competence / R. W. White // Psychological Review. – 1959. – № 66. – P. 297–333.

ДОДАТКИ

Додаток А
Тестові завдання з педагогіки та психології

Тестові питання з психології

1. Автором теорії психоаналізу в психології є:

- а) Д. Б. Уотсон;
- б) З. Фрейд;
- в) В. Е. Франкл;
- г) А. Маслоу;
- д) С. Л. Рубінштейн.

2. Процес соціалізації людини включає такий елемент як:

- а) соціальна роль;
- б) навіювання;
- в) аутотренінг;
- г) релаксація;
- д) стать.

3. Структурним елементом спілкування є:

- а) взаємодія;
- б) динаміка діалогу;
- в) суспільні стосунки;
- г) навчання;
- д) вік.

4. Яке твердження, з погляду психологічних характеристик життєдіяльності військовослужбовців у ході вартової і внутрішньої служб, є вірним:

- а) діяльність, відбувається в переважно у вільному режимі;
- б) тривалість несення служби і пильність визначаються природними потребами;

в) санітарно-гігієнічні умови, мікроклімат, особливості організації

харчування є звичними;

- г) бойове завдання виконується військовослужбовцями, як правило, у відриві від колективу, в умовах обмежень (або: в умовах обмеженої (у різній мірі) свободи пересування, монотонності й одноманітності вражень);
- д) тривалість відпочинку визначається, не регламентується.

5. Одним із структурних елементів відбору військовослужбовців для несення вартової служби (бойового чергування) у військовій частині є:

а) визначення складу вarti та змін залежно від готовності військовослужбовця виконувати завдання вартової служби (бойового чергування);

б) психологічна підготовка особового складу до служби у вarti;

в) психологічний відбір;

г) аналіз психологічної готовності військовослужбовця, до несення вартової служби;

д) умови несення вартової служби.

6. Однією з причин конфлікту як соціально-психологічного явища, у військовому середовищі може бути:

а) уникнення конфлікту;

б) недоліки в організації діяльності;

в) компроміс;

г) наявність свідомої дисципліни в малих і великих групах;

д) співробітництво.

7. Ознакою малої соціальної групи є:

а) наявність постійної мети спільної діяльності;

б) військова майстерність;

в) рівень інформованості особового складу;

г) викривлення дисциплінарної практики;

д) професійна придатність.

8. Самооцінка особистості це:

а) усвідомлення особистістю власної ідентичності;

б) встановлення рівноваги між зовнішніми впливами на особистість;

в) спосіб пізнання, незалежно від зовнішніх впливів;

г) подібність об'єктів шляхом знаходження спільного та відмінного в їх ознаках;

д) встановлення рівноваги у внутрішньому стані особистості.

9. Методом психологічної підготовки особистості військовослужбовця є:

а) метод аварійних ситуацій;

б) метод особистого прикладу;

- в) метод примусу;
  - г) метод заохочення;
  - д) метод дискусії.
10. До складу психологічного забезпечення не входить такий елемент як:
- а) професійно-психологічний відбір;
  - б) психологічна підготовка;
  - в) психологічний супровід;
  - г) прогнозування морально-психологічного стану особового складу військ (сил);
  - д) соціально-психологічний тренінг.
11. За способом утворення група буває:
- а) офіційна;
  - б) мала;
  - в) велика;
  - г) асоціативна;
  - д) колектив.
12. Стиль керівництва, якому притаманна позиція – „Головне в керівництві – це розподіл обов’язків», називається:
- а) авторитарним;
  - б) демократичним;
  - в) автократичним;
  - г) ліберальним;
  - д) директивним.
13. Діяльність людини можна визначити як:
- а) система рухів і дій, спрямованих на привласнення предмета;
  - б) те, до чого прагне людина;
  - в) свідомо активність, що виявляється системою дій, спрямованих на досягнення мети;
  - г) те, для чого людина працює;
  - д) те, чого людина хоче досягти у своєму житті.
14. Викресліть компонент, що не належить до діяльності:
- а) гра;
  - б) учіння;
  - в) праця;
  - г) темперамент;
  - д) творчість.

Тестові питання з педагогіки

1. Що таке педагогіка?
1. Педагогіка – це наука, що вивчає закономірності розвитку особистості та визначає шляхи її виховання.
2. Педагогіка – це мистецтво впливу вихователя на вихованця з метою формування його особистості.
3. Педагогіка – це наука, що вивчає закономірності розвитку людини в умовах педагогічного впливу.
4. Педагогіка – це наука про виховання людини.
5. Педагогіка – це наука про виховання як спеціально організовану виховну діяльність.
2. Які завдання, ставляться перед педагогічною наукою?
- 1. Вивчення проблем виховання, навчання, освіти людей.
  - 2. Дослідження механізмів, закономірностей засвоєння людиною суспільного досвіду.
  - 3. Пізнання закономірностей і законів педагогічного процесу.
  - 4. Розробка порад, правил і рекомендацій щодо реалізації навчального процесу.
  - 5. Розробка теорії, перетворення її на практичні технології.
3. Що таке освіта?
- 1. Процес і результат, що фіксує засвоєння встановленого обсягу наукових і спеціальних знань, навичок і вмінь, ціннісно-орієнтованої, комунікативної та творчої діяльності.
  - 2. Передача теоретичних знань, практичних навичок і вмінь.
  - 3. Спеціально організована діяльність людей щодо опанування певного обсягу наукових знань, практичних навичок і вмінь.
  - 4. Учіння. Викладання.
  - 5. Правильної відповіді немає.
4. Оберіть позицію, в якій перераховуються структурні компоненти педагогічної діяльності:
- 1. Мета, мотиви, дії, результат.
  - 2. Актуалізація опорних знань тих, хто навчається.
  - 3. Мотивація навчально-пізнавальної діяльності, вивчення нового матеріалу.
  - 4. Закріплення, узагальнення, систематизація знань.
  - 5. Діагностична функція, орієнтаційно-прогностична, конструктивно-проектувальна, організаторська, інформаційно-пояснювальна, комунікативно-стимуляційна, аналітико-оцінна, дослідницько-творча.

5. Який з означених методів педагогічних досліджень можна назвати активним за впливом на особистість? Відповідь обґрунтуйте.

1. Педагогічне спостереження.
2. Анкетування.
3. Педагогічний тест.
4. Педагогічний експеримент.
5. Вивчення військової документації.

6. Що таке метод виховання?

1. Метод виховання – це шляхи досягнення поставленої мети.
2. Метод виховання – це сукупність прийомів і способів роботи вихователя, за допомогою яких він впливає на вихованців.
3. Метод виховання – це спосіб впливу на свідомість, підсвідомість, емоції, почуття, волю й поведінку вихованців з метою формування у них запланованих якостей.
4. Метод виховання – це сукупність способів та прийомів спільної взаємопов'язаної діяльності вихователів і вихованців, яка спрямована на оволодіння останніми духовними знаннями, навичками та уміннями, нормами та правилами гідної поведінки, різнобічний і гармонійний розвиток їх особистості, формування загальнолюдських, національних і професійних якостей, що визначені цілями виховання та необхідні для повноцінної життєдіяльності.

5. Метод виховання – це інструмент «дотику» до особистості.

7. Побудуйте логічну схему процесу власного самовиховання з його структурних елементів:

1. зміст;
2. мета, завдання та, ідеал;
3. прийоми, методи;
4. результат, корегування;
5. способи та форми.

8. Назвіть основні види педагогічної діяльності:

1. проведення занять;
2. виховна робота;
3. проведення позааудиторних виховних заходів;
4. викладання;
5. активізація навчально-пізнавальної діяльності особистості.

9. Що таке навчально-виховний процес у ВВНЗ?

1) Процес навчання та виховання, спрямований на реалізацію військовими фахівцями системи професійних знань, умінь та навичок, способів мислення з урахуванням результатів системної діагностики якості навчання військових фахівців.

2) Система організаційних та педагогічних заходів, спрямованих на реалізацію стандартів вищої освіти, які визначають зміст вищої освіти, зміст навчання, засоби діагностики якості вищої освіти військових фахівців та нормативний термін навчання.

3) Процес виховання, навчання, розвитку, психологічної підготовки у ВВНЗ, організаційні форми й методи підготовки військових фахівців та засоби діагностики якості вищої освіти та навчання.

4) Організований та унормований процес постійної передачі курсантам (слухачам) соціально значимого досвіду, що характеризується компонентами, які взаємоперетинаються, зокрема засвоєнням професійного досвіду (у формі знань та умінь), вихованням якостей, поведінки, фізичним та розумовим розвитком особистості.

5) Педагогічний процес, спрямований на реалізацію стандартів вищої освіти як певних норм, що формують зміст навчання, засоби діагностики якості вищої освіти військових фахівців, а також засвоєння слухачами (курсантами) системи професійних знань, умінь та навичок, способів мислення.

10. Навчальний процес у ВВНЗ здійснюється в організаційних формах:

1) навчальні заняття, самостійні заняття курсантів (слухачів, студентів), практична підготовка, індивідуальні навчальні заняття, тематичний (поточний) контроль та державна атестація;

2) навчальні заняття, самостійна підготовка курсантів (слухачів, студентів), практична підготовка, індивідуальні завдання, контрольні заходи;

3) навчальні заняття, самостійна робота курсантів (слухачів, студентів), практичні заняття, контрольні роботи та іспити;

4) навчальні заняття, самостійна робота курсантів (слухачів, студентів), практична підготовка, модульний контроль та державна атестація;

5) навчальні заняття, самостійна робота курсантів (слухачів, студентів), практична підготовка, контрольні заходи.

11. Який з запропонованих варіантів відповіді є правильним з точки зору класифікації видів контролю:

а) попередній, поточний, підсумковий, індивідуальний, фронтальний, комбінований, контрольний (періодичний);

б) поточний, контрольні роботи, комплексні завдання, індивідуальний, фронтальний, взаємоконтроль, комбінований;

в) дидактичні тести, усне опитування, заліки, самоконтроль, підсумковий, індивідуальний, фронтальний;

г) заліки, інспекції, летючки, плановий, груповий, фронтальний, усне опитування, раптовий;

д) державний, відомчий, факультетський, спостереження, комплексні завдання, індивідуальний, фронтальний, комбінований.

12. Навчання у вищих навчальних закладах здійснюється за такими формами:

а) навчальні заняття, самостійна робота, практична підготовка, контрольні заходи;

б) лекція, лабораторне, практичне, семінарське, індивідуальне заняття, консультація.

в) денна (очна), вечірня, заочна, дистанційна, екстернатна;

г) самостійна робота, практична підготовка, семінарське, індивідуальне заняття;

д) денна (очна), вечірня, заочна, практична підготовка, контрольні заходи.

13. Визначте методи навчання військовослужбовців:

а) навчальні заняття, самостійна робота, практична підготовка, контрольні заходи;

б) лекція, лабораторне, практичне, семінарське, індивідуальне заняття, консультація;

в) демонстрація, метод вправ, самостійна робота, методи закріплення навчального матеріалу, методи перевірки і оцінки знань, навичок та умінь;

г) самостійна робота, практична підготовка, семінарське, індивідуальне заняття;

д) усний виклад навчального матеріалу, обговорення навчального матеріалу, наочні методи, практичні методи, самостійна робота, методи контролю та самоконтролю.

14. Визначте методи виховання військовослужбовців:

а) переконання, заохочення, бесіда, дискусія, розповідь, доручення, створення виховуючих ситуацій, методи самовиховання;

б) методи безпосереднього виховного впливу, методи опосередкованого виховного впливу, методи самовиховання, методи контролю і аналізу ефективності виховного процесу;

в) громадська думка; метод покарання, військові ритуали, суспільна діяльність, навіювання, методи безпосереднього виховного впливу, наслідування;

г) емпатія, експресія; рефлексія, сугестія, методи опосередкованого виховного впливу, установка, гіпноз;

д) співпереживання, методи контролю та самоконтролю, бібліотерапія, ідентифікація, методи самовиховання.

Перелік психолого-педагогічних завдань для оцінки вмінь та навичок педагогічної діяльності

Практичні завдання з вирішення проблемних ситуацій з тематики проведення з особовим складом навчальних занять з бойової (гуманітарної) підготовки, керування навчанням підлеглих та вдосконалення фахових і методичних навичок військового керівника

Навчальна та виховна мета:

1. Поглибити та закріпити знання з питань управління військово-педагогічним процесом у військовому підрозділі, удосконалити психолого-педагогічну компетентність військового керівника.
2. На основі проблемного, логічного підходів до обговорення означених питань удосконалити навички та вміння слухачів щодо застосування знань, одержаних ними за час навчання, підготувати їх до комплексного вирішення конкретних фахових завдань, самостійного усвідомлення проблем, творчого, критичного їх дослідження, формулювання висновків, пропозицій і рекомендацій з педагогічних аспектів діяльності військового керівника.

Проблемна ситуація № 1

Мета: удосконалення навичок і вмінь слухачів проектувати та проводити різні види навчальних занять.

Метод: мозковий штурм, ситуаційний аналіз.

Ситуація: під час підготовки до нового навчального року в системі бойової підготовки військовослужбовців з метою забезпечення ефективності навчального процесу, реалізації принципу міцності засвоєння знань, формування умінь та навичок у ході проведення різного роду занять військові керівники, як керівники навчальних занять з бойової та гуманітарної підготовки, отримали від командира військової частини завдання відпрацювати пропозиції щодо удосконалення змісту бойової та гуманітарної підготовки, використання більш продуктивних форм, методів та прийомів проведення навчальних занять.

Завдання: з огляду на поставлені вимоги в ролі керівника навчального заняття з загальновійськових та військово-спеціальних дисциплін:

- 1) визначити і обґрунтувати зміст конструктивних умінь керівника заняття з загальновійськових та військово-спеціальних дисциплін;
- 2) підготувати методичну розробку одного з видів навчальних занять на визначену тему.

Рекомендації:

методом мозкового штурму визначити і обґрунтувати зміст конструктивних умінь керівника навчального заняття з загальновійськових та військово-спеціальних дисциплін; підготувати методичну розробку на один із видів навчальних занять (лекція, групове заняття, групова вправа, практичне, семінарське, індивідуальне заняття, тактичне (тактико-спеціальне) заняття та навчання, командно-штабне навчання та воєнна (воєнно-спеціальна) гра, консультація) кожним слухачем (групою) за власним вибором. Для оцінювання якості розробки призначити опонента (групу опонентів).

Проблемна ситуація № 2

Мета: удосконалення навичок і вмінь слухачів здійснювати діагностику військово-педагогічного процесу у підрозділі.

Метод: мозковий штурм, розробка проекту.

Ситуація: аналіз діяльності керівників навчальних занять з загальновійськових та військово-спеціальних дисциплін за навчальний рік показав, що диспропорція між теоретико-методичною підготовкою та використанням прикладного інструментарію педагогічної діагностики, між передовим і новаторським досвідом педагогічного діагностування та організаційними формами і методами її проведення бойової та гуманітарної підготовки призводить часто до неправильного розуміння командирами рот перебігу (ред.пропозиція поставити слово «ходу») педагогічних процесів, ситуацій, і, як наслідок, неадекватних управлінських рішень з боку військового педагога. Командир військової частини прийняв рішення щодо організації та проведення заходів для покращення діагностичної діяльності офіцерського складу, керівників навчальних занять з бойової та гуманітарної підготовки підрозділу.

Завдання: з огляду на поставлені вимоги в ролі керівника навчального заняття з підлеглими:

- 1) визначити основні принципи, види, форми та методи педагогічної діагностики;
- 2) розробити алгоритм діагностичної педагогічної діяльності.

Рекомендації: методом мозкового штурму визначити принципи, види, форми та методи педагогічної діагностики; алгоритм діагностичної діяльності керівника навчального заняття розробляється кожним слухачем (групою).

Для оцінювання якості розробки призначити опонента (групу опонентів).

Проблемна ситуація № 3

Мета: удосконалення навичок і вмінь слухачів ефективно взаємодіяти з усіма суб'єктами навчально-виховного процесу.

Метод: мозковий штурм, рольова гра.

Ситуація: військовий керівник поставив перед собою завдання досягти під час проведення навчальних занять з підлеглими в системі загальновійськових та військово-спеціальних дисциплін такого рівня спілкування

з підлеглими, який би забезпечив індивідуально-орієнтовану комунікативну взаємодію, творчий характер процесу навчання, високий рівень засвоєння ними поданого матеріалу для досягнення мети заняття.

Завдання: в ролі керівника навчального заняття:

- 1) розробити програму самовдосконалення;
- 2) змодельовати та продемонструвати ситуації конструктивної поведінки керівника заняття в проблемних ситуаціях під час навчальної взаємодії.

Рекомендації: методом мозкового штурму визначити і обґрунтувати зміст програми самовдосконалення; кожен слухач моделює та демонструє ситуації конструктивної поведінки керівника заняття в проблемних ситуаціях під час навчальної взаємодії.

Проблемна ситуація № 4

Під час вступної лекції керівник навчального заняття, створюючи мотиваційну основу подальших дій підлеглих, використав цілий ряд прийомів організації навчальної діяльності. Заняття виявилось успішним.

Значний ефект для організації взаємодії керівника навчального заняття з підлеглими мало використання засобів наочності. Для того, щоб пояснити причини такого успіху необхідно:

- 1) визначити сутність взаємодії керівника навчального заняття та слухача під час вирішення проблемних ситуацій у ході лекції;
- 2) охарактеризувати відеометод як один із найбільш ефективних методів навчання;
- 3) визначити особливості методичних прийомів, які забезпечили б успіх навчального заняття.

Проблемна ситуація № 5

Керівник навчального заняття проводив практичне заняття з вогневої підготовки. Для формування відповідних навичок та вмінь було використано концепцію поетапного формування розумових дій.

Формуючи орієнтовну основу дій, керівник навчального заняття намагався максимально врахувати закономірності навчального процесу у ВВНЗ

Ефективному досягненню мети навчання сприяло продумане та обґрунтоване використання технічних засобів навчання.

Поясніть причини успіху, виконавши такі контрольні завдання:

- 1) розкрити сутність закономірностей навчального процесу у військовій частині;
- 2) визначити основні типи орієнтувальної основи дії в рамках концепції поетапного формування розумових дій;
- 3) визначити критерії та принципи ефективного застосування технічних засобів навчання (ТЗН).

Проблемна ситуація № 6

При підведенні підсумків навчання та військової дисципліни у військовому підрозділі за навчальний рік було наголошено на особливій ролі організації виховного впливу в процесі навчальних занять. Підкреслювалось, що різні види навчальних занять мають свої специфічні ознаки, які дозволяють забезпечити ефективність цього впливу. Крім цього наголошувалось, що значну роль відіграє спілкування в системі «керівник – підлеглий», керівництво самоорганізацією військовослужбовців.

З огляду на це:

- 1) визначити специфічні ознаки семінарських занять, які дозволяють підвищити ефективність виховної технології;
- 2) визначити та обґрунтувати комунікативні уміння керівника навчального заняття;
- 3) визначити основні елементи самоорганізації військовослужбовців.

Проблемна ситуація № 7

Керівник заняття у ході проведення практичного заняття зі стрйової підготовки для формування умінь та навичок військовослужбовців використовував концепцію алгоритмізації навчального процесу.

Разом з тим, як показав аналіз, заняття своєї мети не досягло. Основною причиною цього було те, що керівник заняття не мав необхідного досвіду застосування зазначеної концепції, не володів повною мірою професійними вміннями проведення заняття, не зміг належним чином підібрати та дидактично обробити навчальний матеріал. З огляду на це в ролі керівника заняття:

- 1) визначити психолого-педагогічні умови професіоналізації керівника навчального заняття;
- 2) розкрити сутність концепції алгоритмізації навчального процесу;
- 3) визначити і обґрунтувати конструктивні вміння керівника заняття зі стрійової підготовки.

Проблемна ситуація № 8

При проектуванні педагогічної технології вивчення навчальної дисципліни «Загальна тактика» перед керівником навчального заняття постало ряд проблем. Керуючись загальними положеннями щодо здійснення педагогічного проектування, необхідно було визначитись із тим, як правильно організувати роботу підлеглих, що покласти в основу проектування того чи іншого виду навчального заняття або педагогічної ситуації тощо. У ролі керівника заняття:

- 1) визначити основні види діяльності керівника заняття;
- 2) розкрити основні етапи педагогічного проектування, сутність проектування педагогічних ситуацій

;

3) визначити основні вимоги до професіоналізму керівника заняття (психолого-педагогічний аспект).

Проблемна ситуація № 9

У ході підготовки до нового навчального року з метою забезпечення ефективності навчального процесу , реалізації принципу міцності засвоєння знань, формування умінь та навичок у ході проведення різного роду занять, командири підрозділів отримали від командира військової частини завдання відпрацювати в робочих зошитах пропозиції щодо удосконалення змісту навчальних дисциплін, уточнити основні категорії дидактики, визначитись з алгоритмом дій керівників занять при формуванні змісту навчальних дисциплін.

З огляду на це в ролі керівника навчальних занять:

- 1) дати характеристику основних категорій дидактики;
- 2) розкрити принцип міцності засвоєння знань, умінь та навичок;
- 3) скласти алгоритм дій при формуванні змісту навчальної дисципліни.

Проблемна ситуація № 10

Керівник навчального заняття поставив перед собою завдання досягти під час проведення заняття такого рівня спілкування із підлеглими, який би забезпечив індивідуально-орієнтовану комунікативну взаємодію, творчий характер процесу навчання, високий рівень засвоєння матеріалу підлеглими для досягнення мети заняття.

У ролі керівника заняття з загальновійськових та військово-спеціальних дисциплін:

- 1) визначити та обґрунтувати сутність педагогічної культури;
- 2) розкрити сутність принципу відповідності змісту навчання соціальному замовленню на підготовку військового фахівця сучасним та прогнозованим тенденціям розвитку військової справи;
- 3) визначити та обґрунтувати основні стилі педагогічної взаємодії в діяльності керівника навчального заняття.

Проблемна ситуація № 11

За результатами службових відгуків з військових частин, де випускники проходять військову службу, поряд з позитивними характеристиками було вказано ряд недоліків:

- 1) випускники не повною мірою уявляють свої функції як фахівця з військової психології;
- 2) невисокою виявилась психолого-педагогічна компетентність офіцерів з організації та забезпечення бойової та мобілізаційної готовності підрозділу, й при проведенні занять з бойової та гуманітарної підготовки;
- 3) офіцери недостатньо володіють прийомами реалізації принципів навчання особового складу.

З метою підвищення професійного рівня випускників та усунення недоліків, у ролі керівників навчальних занять:

- 1) сформулювати сутність педагогічної техніки офіцера;
- 2) визначити сутність принципу зв'язку навчання з військовою практикою.

Проблемна ситуація № 12

Під час проведення семінару з дисципліни «Статути Збройних Сил України та їх практичне застосування» керівник навчального заняття, створюючи мотиваційну основу подальших дій підлеглих, використав цілий ряд прийомів організації навчальної діяльності. Заняття виявилось успішним. Значний ефект для організації взаємодії офіцера з суб'єктами навчання мав етичний вплив керівника заняття, використання засобів наочності. Для того, щоб пояснити причини такого успіху в ролі керівника навчального заняття:

- 1) визначити педагогічні умови забезпечення морально-етичного впливу в процесі навчальних занять
- 2) визначити сутність та структуру педагогічного спілкування;
- 3) охарактеризувати відеометод як один із найбільш ефективних методів навчання.

Проблемна ситуація № 13

Під час проведення практичного заняття керівник навчального заняття показав свій широкий світогляд, ґрунтовні психолого-педагогічні та етичні знання, високу педагогічну культуру, тверді моральні ідеали, відповідну професійно-етичну позицію. Формуючи орієнтовну основу дій, він намагався максимально врахувати закономірності навчального процесу у ВВНЗ. Ефективному досягненню мети заняття сприяло продумане та обґрунтоване використання основних видів вербального спілкування.

У ролі керівника навчального заняття:

- 1) дати класифікацію рівнів професійно-етичної підготовленості викладача;
- 2) визначити основні типи орієнтовної основи дій в рамках концепції поетапного формування розумових операцій;

3) дати визначення основних видів вербального спілкування.

Проблемна ситуація № 14

При підведенні підсумків проведення занять з загальновійськових та військово-спеціальних дисциплін за навчальний рік було наголошено на особливій ролі організації виховного впливу в процесі навчальних занять. Підкреслювалось, що різні види навчальних занять мають свої специфічні ознаки, які дозволяють забезпечити ефективність цього впливу. Крім цього наголошувалось, що значну роль відіграє спілкування в системі «керівник заняття – підлеглий», удосконалення професійно-етичного рівня викладання.

З огляду на це:

- 1) визначити специфічні ознаки семінарських занять, що дозволяють підвищити ефективність виховної технології;
- 2) розкрити сутність удосконалення професійно-етичного рівня керівника навчального заняття;
- 3) визначити сутність і форми діалогічного та монологічного

спілкування.

Проблемна ситуація № 15

Керівник навчального заняття у ході практичного заняття з загальновійськових статутів Збройних Сил України використовував методи розповіді та бесіди. Разом з тим, як показав аналіз, заняття своєї мети не досягло. Основною причиною цього було те, що керівник заняття не мав необхідного досвіду застосування методів навчання, не володів повною мірою професійною етикою, не зміг належним чином організувати заняття. З огляду на це в ролі керівника заняття:

- 1) дати характеристику методів розповіді та бесіди, які використовуються у процесі навчальних занять;
- 2) дати характеристику практичного заняття як форми організації навчального процесу.

**Методики діагностування мотивації особистості до успіху
та мотивації особистості
щодо запобігання невдач (за Т. Елерсом)**

Вам буде запропоновано 41 запитання, на кожне з яких треба відповісти «так» чи «ні».

1. Коли Вам необхідно зробити вибір, між двома варіантами, краще це здійснити швидше, ніж відкласти на певний час.
2. Я легко роздратовуюсь, коли помічаю, що не можу на всі 100 % виконати завдання.
3. Коли я працюю, то повністю зосереджуюсь на поставленій меті.
4. Коли виникає проблемна ситуація, я найчастіше приймаю рішення одним з останніх.
5. Коли у мене протягом двох днів немає роботи, я втрачаю спокій.
6. Інколи мої успіхи нижче середніх.
7. До себе я більш вимогливий, ніж до інших.
8. Я більш доброзичливий, ніж інші.
9. Коли відмовляюся від важкого завдання, я потім суворо засуджую себе, бо знаю, що зміг би досягти успіху.
10. У процесі роботи я маю потребу в невеликих паузах для відпочинку.
11. Ретельність – це не основна моя риса.
12. Мої досягнення в праці не завжди однакові.
13. Мене більше приваблює інша робота, ніж та, якою я займаюсь.
14. Критика стимулює мене сильніше, ніж похвала.
15. Я знаю, що мої колеги вважають мене діловою людиною.
16. Перешкоди роблять мої рішення більш твердими.
17. У мене легко викликати честолюбство.
18. Коли я працюю без натхнення, це зазвичай помітно.
19. При виконанні роботи я не розраховую на допомогу інших.
20. Іноді я відкладаю на потім те, що повинен зробити зараз.
21. Треба покладатися тільки на самого себе.
22. У житті мало речей, важливіших, ніж гроші.
23. Завжди, коли мені необхідно виконати важливе завдання, я ні про що інше не думаю.
24. Я менш честолюбивий, ніж інші.
25. Наприкінці відпустки я зазвичай радію, що незабаром вийду на роботу.
26. Коли я схильний до роботи, то роблю її краще за інших.
27. Мені простіше і легше спілкуватися з людьми, які можуть наполегливо працювати.
28. Коли у мене немає справ, я почувуюся не комфортно.
29. Мені доводиться виконувати відповідальну роботу частіше, ніж іншим.
30. Коли мені необхідно приймати рішення, я намагаюсь робити це якнайкраще.
31. Мої друзі іноді вважають мене ледарем.
32. Мої успіхи частково залежать від моїх колег.
33. Безглуздо протидіяти волі керівника.
34. Іноді не знаєш, яку роботу доведеться виконувати.
35. Коли щось заважає досягти поставленої мети, я проявляю нетерплячість.
36. Я за звичай мало уваги звертаю на свої досягнення.
37. Коли я працюю разом з іншими, моя робота дає вищі результати, ніж робота інших.
38. Існує багато справ, за які я беруся і не закінчую.
39. Я заздрю людям, не завантаженим роботою.
40. Я не заздрю тим, хто прагне до влади і високої посади.
41. Коли я впевнений, що знаходжусь на правильному шляху, для доведення своєї праоти вживаю крайніх заходів.

Ключ:

Ви одержали по 1 балу за відповіді «так» на такі запитання: 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 14, 15, 16, 17, 21, 22, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 32, 37, 41. Ви також одержали по 1 балу за відповіді «ні» на запитання: 6, 18, 19, 20, 24, 31, 36, 38, 39. Відповіді на запитання 1, 11, 12, 19, 28, 33, 34, 35, 40 не враховуються. Підрахуйте суму набраних балів.

Результат. Від 1 до 10 балів – слабка мотивація до успіху; від 11 до 16 – середня мотивація; від 17 до 20 – помірно висока мотивація; понад 21 – сильна мотивація до успіху.

Аналіз результату.

Результат тесту «Мотивація особистості до успіху» необхідно аналізувати разом з результатами тестів «Мотивація особистості щодо запобігання невдач».

Дослідження показали, що люди, помірно і дуже орієнтовані на успіх, надають перевагу середньому рівню ризику. Ті ж, хто боїться невдач, віддають перевагу малому або, навпаки, занадто високому рівню ризику. Чим вища мотивація людини до успіху – досягнення мети, тим нижча готовність до ризику. При цьому мотивація до успіху впливає і на надію на успіх: при сильній мотивації до успіху сподівання на успіх, як правило, скромніші, ніж при слабкій мотивації до успіху. До того ж людям, які мають великі сподівання на успіх, властиво уникати високого ризику.

Ті, хто сильно мотивовані на успіх і мають високу готовність до ризику, рідше потрапляють у нещасні випадки, ніж ті, хто мають сильну готовність до ризику, але високу мотивацію до ухилення від невдач (захист). І навпаки, коли у людини є сильна мотивація до ухилення від невдач (захист), то це перешкоджає мотиву до успіху – досягненню мети.

Інструкція: Вам пропонується список слів із тридцяти рядків, по три слова у кожному. З кожного рядка виберіть з трьох слів тільки одне, що точніше Вас характеризує, і позначте його.

№ з/п	Список слів		
1	сміливий	пильний	заповзятливий
2	лагідний	несміливий	упертий
3	обережний	рішучий	песимістичний
4	непостійний	безцеремонний	уважний
5	нерозумний	боягузливий	нерозсудливий
6	спритний	енергійний	передбачливий
7	холоднокровний	хитливий	молодецький
8	стрімкий	легковажний	боягузливий
9	легкодумний	манірний	непередбачливий
10	оптимістичний	добросовісний	сентиментальний
11	меланхолік	такий що сумнівається	хитливий
12	несміливий	недбалий	схвильований
13	необачний	тихий	боягузливий
14	уважний	нерозсудливий	сміливий
15	розважливий	швидкий	мужній
16	підприємливий	обережний	завбачливий
17	бентежливий	неуважний	нерішучий
18	легкодухий	необережний	безцеремонний
19	несміливий	нерішучий	нервовий
20	старанний	відданий	авантюрний
21	завбачливий	хуткий	запеклий
22	приборканий	байдужий	недбалий
23	обережний	безтурботний	терплячий
24	розумний	турботливий	хоробрий

25	передбачливий	безстрашний	сумлінний
26	поспішний	полохливий	безтурботний
27	неуважний	необачний	песимістичний
28	обачний	розважливий	заповзятливий
29	тихий	неорганізований	боязливий
30	оптимістичний	пильний	безтурботний

Ключ:

Ви отримуєте по одному балу за такі вибори, наведені в ключі (перша цифра перед ризикою означає номер рядка, друга після ризику – номер колонки, в якій потрібне слово. Наприклад, 1/2 означає, яке слово одержало 1 бал у першому рядку, у другій колонці – «пильний»). Інші вибори балів не отримують.

Ключ підрахунку:

1/2; 2/1; 2/2; 3/1; 3/3; 4/3; 5/2; 6/3; 7/2; 7/3; 8/3; 9/1; 9/2; 10/2; 11/1; 11/2; 12/1; 12/3; 13/2; 13/3; 14/1; 15/1; 16/2; 16/3; 17/3; 18/1; 19/1; 19/2; 20/1; 20/2; 21/1; 22/1; 23/1; 23/3; 24/1; 24/2; 25/1; 26/2; 27/3; 28/1; 28/2; 29/1; 29/3; 30/2.

Результат. Чим більша сума балів, тим вищий рівень мотивації до ухилення від невдач, захисту. Від 2 до 10 балів – низька мотивація до захисту; від 11 до 16 – середня; від 17 до 20 – висока; понад 20 балів – занадто високий рівень мотивації до ухилення від невдач, захисту.

Аналіз результату. Результат аналізується разом з тестами «Мотивація до успіху» і «Готовність до ризику».

Дослідження Д. Мак-Клеланда свідчать, що люди з високим рівнем захисту, тобто страхом перед нещасними випадками, частіше потрапляють у подібні неприємності, ніж ті, які мають високу мотивацію на успіх. Результати досліджень також свідчать, що люди, які бояться невдач (високий рівень захисту), віддають перевагу малому або, навпаки, надмірно великому ризику, де невдача не загрожує престижу. Німецький учений Ф. Буркард стверджував, що установка на захисну поведінку в роботі залежить від трьох факторів:

- ступеня передбачуваного ризику;
- переважаючої мотивації;
- досвіду невдач на роботі.

Зміцнюють установку на захисну поведінку дві обставини: перша – коли без ризику вдається отримати бажаний результат; друга – коли ризикована поведінка спричиняє нещасний випадок. Досягнення ж безпечного результату при ризикованій поведінці, навпаки, послаблює установку на захист, тобто мотивацію до ухилення від невдач.

Додаток Д
Анкета експертної оцінки
розвиненості психолого-педагогічної компетентності
майбутніх магістрів військового управління

БЛАНК

Оцінювання експертом випускника _____

(П.І.Б.)

(найменування структурного підрозділу, взводу роти)

З метою проведення дослідження експертної оцінки розвиненості в ВВНЗ психолого-педагогічної компетентності особистості слухача просимо Вас заповнити анкету. При відповіді використовуйте 5-ти бальну систему оцінок. Ознайомтесь, будь-ласка, із твердженнями, виберіть зі шкали оцінок цифровий показник, який відповідає твердженню. Дякуємо Вам за надану допомогу. Шкала оцінок

0 _____ 2,7 _____ 3,5 _____ 4,4 _____ 5,0

низький середній високий

	Показники	Рівні розвиненості психолого-педагогічної компетентності		
		низький	середній	високий
Мотиваційно-ціннісний критерій				
1	Сформованість потреб до психолого-педагогічної діяльності	Сформованість потреб до психолого-педагогічної діяльності на недостатньому рівні	Здебільшого позитивне сформованість потреб до психолого-педагогічної діяльності	Переконливо позитивна сформованість потреб до психолого-педагогічної діяльності
	Позначити			
2	Ініціативність, готовність до дій	Здебільшого пасивний. Безініціативний, елементи творчого підходу до справи не проявляються; потребує постійного спрямування до роботи	Працює з власної волі, виявляє ініціативу; активністю і творчим ставленням до справи не визначається	Проявляє ініціативу, активний, небозбавлений творчого ставлення до справи; наполегливий
3	Принциповість	Має низький рівень принциповості	Розуміє необхідність наявності принципів, але в повсякденній діяльності не завжди її дотримується	Вірний своїм ідеям, переконанням, цінностям і послідовно реалізує їх

	Показники	Рівні розвиненості психолого-педагогічної компетентності		
		низький	середній	високий
	Необхідне позначити			
4	Чесність	Розуміє необхідність її наявності, проте в повсякденній діяльності припускає елементи нечесності	У повсякденній діяльності виявляє правдивість, але припускає незначні елементи нечесності	У повсякденній діяльності виявляє правдивість. Вірність прийнятим зобов'язанням.
	Необхідне позначити			
Інтегративний критерій				
1	Здатність до накопичення, поновлення і творчого застосування психолого-педагогічного досвіду	Психолого-педагогічний досвід накопичує повільно, професійні завдання вирішує лише традиційними методами, професійне новаторство не сприймає або заперечує	Психолого-педагогічний досвід накопичує і оновлює за необхідності, здебільшого працює за шаблоном	Працює над підвищенням і оновленням психолого-педагогічного досвіду, сумлінно, результативно; має новаторські підходи у професійній діяльності
	Необхідне позначити			
2	Здатність до лідерства	Здатності до лідерства низькі, проявляються завдяки педагогічному впливові	Здатний позитивно впливати на людей, але у практичній діяльності цим користується рідко	Здатний позитивно впливати на людей, має якості лідера
	Необхідне позначити			
3	Здатність до формулювання власної думки (усно, письмово)	Важко зрозуміти, документи потрібно переробляти, робить помилки під час оформлення документів державною мовою	Взагалі легко зрозуміти, достатньо володіє державною мовою. До документів вносяться незначні зміни	Чітко і переконливо викладає думки, вільно володіє державною мовою, документи не потребують виправлень
	Необхідне позначити			

	Показники	Рівні розвиненості психолого-педагогічної компетентності		
		низький	середній	високий
4	Здатність до переговорів	Подає власну думку на недостатньому професійному рівні	Подає власну думку професійно, конкретно	Власну думку може переконливо аргументувати
	Необхідне Позначити			
	Здатність до самооцінки	Здатність до самооцінки низька	Свої дії оцінює не завжди адекватно, хоча намагається бути принциповим, виявляє недостатню самокритичність	Спроможний до адекватної оцінки своїх дій і результатів діяльності
	Необхідне позначити			
Особистісний критерій				
1	Співробітництво	Надає допомогу при необхідності, уникає інформування інших	Співпрацює з іншими, пропонує допомогу.	Плідно співпрацює з іншими; пропонує допомогу.
	Необхідне позначити			
2	Відповідальність		Почуття відповідальності виявляє постійно	

		Виявляє відповідальність нестабільно, потребує постійного контролю за виконанням		Високорозвинуте почуття обов'язку; виконавча дисципліна відмінна, надійний у виконанні завдань
	Необхідне позначити			
3	Оперативність мислення	Повільно сприймає нові завдання, виявляє незадоволення у разі зміни завдання або звичайних обставин	Пристає до нових завдань і ситуацій службової діяльності	Сприймає нові завдання охоче, розуміє їх суть та пов'язані з ними проблеми, орієнтується у нових ситуаціях
	Необхідне позначити			
4	Працездатність та витривалість	Працездатність низька, збільшення навантаження погіршує якість роботи, призводить до втрати впевненості	Працездатність задовільна. Збільшення навантаження, як правило, не впливає на якість роботи	Працездатний, збільшення навантаження не впливає на якість роботи

2
0
2

	Показники	Рівні розвиненості психолого-педагогічної компетентності		
		низький	середній	високий
	Необхідне позначити			
5	Авторитетність	Епізодично користується повагою невеликої частини колективу	Користується довірою і повагою не всього колективу	Користується довірою і повагою
	Необхідне позначити			
6	Самостійність	Самостійних рішень не приймає; у разі виникнення найменших проблем потребує стороннього втручання	Здатний до прийняття самостійних рішень, але вони не завжди бувають обґрунтованими; у критичних ситуаціях виявляє нерішучість	У прийнятті рішень, як правило, самостійний; здатний аналізувати події, у критичних ситуаціях здатний до рішучих дій; виконує завдання без сторонньої допомоги
	Необхідне позначити			
Когнітивний критерій				
1	Психолого-педагогічні знання	Знання недостатні для вирішення психолого-педагогічних завдань	Володіє знаннями, достатніми для задовільного вирішення завдань психолого-педагогічного характеру	Володіє системними знаннями, здатний до розв'язання завдань психолого-педагогічного характеру
	Необхідне позначити			
2	Психолого-педагогічні навички та вміння	Розвинені посередньо, забезпечують необхідний рівень виконання психолого-педагогічних завдань при сторонній допомозі	Розвинені та забезпечують необхідний рівень самостійного виконання психолого-педагогічних завдань	Забезпечує виконання практичних завдань психолого-педагогічного характеру на високому рівні, може надати певні консультації колегам
	Необхідне позначити			

	Показники	Рівні розвиненості психолого-педагогічної компетентності		
		низький	середній	високий
3	Стиль	Рівень культури поведінки і спілкування з людьми задовільний, але не завжди адекватний відповідній ситуації, допускає елементи байдужості	Рівень культури поведінки і спілкування з людьми задовільний	Культурний у поведінці з людьми, у спілкуванні чуйний, тактовний, доброзичливий, спроможний привертати до себе увагу людей
	Необхідне позначити			

Додаток Е
Функціональні обов'язки командира полку

Командир полку (корабля 1 і 2 рангу, окремого батальйону) в мирний і воєнний час відповідає за бойову та мобілізаційну готовність, успішне виконання полком бойових завдань; за бойову підготовку, виховання, військову дисципліну, морально-психологічний стан особового складу; за внутрішній порядок; за стан і збереження зброї, боєприпасів, бойової та іншої техніки, пального та інших матеріальних засобів; за стан фінансового господарства; за всебічне забезпечення полку, стан пожежної та екологічної безпеки.

Командир полку є прямим начальником усього особового складу полку.

Командир полку зобов'язаний:

- підтримувати полк у бойовій та мобілізаційній готовності;
- керувати бойовою підготовкою і вихованням особового складу;
- забезпечувати збереження озброєння, боєприпасів та інших матеріальних засобів полку, їх своєчасне поповнення до визначених норм;
- керувати розробкою і виконанням планів бойової та мобілізаційної готовності і бойової підготовки, особисто розробляти план раптової перевірки бойової готовності;

- своєчасно вживати заходів для виконання завдань соціально-психологічного забезпечення бойової підготовки та професійної діяльності військовослужбовців, гуманітарної підготовки особового складу, організації виховної та культурно-освітньої роботи;

- проводити навчання з батальйонами, вести підготовку штабу, проводити заняття з командирами батальйонів, рот, з їх заступниками та начальниками родів військ і служб (на кораблі з помічниками, заступниками, командирами бойових частин і начальниками служб);

- проводити контрольні заняття з підрозділами після закінчення їх бойового злагодження;

- щомісяця і після закінчення певного періоду навчання і навчального року підбивати підсумки бойової підготовки й стану військової та виконавської дисципліни;

- керувати добором кандидатів для зарахування на військову службу за контрактом, а також розподілом по підрозділах нового поповнення та врученням йому озброєння і техніки, приводити нове поповнення до Військової присяги згідно з дод. 1, 4 і 5 до Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України;

- знати про дійсний стан справ у підрозділах полку і здійснювати контроль за забезпеченням охорони державної таємниці;

- знати ділові якості та морально-психологічний стан кожного офіцера, прапорщика (мічмана) і старшини підрозділу, постійно проводити з офіцерами роботу щодо їх військового виховання та вдосконалення професійної підготовки;

- встановлювати розпорядок дня та вимагати підтримання внутрішнього порядку;

- особисто керувати кадровою роботою, затверджувати кандидатів на вищі посади та для вступу до військово-навчальних закладів;

- затверджувати розкладку продуктів на тиждень, організовувати щоденний контроль за якістю приготування та повнотою видачі їжі для

особового складу, не менше ніж один раз на тиждень особисто перевіряти якість приготування їжі;

не менше ніж двічі на рік проводити огляд, планові та раптові перевірки наявності, стану, збереження і правильного використання озброєння, боєприпасів, бойової та іншої техніки, пального, інших матеріальних засобів, їх бойової готовності з оголошенням результатів перевірок наказом по військовій частині (командирові корабля не менше ніж один раз на два місяці проводити огляд корабля, не менше ніж один раз на місяць – огляд озброєння, боєприпасів і технічних засобів, здійснювати щоденний обхід корабля); при виявленні фактів нестач (втрати), надлишків, псування, розкрадання майна призначати розслідування;

керувати правовим вихованням військовослужбовців полку, у разі скоєння військовослужбовцем злочину порушувати кримінальну справу і провадити дізнання;

знати справжній стан військової дисципліни в полку, вживати заходів для запобігання злочинам та іншим правопорушенням, негайно доповідати старшому командирові (начальникові) про злочини, корупційні діяння та надзвичайні події в полку і повідомляти про них військового прокурора (у разі належності полку до Збройних Сил України повідомляти також начальника відповідного органу управління Служби правопорядку), особисто з'ясовувати причини катастрофи та інших випадків пов'язаних із загибеллю людей чи з іншими тяжкими наслідками;

вживати заходів для створення атмосфери відвертості та взаємної довіри між військовослужбовцями у підрозділах, нетерпимості до недоліків, байдужості та пасивності;

визначати дні й години приймання особового складу та відвідувачів з особистих питань не менше ніж двічі на місяць, а для прибулих з інших населених пунктів – у зручний для них і командира час; на прохання батьків військовослужбовців знайомити їх із життям і побутом особового складу підрозділів;

визначати заходи безпеки і здійснювати контроль за їх дотриманням (командирові корабля, крім того, вживати заходів для забезпечення живучості корабля та безпеки його плавання);

перед початком кожного періоду навчання видавати письмовий наказ з питань організації бойової підготовки, вартової та внутрішньої служб;

щоденно видавати письмові накази по стройовій частині, а у разі потреби – з питань бойової підготовки, окремо по тилу, технічній частині та службі ракетно-артилерійського озброєння;

організувати охорону військової частини (корабля), контроль за несенням вартової та внутрішньої (на кораблі – чергової і вахтової) служб, не менше ніж один раз на тиждень особисто перевіряти стан їх несення, а також тримання заарештованих на гауптвахті;

здійснювати планові та раптові перевірки, організувати щорічне проведення інвентаризації матеріальних засобів у службах, керувати роботою внутрішніх комісій, що проводять такі перевірки;

керувати фінансовою діяльністю полку, розпоряджатися згідно із законодавством коштами, забезпечувати ощадливе витрачання коштів у суворій відповідності із затвердженим кошторисом;

організувати бухгалтерський облік військового майна (у тому числі непорушного запасу) та знати вартість утримання військової частини;

забезпечувати збереження коштів під час їх доставки з установи банку до полку та в інших випадках; для доставляння коштів надавати транспорт і озброєну охорону; організувати внутрішній фінансовий контроль і особисто, не пізніше наступного дня, перевіряти оприбуткування коштів за журналом ведення обліку готівки, одержаної в установі банку, про що робити в цьому журналі відмітку;

не менше ніж один раз на місяць проводити раптову перевірку наявності грошових сум і цінностей в грошовому ящику (касі), за результатами перевірки робити відмітку у відповідному журналі;

вживати заходів для відшкодування матеріальних збитків, заподіяних військовій частині;

забезпечувати правильне утримання й експлуатацію казарм, житлового фонду та інших споруд на території військової частини, а також їх пожежну безпеку (на кораблі – оглядати житлові та службові приміщення, постійно стежити за справністю корпусу корабля);

піклуватися про здоров'я підлеглих, вживати для їх фізичного зміцнення всіх необхідних заходів;

організувати та здійснювати заходи, спрямовані на захист особового складу, озброєння, бойової та іншої техніки, матеріальних засобів від зброї масового ураження, звичайних засобів ураження;

вживати заходів для охорони довкілля й раціонального використання природних ресурсів у районі розташування військової частини, під час проведення навчань та інших заходів бойової підготовки, повсякденної діяльності.

Додаток Ж
Програма спецкурсу
«Психолого-педагогічна компетентність військового керівника»

I. Мета і головні завдання

Вивчення спецкурсу «Психолого-педагогічна компетентність військового керівника» має на меті досягти твердого засвоєння питання розвитку педагогічної спрямованості та мислення офіцера, виявлення та корегування індивідуального стилю психолого-педагогічної взаємодії у військово-педагогічному процесі, вдосконалення вмінь та навичок вербального і невербального спілкування в педагогічній взаємодії;

засвоїти сутність, основні психолого-педагогічні вимоги до поняття психолого-педагогічної компетентності;

засвоїти сутність, основні психолого-педагогічні вимоги до методики організації проведення виховних заходів в підрозділі;

оволодіти методикою вивчення особистості та оцінки морально-психологічного стану;

розвинути системне бачення проблеми розвитку психолого-педагогічної компетентності;

ввести тих хто навчається, в ситуацію соціально-психологічного тренінгу, створення почуття єдності, атмосфери відкритості і довіри, створення умов для кращого знайомства, засвоєння ігрового стилю спілкування ;

підвищити рівень усвідомлення значимості невербальних засобів спілкування, розвиток здатності оцінювати різну невербальну інформацію;

виділяти і оцінювати інформацію в різних ситуаціях спілкування;

удосконалити навички усвідомленого управління, доцільного використання засобів для міжособистісної взаємодії і регулювання відносин у спілкуванні;

розвинути найпростіші навички професійного спілкування;

виробити вміння проявляти педагогічний такт в різноманітних умовах службової діяльності;

засвоїти сутність, основні психолого-педагогічні вимоги до методу переконання, умови ефективності переконуючого впливу. За допомогою спеціальних вправ розвивати вміння переконувати словом з метою цілеспрямованого і організованого впливу на свідомість та поведінку підлеглих;

розвинути психолого-педагогічне мислення, вміння вибирати і обґрунтовувати потрібний прийом психолого-педагогічного впливу;

навчити застосовувати різноманітні види словесного впливу, визначати сугестивність підлеглих;

засвоїти основні правила організації колективної діяльності, розвинути уміння організовувати суспільну роботу підлеглих;

засвоїти внутрішню структуру міжособистісного спілкування, розвинути уміння будувати індивідуальну бесіду, вибирати засоби спілкування;

засвоїти механізм підготовки до проведення занять різноманітними методами;

розвивати вміння активізувати пізнавальну діяльність під час вивчення матеріалу, створювати проблемні ситуації в навчанні;

засвоїти основні правила організації колективної діяльності, розвиток вмінь організовувати ефективну роботу підлеглих;

розвивати вміння проводити індивідуально-виховну роботу та вибирати методи її проведення;

засвоїти механізм управління конфліктними ситуаціями у військовому підрозділі;

розвивати вміння активізувати пізнавальну діяльність під час вивчення навчального матеріалу, створювати проблемні ситуації у службовій діяльності;

актуалізувати знання лекційного викладання, моделювання проведення виступу;

розвивати вміння керувати творчим самопочуттям, здійснювати психологічну підготовку до заняття;

перевірити рівень розвиненості психолого-педагогічної компетентності.

Головні завдання курсу:

1. Дати офіцерам знання про: основні закони та закономірності розвитку психолого-педагогічної компетентності; систему науково-теоретичних та методологічних положень щодо розвитку, шляхів оптимізації всіх видів навчально-виховної роботи та методику їх запровадження в педагогічну діяльність офіцера.

2. Сформувати уміння:

ставити і досягати мету, пов'язану з саморозвитком як у професійному, так і в особистісному плані, використовувати у професійній діяльності офіцера новітні технології в організації навчально-виховного процесу, самовдосконалювати психолого-педагогічну компетентність;

проводити індивідуальну співбесіду на основі контактної взаємодії вміння спонукати підлеглих до суспільної діяльності;

підготуватися до проведення занять;

користуватися технікою демонстрації наочності;

проводити заняття, використовуючи основні методи їх проведення;

дотримуватись правил і норм педагогічного такту;

самопрезентації;

управляти творчим самопочуттям у процесі спілкування;

моделювати спілкування з аудиторією;

дотримуватися спокійного доброзичливого тону при спілкуванні (вміння слухати, ставити питання, аналізувати виступи);

знямати напругу, хвилювання, мобілізувати робоче самопочуття;

зацікавити виступом, самостійно виражати свої думки;

користуватися технікою мовлення: виразність голосу, широкий діапазон, відсутність монотонності, чіткість дикції, правильна артикуляція всіх звуків, оптимальний темп мовлення, психологічне навантаження пауз;

впевнено викладати думку;

віддавати наказ, команду, настанову;

аналізувати психолого-педагогічні ситуації;

використовувати стимулюючі та гальмуючі прийоми, що допомагають встановленню гармонійних відносин;

володіти технікою застосування прийомів заохочення та покарання;

користуватися прийомами стимулювання;

проводити індивідуальну співбесіду на основі контактної взаємодії;

спонукати підлеглих до суспільної діяльності.

II. Організаційно-методичні вказівки:

Предметом вивчення спецкурсу «Психолого-педагогічна компетентність військового керівника» є закони та закономірності розвитку психолого-педагогічної компетентності офіцера Збройних Сил України, шляхи оптимізації всіх видів навчально-виховної діяльності, спрямовані на всебічний розвиток та вдосконалення особистості офіцера, розвиток його здатностей до психолого-педагогічної діяльності.

У результаті вивчення факультативу офіцери повинні знати теоретичні основи розвитку психолого-педагогічної компетентності, вміти впроваджувати прийоми та методи педагогічного впливу на підлеглих під час психолого-педагогічної взаємодії.

Спецкурс призначений для вироблення вмінь та закріплення навичок організації психолого-педагогічної взаємодії, підготовки та проведення різних форм усного впливу на підлеглих, запровадження новітніх методик в організацію навчально-виховного процесу.

Навчальна програма складається з двох модулів.

Модуль 1. «Теоретико-прикладні основи психолого-педагогічної компетентності.»

Тема 1. Теоретичні основи психолого-педагогічної компетентності.

Тема 2. Напрямок розвитку психолого-педагогічної компетентності.

Тема 3. Тренінги початкового розвитку психолого-педагогічної компетентності офіцера.

Тема 4. Техніка мовлення.

Тема 5. Психолого-педагогічна компетентність навчально-виховної діяльності.

Тема 6. Розвиток практичних навичок в процесі взаємодії.

Тема 7. Організація та проведення навчально-виховного процесу.

Після вивчення модуля проводиться модульний контроль у вигляді тестової контрольної роботи.

Модуль 2. «Практикум з розвитку психолого-педагогічної компетентності, професійної діяльності військового керівника.»

Тема 8. Психолого-педагогічний вплив як засіб професійного спілкування.

Тема 9. Проведення з особовим складом навчальних занять з бойової та гуманітарної підготовки.

Тема 10. Удосконалення педагогічних навичок на основі аналізу ролі сприйняття у процесі службової діяльності.

Тема 11. Поважне ставлення до підлеглих.

Тема 12. Подолання конфліктів шляхом вирішення проблемних ситуацій як ефективний засіб розвитку психолого-педагогічної компетентності.

Тема 13. Підготовка до професійної діяльності офіцера.

Тема 14. Проведення індивідуально-виховної роботи (встановлення емоційного контакту) з підлеглими на основі вивчення проблемних ситуацій.

Після вивчення модуля проводиться модульний контроль у вигляді захисту проекту на основі конкурсу за рівнем розвиненості психолого-педагогічної компетентності.

Вивчення першого змістовного модуля спрямоване на засвоєння теоретичних та прикладних основ розвитку психолого-педагогічної компетентності офіцера та визначення сутності психолого-педагогічної компетентності офіцера в процесі виконання обов'язків.

Другий змістовний модуль передбачає розгляд сутності психолого-педагогічної взаємодії та практичний розвиток психолого-педагогічної компетентності офіцерів, запровадження та використання новітніх методик в організацію навчально-виховного процесу.

Під час вивчення навчальної дисципліни застосовуються такі форми навчання: лекції, тренінг-семінари, вирішення проблемних ситуацій у вигляді практичних занять.

Вивчення тем дисципліни слід пов'язувати з основними положеннями Державної програми реформування та розвитку Збройних Сил України на період до 2011 року, Директиви Міністра Оборони № Д-51 від 29.12.2005 р. та загальновійськових статутів, філософськими, психологічними, історично-культурологічними і військово-фаховими проблемами життєдіяльності військових формувань України.

III. Зміст

Вступ.

Актуальність викладання спецкурсу зумовлена загальними тенденціями гуманізації та гуманітаризації військово-педагогічного процесу, визначається необхідністю впровадження в систему підготовки офіцерів до практичної спрямованості розвитку психолого-педагогічної компетентності.

Навчальна дисципліна складається з двох змістовних модулів, кожен з яких містить сім навчальних тем. Після розгляду тем змістовних модулів проводиться модульний контроль у вигляді тестової контрольної роботи та оцінювання розвиненості психолого-педагогічної компетентності. Засвоєння спецкурсу сприятиме підвищенню якості державної атестації та професійному рівню з управління персоналом.

Уміння: Ставити і досягати мету, пов'язану з саморозвитком як у професійному, так і в особистісному плані.

Змістовний модуль 1. «Теоретико-прикладні основи психолого-педагогічної компетентності.»

Тема 1. Теоретичні основи психолого-педагогічної компетентності.

Сутність, основні психолого-педагогічні вимоги до поняття психолого-педагогічної компетентності. Психолого-педагогічна компетентність випускника та її складові. Сутність, основні психолого-педагогічні вимоги до методики організації проведення виховних заходів в підрозділі. Вивчення особистості та оцінка морально-психологічного стану. Соціально-психологічні основи управління персоналом.

Тема 2. Напрямок розвитку психолого-педагогічної компетентності.

Технологія розробки впровадження компетентісно-зорієнтованого підходу в навчально-виховний процес. Системне вирішення проблеми формування психолого-педагогічної компетентності. Підготовка та проведення науково-практичних заходів у межах напрямку формування психолого-педагогічної компетентності військового керівника.

Тема 3. Тренінги початкового розвитку психолого-педагогічної компетентності офіцера.

Знайомство. Невербальний засіб спілкування. Розвиток спостережливості. Усвідомлене управління як засіб для міжособистісної взаємодії і регулювання відносин у спілкуванні.

Тема 4. Техніка мовлення.

Дихання. Впевнений голос. Дикція. Голосні та приголосні звуки. Виразність мови. Самопочуття. Культура мовлення та професійного спілкування.

Тема 5. Психолого-педагогічна компетентність навчально-виховної діяльності.

Психолого-педагогічна компетентність організації суспільної діяльності підлеглих. Індивідуальна співбесіда, психолого-педагогічні прийоми індивідуальної співпраці з підлеглими. Підготовка до проведення навчального заняття. Вміння проведення занять.

Тема 6. Розвиток практичних навичок у процесі взаємодії.

Майстерність організації колективної діяльності підлеглих. Індивідуально-виховна робота, психолого-педагогічні прийоми індивідуальної співпраці з підлеглими. Управління конфліктними ситуаціями у військовому підрозділі. Активізація пізнавальної діяльності під час вивчення матеріалу, створення проблемної ситуації.

Тема 7. Організація та проведення навчально-виховного процесу.

Підготовка публічного виступу. Моделювання проведення виступу. Творче самопочуття. Аналіз перших педагогічних досягнень, узагальнення досвіду.

Вимоги до тих, хто навчається.

1. Досконале оволодіння елементами виховання:

оволодіння прийомами стимулювання;

вміння проводити індивідуальну співбесіду на основі контактної взаємодії, вміння спонукати підлеглих до суспільної діяльності.

2. Досконале оволодіння елементами майстерності, знання прийомів активізації пізнавальної діяльності:

вміння підготуватись до проведення занять;

оволодіння технікою демонстрації наочності;

вміння проводити заняття, використовуючи основні методи їх проведення.

3. Культура спілкування:

дотримання правил і норм педагогічного такту;

вміння самопрезентації;

управління творчим самопочуттям у процесі спілкування;

вміння моделювати спілкування з аудиторією.

4. Культура зовнішнього вигляду:

охайна форма одягу;

осанка, вміння виступати перед аудиторією, підтягнутість;

культура службового місця.

5. Культура спілкування:

дотримання спокійного доброзичливого тону при спілкуванні (вміння слухати, ставити питання, аналізувати виступи);

вміння знімати напругу, хвилювання, мобілізувати робоче самопочуття;

вміння зацікавити виступом, самостійно виражати свої думки.

6. Культура мовлення:

оволодіння технікою мовлення: виразність голосу, широкий діапазон, відсутність монотонності, чіткість дикції, правильна артикуляція всіх звуків, оптимальний темп мовлення, психологічне навантаження пауз;

граматична правильність мовлення;

чіткість термінології, оволодіння діловим та розмовним стилем мовлення уникнення слів-паразитів.

7. Володіння способами впливу:

вміння впевнено викладати думку;

вміння віддавати наказ, команду, настанову;

вміння визначати сугестивність особистості.

8. Володіння прийомами психолого-педагогічного впливу:

вміння аналізувати психолого-педагогічні ситуації;

вміння використовувати стимулюючі та гальмуючі прийоми, які допомагають встановленню гармонійних відносин;

володіння технікою застосування прийомів заохочення та покарання.

9. Оволодіння елементами майстерності виховання:

оволодіння прийомами стимулювання;

вміння проводити індивідуальну співбесіду на основі контактної взаємодії;

вміння спонукати підлеглих до суспільної діяльності.

10. Оволодіння елементами методичної майстерності:

знання прийомів активізації пізнавальної діяльності;
 вміння готуватися до проведення занять;
 оволодіння технікою демонстрації наочності;
 вміння проводити заняття, використовуючи основні методи їх проведення.

11. Оволодіння прийомами аналізу педагогічного досвіду.

Уміння: Організувати практичну спрямованість з підвищення рівня психолого-педагогічної компетентності, групову та індивідуальну роботу підлеглих в процесі службової діяльності з урахуванням усіх факторів, що обумовлюють необхідність використання тих чи інших форм, методів, засобів і технологій навчання.

Змістовний модуль 2. «Практикум з розвитку психолого-педагогічної компетентності, професійної діяльності військового керівника».

Метою практикуму є:

розвиток інноваційної психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти на основі відповідності функціональним обов'язкам;

визначення освітніх методів, спрямованих на розвиток психолого-педагогічної компетентності;

стимулювання інноваційного підходу до проектування освітньої діяльності як керівної.

засвоєння та уточнення основних понять і закономірностей в області компетентісного підходу, проектування і використання сучасних освітніх технологій;

розвиток установки на інноваційний підхід до проектування освітнього процесу і удосконалення навичок управління військовими колективами, організації виховної роботи, зміцнення військової дисципліни;

вироблення практичних навичок і вмінь їх реалізації на основі практикуму функціональних обов'язків;

засвоєння основних ігротехнічних процедур, що застосовуються в навчально-виховному процесі;

особистісний розвиток офіцера на основі рефлексії та самооцінки.

Навчання проходить практично на основі вивчених предметів психолого-педагогічного циклу, в процесі якого виконуються серії завдань, що дозволяють на практиці отримати знання та розвинути психолого-педагогічну компетентність військового керівника. Практичні заняття організуються з використанням нетрадиційних лекцій, тренінгів, проектів, case-study (вирішення проблемних ситуацій), вправ, ділових ігор.

Тема 8. Психолого-педагогічний вплив як засіб професійного спілкування.

Педагогічний такт. Переконавання. Прийоми психолого-педагогічного впливу. Психологічні механізми та особливості педагогічної техніки різноманітних видів рефлексивного впливу.

Тема 9. Проведення з особовим складом навчальних занять з бойової та гуманітарної підготовки.

1. Відпрацювання навичок доповіді (з урахуванням композиційних складових, регламенту, специфіки готовності сприймати інформацію). Відпрацювання навичок прилюдного виступу (вміння студента триматися перед аудиторією: контроль уваги слухачів, грамотність виступу). Уміння майбутніх магістрів військового управління відповідати на питання.

2. Моделювання та аналіз конкретних ситуацій: з різними типами транзакцій; з різними стилями спілкування; ситуацій що виникають при спілкуванні керівника заняття з підлеглими з точки зору процесу взаємодії; ситуацій маніпулятивної поведінки в навчальному процесі та аналіз їх доцільності.

3. Розробка та аналіз прикладів: розробка та структурування рольової взаємодії; опрацювання схем взаємодії; складання текстів діалогів асертивної взаємодії; порівняння доцільності використання різних стилей спілкування у викладацькій діяльності; обговорення виступів з проблемних питань.

Тема 10. Удосконалення педагогічних навичок на основі аналізу ролі сприйняття у процесі службової діяльності.

1. Орієнтовний перелік питань: людина як джерело інформації; аналіз особливостей першого враження; розвиток власного іміджу; самопрезентація (конкретні ситуації); розгляд помилок під час сприйняття в процесі проведення занять.

2. Самопрезентація у ролі керівника заняття; аналіз власного іміджу; розробка та аналіз різних видів самоподачі; наведення прикладів дії факторів сприйняття.

3. Моделювання ситуацій сприйняття поведінки та її впливу на взаємодію в службовій діяльності. Розгляд завдань які включені до case-study і стосуються вирішення проблем, що виникають при взаємодії з підлеглими у процесі службової діяльності на підставі впливу стереотипів сприйняття. Обговорення виступів з проблемних питань.

Тема 11. Поважне ставлення до підлеглих.

1. Визначення настанов, емоційної і професійної компетенції щодо уважного ставлення до підлеглих.

2. Вирішення ситуативних завдань, які пов'язані вибором лінії поведінки викладача та урахуванням поважного ставлення до підлеглих, з точки зору ефективності впливу на тих кого навчають.

3. Вирішення проблемних ситуацій як процес саморозвитку психологічної стійкості.

Тема 12. Подолання конфліктів шляхом вирішення проблемних ситуацій як ефективний засіб розвитку психолого-педагогічної компетентності.

1. Дослідження міжособистісної конфліктної взаємодії. Визначення та аналіз індивідуального стилю поведінки у конфлікті.

2. Вирішення проблемних ситуацій як основний елемент подолання конфліктів у службовій діяльності та аналіз можливої поведінки учасників. Розробка рекомендацій для запобігання конфліктів. Case-study з розглядом проблемних ситуацій, що виникають при взаємодії керівника з підлеглими.

3. Розробка прикладів використання різних методик запобігання конфліктам. Аналіз можливостей використання психологічних прийомів контролю емоційного стану у конкретних ситуаціях взаємодії. Обговорення виступів курсантів з проблемних питань.

Тема 13. Підготовка до професійної діяльності офіцера.

1. Моделювання ситуацій професійної діяльності. Комунікативна атака як метод професійного контакту у спілкуванні. Емоції та їх контроль. Аналіз впливу особистісних характеристик на процес професійного спілкування.

2. Вирішення проблемних ситуацій як ситуації вибору ефективного стилю спілкування з конкретною людиною (залежно від цілей, статусу, власних характеристик та інших факторів). Аналіз та обґрунтування найбільш доцільних шляхів самовдосконалення в сфері професійної діяльності. Підготовка до проведення нарад, переговорів.

Тема 14. Проведення індивідуально-виховної роботи (встановлення емоційного контакту) з підлеглими на основі вивчення проблемних ситуацій.

1. Підготовка до можливої консультації колег з питань налаштування їх на проведення бесіди.

2. Розгляд ситуаційних вправ з: можливої ділової взаємодії з «важкими» людьми; підготовка до проведення нарад, переговорів; комунікативних навичок, необхідних офіцеру.

3. Обговорення виступів з проблемних питань.

Додаток 3
Результати розвиненості психолого-педагогічної компетентності експериментальної та контрольної груп
слухачів-випускників

Результати розвиненості психолого-педагогічної компетентності експериментальної та контрольної груп слухачів-випускників

№ з/п	В/зв	Прізвище та ініціали	Мотиваційно-ціннісний критерій				Інтегративний критерій					Особистісний критерій					Когнітивний критерій			Загальна сума балів	Рівень сформованості	
			Сформованість потреб до психолого-педагогічної діяльності	Ініціативність, готовність до дій	Принциповість	Чесність	Здатність до накопичення, поновлення і творчого застосування психолого-педагогічного досвіду	Здатність до формування власної думки (усно, письмово)	Здатність до перемовин	Здатність до самооцінки	Співробітництво	Відповідальність	Оперативність мислення	Працездатність та витривалість	Авторитетність	Самостійність	Психолого-педагогічні знання	Психолого-педагогічні вміння та навички	Стиль			
Експериментальна група																						
1	п/п-к	Б. О. В.	5	5	5	5	4	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	89	В
2	м-р	Ч. Ю. Г.	5	5	5	5	5	5	4	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	89	В
3	м-р	Ш. В. С.	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	4	5	5	5	5	89	В
4	п/п-к	П. С. В.	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	4	5	5	5	5	89	В
5	м-р	В. С. Ю.	5	5	5	5	5	4	5	5	5	5	5	5	5	4	5	5	5	5	88	В
6	к-н	Ч. М. А.	5	5	5	5	4	4	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	4	87	В
7	м-р	П. О. І.	5	5	5	4	5	5	5	4	5	5	5	5	5	4	5	5	5	5	87	В
8	м-р	К. О. В.	5	5	5	5	4	5	4	5	5	5	5	5	4	5	4	5	5	5	86	В
9	п/п-к	Н. Д. О.	5	5	5	4	5	4	4	5	4	4	4	5	4	4	4	4	4	5	79	С
10	к-н	Л. С. В.	5	5	4	4	4	5	4	4	5	4	5	4	4	5	4	5	4	4	79	С
11	м-р	К. О. М.	5	5	5	5	5	4	4	3	4	5	4	4	5	3	4	5	5	4	79	С
12	к-н	Ф. В. В.	4	5	5	5	4	4	5	4	4	5	4	4	5	4	4	4	4	4	78	С
13	п/п-к	Г. О. В.	4	4	4	4	5	4	4	4	4	4	5	5	5	5	4	4	4	4	77	С
14	м-р	Ж. І. М.	4	4	3	3	4	4	3	4	4	4	4	4	4	3	4	3	4	3	66	Н
Контрольна група																						
1	п/п-к	Д. І. О.	5	5	5	5	5	4	4	5	5	5	5	5	5	4	5	5	5	5	87	В
2	м-р	К. О. В.	5	5	5	5	4	5	4	5	5	5	5	5	5	4	5	5	5	5	86	В

3	м-р	А. П. П.	5	4	5	5	5	5	5	5	5	4	5	4	5	5	5	5	4	5	86	В	
4	к-н	Г. В. С.	4	5	5	5	4	5	5	4	4	5	5	4	4	5	5	5	5	5	5	84	В
5	п/п-к	Ш. И. М.	5	4	5	5	5	5	4	5	4	5	4	5	4	5	4	5	5	5	5	84	В
6	п/п-к	К. О. М.	5	5	5	5	5	4	4	3	4	5	4	4	5	3	4	5	5	4	4	79	С
7	м-р	Ф. В. В.	4	5	5	5	4	4	5	4	4	5	4	4	5	4	4	4	4	4	4	78	С

№ з/п	В/зв	Прізвище та ініціали	Мотиваційно-ціннісний критерій				Інтегративний критерій						Особистісний критерій					Когнітивний критерій			Загальна сума балів	Рівень сформованості
			Сформованість потреб до психолого-педагогічної діяльності	Ініціативність, готовність до дій	Принциповість	Чесність	Здатність до накопичення, поновлення і творчого застосування психолого-педагогічного досвіду	Здатність до формування власної думки (усно, письмово)	Здатність до перемовин	Здатність до самооцінки	Співоробітництво	Відповідальність	Оперативність мислення	Працездатність та витривалість	Авторитетність	Самостійність	Психолого-педагогічні знання	Психолого-педагогічні вміння та навички	Стиль			
8	п/п-к	Г. О. В.	4	4	4	4	5	4	4	4	4	4	5	5	5	5	4	4	4	4	77	С
9	м-р	К. Є. В.	4	4	5	4	4	5	4	3	4	4	4	4	4	3	3	5	4	5	73	С
10	п/п-к	Р. Г. Г.	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	72	С
11	м-р	Ш. Н. Л.	4	4	4	3	3	3	3	3	4	4	4	4	5	3	3	4	4	4	66	Н
12	к-н	Л. Ю. В.	4	4	4	4	4	4	3	3	3	3	3	4	4	3	3	4	4	4	65	Н
13	м-р	В. М. С.	4	4	4	3	3	4	3	3	3	3	4	3	4	4	4	4	4	3	64	Н
Контрольна група																						
1	п/п-к	Д. І. О.	5	5	5	5	5	4	4	5	5	5	5	5	5	4	5	5	5	5	87	В
2	м-р	К. О. В.	5	5	5	5	4	5	4	5	5	5	5	5	4	5	4	5	5	5	86	В
3	к-н	А. П. П.	5	4	5	5	5	5	5	5	5	4	5	4	5	5	5	5	4	5	86	В
4	п/п-к	К. О. В.	5	5	5	5	4	5	4	5	5	5	5	5	4	5	4	5	5	5	86	В
5	м-р	Л. В. М.	4	4	5	5	4	4	4	4	4	4	4	5	4	4	5	4	4	5	78	С
6	п/п-к	П. О. О.	4	5	5	5	4	4	5	4	4	5	4	4	5	4	4	4	4	4	78	С
7	м-р	М. І. С.	5	5	5	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	5	4	77	С
8	п/п-к	Д. В. Г.	4	5	5	4	4	4	4	4	4	4	4	4	5	4	4	4	4	5	76	С
9	к-н	С. Б. В.	4	4	5	4	4	5	4	3	4	4	4	4	4	3	3	5	4	5	73	С
10	м-р	М. В. В.	3	4	4	4	3	3	3	4	3	3	3	4	4	4	3	5	4	5	66	Н
11	к-н	Х. В. В.	3	4	4	3	3	3	4	3	4	4	4	4	4	4	3	4	4	4	65	Н

Додаток К
Акти реалізації

ДЕРЖАВНА ПРИКОРДОННА СЛУЖБА УКРАЇНИ

Національна академія Державної прикордонної
служби України імені Б.Хмельницького

29003, м. Хмельницький, вул. Шевченка, 46. Тел. 79-59-11, факс 72-08-02
e-mail: nadpsu@pvu.gov.ua

"10" жовтня 2012 р.

№ 26/1/224

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Заступник ректора академії з
навчальної та наукової роботи
доктор технічних наук, професор

полковник *Т. Каміш* Катеринчук І. С.
" 8 " жовтня 2012 року

АКТ

про реалізацію результатів дисертаційного дослідження за темою:
"Розвиток психолого-педагогічної компетентності у майбутніх
магістрів військового управління в системі післядипломної освіти"
старшого викладача кафедри бойового застосування математичного
та програмного забезпечення АСУ Військового інституту
телекомунікацій та інформатизації Національного технічного
університету "Київський політехнічний інститут
за науковою спеціальністю 13.00.04 – "Теорія та методика професійної
освіти" полковника Толока Ігоря Вікторовича

Комісія у складі начальника навчального відділу кандидата педагогічних наук, старшого наукового співробітника полковника Коцериби Д. М., начальника кафедри педагогіки та психології кандидата педагогічних наук, доцента полковника Сердюка Ю. І., професора кафедри педагогіки та психології кандидата педагогічних наук, доцента, полковника Морозова С. М., встановила, що наукові положення, розроблені особисто полковником Толоком І. В., реалізовані у системі підготовки курсантів Національної академії Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького у період 2011-2012 навчального року.

У процесі викладання навчальних дисциплін “Педагогіка та психологія” та “Морально-психологічне забезпечення професійної діяльності” була використана особистісно-орієнтована технологія формування психолого-педагогічної компетентності магістрів військового управління. Запропоновані дисертантом структура, зміст та критерії рівнів сформованості психолого-педагогічної компетентності магістрів військового управління застосовано під час викладання дисципліни “Психологія та педагогіка вищої освіти”.

Методичні рекомендації щодо формування психолого-педагогічної компетентності магістрів військового управління проаналізовано, оцінено позитивно та впроваджено у систему підготовки слухачів (курсантів) Національної академії Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького. Крім того, використані методичні рекомендації щодо технології формування психолого-педагогічної компетентності офіцерів у процесі вивчення навчальних дисциплін психолого-педагогічного циклу.

Це дало можливість:

вдосконалити змістовну частину навчально-дидактичного процесу;
спрямувати викладання навчальних дисциплін психолого-педагогічного циклу та проведення виховних заходів;
надати фахову і методичну допомогу науково-педагогічним працівникам щодо розвитку психолого-педагогічної компетентності слухачів (курсантів) в процесі професійної підготовки.

Аналіз впровадження результатів дослідження свідчить про динаміку у розвитку психолого-педагогічної компетентності слухачів (курсантів) Національної академії Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького.

Результати впровадження обговорені на засіданні кафедри педагогіки та психології Національної академії Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького, протокол № 4 від 19 вересня 2012 року.

Начальник навчального відділу
кандидат педагогічних наук, старший
науковий співробітник
полковник

Коцеруба Д. М.

Начальник кафедри педагогіки та психології
кандидат педагогічних наук, доцент
полковник

Сердюк Ю. І.

Професор кафедри педагогіки та психології
кандидат педагогічних наук, доцент
полковник

Морозов С. М.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Заступник начальника Національного
університету оборони України
з наукової роботи, доктор технічних наук,
професор

Б.Й. СЕМОН

"18" жовтня 2012 року

АКТ

про реалізацію результатів дисертаційного дослідження старшого викладача кафедри бойового застосування математичного та програмного забезпечення АСУ Військового інституту телекомунікацій та інформатизації Національного технічного університету "Київський політехнічний інститут" за науковою спеціальністю 13.00.04 – "Теорія та методика професійної освіти" полковника Толока Ігоря Вікторовича за темою: "Розвиток психолого-педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти"

Комісія у складі: голови – тимчасово виконуючого обов'язки начальника кафедри суспільних наук кандидата психологічних наук, доцента полковника Осьодла В.І., членів комісії – професора кафедри суспільних наук, доктора педагогічних наук, професора працівника ЗС України Вітченка А.О., доцента кафедри суспільних наук, кандидата педагогічних наук, доцента, працівника ЗС України Карпової-Чемерис Л.І., встановила, що результати дисертаційного дослідження полковника Толока І.В. реалізовано в навчально-виховному процесі Національного університету оборони України.

Перелік реалізації та впровадження результатів дослідження:

1. Теоретичні положення та результати дослідження враховано при розробці змісту навчальних дисциплін "Психолого-педагогічні аспекти діяльності військового керівника", "Педагогіка вищої військової школи", "Професійна педагогіка", "Методика і практика викладання фахової дисципліни".

2. Матеріали дисертаційного дослідження використано при виконанні науково-дослідних робіт "Стандартизація вищої освіти військових фахівців оперативно-тактичного та оперативно-стратегічного рівнів підготовки" (шифр "Держстандарт – 4М").

3. Розроблені практичні рекомендації органам військового управління щодо підвищення психолого-педагогічної компетентності посадових осіб при проведенні занять в системі професійної підготовки офіцерів.

4. Концептуальні положення дисертаційного дослідження були використані в ході проведення тренінгів та семінарів з навчальної дисципліни “Психолого-педагогічні аспекти діяльності військового керівника”, зокрема в темі 2. “Педагогічні аспекти діяльності військового керівника” Заняття 2. “Я – військовий педагог”, Заняття 4. “Етикет військового керівника як фактор ефективної управлінської діяльності”.

Впровадження результатів дисертаційного дослідження на основі концептуальних положень методу проблемних ситуацій сприяло особистісному та професійному зростанню майбутніх магістрів військового управління та розвитку у слухачів психолого-педагогічної компетентності. Вони мають практичне значення для підготовки офіцерських кадрів Збройних Сил України.

Голова комісії:

кандидат психологічних наук, доцен
полковник

В.І. ОСЬОДЛО

Члени комісії:

доктор педагогічних наук, професор

А.О. ВІТЧЕНКО

кандидат педагогічних наук, доцент

Л.І. КАРПОВА-ЧЕМЕРИС